

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ, ОДБРАНА И МИР

Број 1, Година I, 2010 година

БЕЗБЕДНОСНИ ДИЈАЛОЗИ

СПИСАНИЕ ОД ОБЛАСТА НА БЕЗБЕДНОСТА, ОДБРАНАТА И МИРОВНИТЕ НАУКИ

БЕЗБЕДНОСНИ ДИЈАЛОЗИ

ISSN 1857-7172

Број 1., Скопје, 2010 г.

Издавач:

**Филозофски факултет - Скопје
Институт за безбедност, одбрана и мир**

Уредувачки одбор: тел. (+389) 2 3066 232, email: biljanav@fzf.ukim.edu.mk

ГЛАВЕН И ОДГОВОРЕН УРЕДНИК - EDITOR IN CHIEF

Билјана Ванковска

ЗАМЕНИК НА ГЛАВНИОТ УРЕДНИК

Оливер Бакрески

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР - EDITORIAL BOARD

Митко КОТОВЧЕВСКИ, професор, Институт за безбедност, одбрана и мир
Зоран НАЦЕВ, професор, Институт за безбедност, одбрана и мир
Трајан ГОЦЕВСКИ, професор, Институт за безбедност, одбрана и мир
Лидија ГЕОРГИЕВА, професор, Институт за безбедност, одбрана и мир
Марина МИТРЕВСКА, професор, Институт за безбедност, одбрана и мир
Синиша ДАСКАЛОВСКИ, професор, Институт за безбедност, одбрана и мир
Тони МИЛЕСКИ, професор, Институт за безбедност, одбрана и мир
Ванчо КЕНКОВ, доцент, Институт за безбедност, одбрана и мир
Зорица САЛТИРОВСКА, доцент, Институт за безбедност, одбрана и мир

МЕЃУНАРОДЕН СОВЕТОДАВЕН ОДБОР - INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Hakan WIBERG, Denmark
Jan OBERG, Sweden
Michael SHULTZ, Sweden
Franc-Lothar ALTMAN, Germany
James PETTIFER, Great Britain,
Costas DANOPOULOS, USA
Gorazd Mesko, Slovenia
Velizar Shalamanov, Bulgaria
Zelimir Kesetovic, Serbia
Антоанела Петковска, Македонија
Љубомир Цуцуловски, Македонија
Стојан Кузев, Македонија

ТЕХНИЧКИ СЕКРЕТАР

Сергеј ЦВЕТКОВСКИ, асистент, Институт за безбедност, одбрана и мир

Лектор на македонски јазик: Билјана Богданоска
Лектор на англиски јазик: Марија Боева
Компјутерска обработка: Бомат графикс
Печати: Бомат графикс
Тираж: 250

СОДРЖИНА

1. Mikael Baaz, "Being right is not enough: The international regulation of national recognition and enforcement of foreign judgments and awards"
2. James Pettifer, "British Policy towards Macedonia"
3. Hakan Wiberg, "The Afghanistan War in a Comparative Perspective"
4. Билјана Ванковска, „Современи облици на легитимација на војната“
5. Ванчо Кенков, „Информатичка војна“
6. Оливер Бакрески, „Безбедносниот сектор како специфичен облик на организација“
7. Зорица Салтировска, „Регрутација и мотивираност на младата популација за војничката професија“
8. Бранка Минчева-Коцевска, „Пагвашките иницијативи за мир и безбедност“
9. Горан Зенделовски, „Преструктурирање на светскиот поредок во новата констелација на меѓународните односи“
10. Сергеј Цветковски, „Безбедносен концепт насочен кон човекот“
11. Александар Павлевски, „Регионалната соработка како фактор за превенција на конфликтите во Западен Балкан“
12. Тања Милошевска, „Улогата на регионалната соработка во превенција на организираниот криминал во Република Македонија“

BEING RIGHT IS NOT ENOUGH: THE INTERNATIONAL REGULATION OF NATIONAL RECOGNITION AND ENFORCMENT OF FOREIGN JUDGMENTS AND AWARDS

Mikael BAAZ (PhD, LL.M, MA, BSc)

341.072 (4)

ABSTRACT

Two bodies of rules govern International relations (IR), international public law and international private law (IPL). Each country has its own IPL appointing which legal order the national courts should apply in disputes involving more than one state. Consequently, recognition and enforcement of judgments and awards are subject to an international co-operation and ruled by different international conventions with different geographical scope. This important harmonisation, facilitating international cooperation on a daily basis, is rather ignored within the academic disciplines of IR, Peace and Conflict Studies, Euro-integration as well as other related fields. This article contributes to filling this relative neglect. More specifically, the article compares some aspects of the recognition and enforcement of judgments under the Brussels I Regulation (44/2001) with the recognition and enforcement of arbitral awards under the New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Award (1958). The article argues that it might be a good idea to collect the legislation of the two conventions into a new, single convention, dealing with judgments and award simultaneously.

Key words: international law, recognition and enforcement of judgements, international conventions, international cooperation.

АПСТРАКТ

Со меѓународните односи управуваат два корпуса - меѓународното јавно и меѓународното приватно право. Секоја земја има можност со сопствениот правен поредок да го реди начинот на кој националните судови ќе го применуваат меѓународното приватно право во оние случаи кои вклучуваат повеќе од една држава. Според тоа, признавањето и примената на пресудите и одлуките се предмет на меѓународна соработка и се уредени со различни меѓународни конвенции во различен географски опсег. Оваа значајна хармонизација, која ја олеснува меѓународната соработка на дневна основа, е доста запоставена во рамките на академските дисциплини, како што се: Меѓународните односи, Истражувањето на мирот и конфликтите, Европските интеграции, како и во другите сродни полиња. Оваа статија има намера да ја пополни оваа евидентна празнина. Поконкретно, таа прави споредба на некои аспекти на признавањето и примената на пресудите согласно бриселската регулатива (44/2001) со оние кои важат согласно Њујоршката конвенција за признавање и примена на странски арбитражни одлуки (од 1958 година). Овој текст укажува дека би било добро легислативата од двете конвенции да се консолидира, односно да се произведе нова, единствена конвенција, која истовремено би се однесувала и на пресуди и на одлуки.

Клучни зборови: меѓународно право, признавање и спроведување на пресуди, меѓународни конвенции, меѓународна соработка.

1. Introduction

A dispute can be solved in different ways. Most disputes are solved by the disputing parties themselves or by assistance of a third party, e.g. a mediator, facilitator or negotiator. Only a small number of disputes are settled by judicial procedures.

If two (or more) parties cannot agree, there exist, in principal, two ways to finally settle a dispute, either through litigation or arbitration. In both cases the proceeding leads to a decision – a judgment or an award, respectively – which in the end can be enforced compulsorily. The decision or solution to a dispute presented by a mediator or negotiator (known as ADR, Alternative Dispute Resolution) is neither binding, nor possible to enforce compulsorily. Hence, litigation and arbitration can, from a legal point of view, be considered as competing methods to *finally* solve a dispute.¹

Since the Treaty of Westphalia (1648) and, in the wake, the establishment of a new world order, legislation has traditionally been considered being, in principal, the exclusive concern of

¹ Johan Kvarn and Bengt Olsson: *Twistlösning genom skiljeförfarande: En presentation av den nya lagen om skiljeförfarande* (Stockholm, Nordstedts Juridik, 1999), p. 29; and, Klaus Peter Berger: "Understanding International Commercial Arbitration", in Center for Transnational Law (ed.): *Understanding Transnational Commercial Arbitration* (Münster, Quadis Publishing, 2000), pp. 8f. See also, Alan Redfern and Martin Hunter: *Law and Practice of International Commercial Arbitration*, (London, Sweet and Maxwell, 1999, 3rd ed.), pp. 23ff.

the sovereign state. The ruling principle of this world order, known as an 'international society',² is *rex est imperator in regno suo* (the king is emperor in his own realm), specifying that sovereigns are not subject to any higher political authority and that every king is independent and equal to every other king or ruler. This is the principle of internal sovereignty.³ But the fact that a ruler can do what he likes to his own subjects does not mean that he can do what he likes – either as a matter of law or as a matter of power politics – to other states. The ruler's external sovereignty is limited. States are dependent on each other, they are interdependent and co-operation between them is necessary.⁴ This fact is more distinct today than ever before. Currently we live in a 'global world, characterised by above all time-space compression and territorial dissolution. The world is gradually developing into one single place'.⁵

International relations are, simply put, governed by two bodies of rules, international public law, on the one hand, and international private law, on the other. By the former concept are understood norms and rules valid for states in their mutual public relations. The latter concept refers to the body of rules regulating national jurisdiction, and recognition and enforcement of foreign judgments and awards. International public law is material law while international private law is formal law, i.e. it does not give any answers of how a dispute should be solved but only in which legal order the answers shall be sought, and when an answer is identified the questions about recognition and enforcement.⁶

The lowest common denominator of the two bodies of rules is *consent*. International law is made either by agreements or through the practice of states (customary law).⁷ International private law is not international in the same sense as international public law. Each country has its own international private law appointing which legal order the national courts should apply in disputes involving more than one state.⁸ The national regulations need to be harmonised. Hence, the recognition and enforcement of judgments and awards are subject to an international co-operation and ruled by different international conventions with different geographical scope. This important harmonisation, facilitating international cooperation on a daily basis, is rather ignored within the academic disciplines of International Relations, Peace

² See e.g. Mikael Baaz: *The Use of Force and International Society* (Stockholm, Jure Förlag, 2009); and, Hedley Bull: *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (London, Macmillan, 1995, 2nd ed.).

³ Robert H. Jackson: "The Evolution of International Society", in John Baylis and Steve Smith (eds.): *The Globalization of World Politics* (Oxford, Oxford University Press, 2001), p. 43. See also Mikael Baaz: *A Meta-theoretical Foundation for the Study of International Relations in a Global Era: A Social Constructivist Approach* (Göteborg, Padrigu Papers, 2002), Ch. 1 and 4.

⁴ Peter Malanczuk: *Akehurst's Modern Introduction to International Law* (London, Routledge, 1999), p. 17.

⁵ For a more thorough discussion about the concept of globalisation, see e.g. Anthony Giddens: *The Consequences of Modernity: Self and Society in the Late Modern Age* (Cambridge, Polity Press, 1990); and, David Held, et al.: *Global Transformations: Politics, Economics and Culture* (Cambridge, Polity Press, 1999). See also Mikael Baaz: "Meta-Theoretical Foundations for the Study of Global Social Relations from the Perspective of the New Political Economy of Development", *Journal of International Relations and Development*, 1999, vol. 2, no. 4, pp. 461-471.

⁶ Christopher Forsyth: *Private International Law* (London, Butterworth and co. Publishers Ltd., 2005); and, Håkan Strömberg and Göran Melander: *Folkrätt* (Lund, Studentlitteratur, 1989), pp. 7f.

⁷ Alan Boyle and Christin Chinkin: *The Making of International Law* (Oxford, Oxford University Press, 2007); and, Malcolm Shaw: *International Law* (Cambridge, Cambridge University Press, 2007, 6th ed.), Ch. 1 – 4.

⁸ Christopher Forsyth: *Private International Law*, and, Håkan Strömberg and Göran Melander: *Folkrätt*, p. 8.

and Conflict Studies, Euro-integration, and other related fields. This short article is a small contribution to filling this gap. More specifically, the article compares some aspects of the recognition and enforcement of judgments under the *Brussels I Regulation* (44/2001) with the recognition and enforcement of arbitral awards under the *New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Award* (1958).⁹ The aim is to present some general findings regarding the problems surrounding the recognition and enforcement of judgments and awards internationally.

The outline of this article is quite straightforward. It starts by briefly presenting the two conventions, their scope, applicability, and how they are related to one other.¹⁰ After this, focus is turned to a comparison of some different aspects of the conventions regarding recognition and enforcement.¹¹ Finally, a summary of the findings and some final remarks are presented.

2. The Conventions

The aim of this section is to give a brief presentation of the Brussels regulation and the New York Convention, respectively.

2.1 The Brussels Regulation

According to the Article 293 of the Rome Treaty (1957), the Member States of the European Community (EC) '... shall ... enter into negotiations with each other with a view to securing for the benefit of their nationals ... the simplification of formalities governing the reciprocal recognition and enforcement of judgments of courts or tribunals and of arbitration awards'.¹²

The result of these negotiations was eventually the Brussels Convention, concluded on 27 September 1968. The rules of this Convention were eventually extended to the states belonging to the European Free Trade Association (EFTA) by the Lugano Convention (1988). At a meeting in December 1997, the European Council instructed an *ad hoc* working party composed of representatives of the European Union (EU) and the EFTA States to undertake work to revise the Brussels and Lugano Conventions. The aim was greater efficiency in obtaining and enforcing

⁹ The documents referred to are, Council Regulation (EC) No 44/2001 of 22 December 2000 on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters (http://www.simons-law.com/instrument/links.asp?TI_Nr=1), hereafter the Brussels Regulations; and, the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards done at New York, on 10 June 1958 (http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention.html), hereafter the New York Convention. The sites were last visited 2009-08-18. A majority of arbitral awards are performed voluntarily. If a voluntary performance is not the case, the award needs to be enforced. According to Redfern and Hunter, two options are available regarding enforcement, on the one hand, commercial and other pressures, and, on the other hand, enforcement by court proceedings. Alan Redfern and Martin Hunter: *Law and Practice of International Commercial Arbitration*, pp. 444f. In what follows only the latter option of enforcement is discussed.

¹⁰ When talking about the two documents in plural, I refer to the "conventions" rather than the convention and the regulation.

¹¹ In this short article it would reach too far to have an extensive methodological discussion. I therefore limit my methodological discussion by giving a reference to Michael Bogdan: *Comparative Law* (Stockholm, Nordstedts juridik), 1994. Regarding methodology, this book has served as my major source of influence.

¹² Art. 293, Treaty Establishing the European Community, hereafter the Rome Treaty (<http://www.hri.org/MFA/foreign/treaties/Rome57/>). The site was visited 2006-06-16.

judgments in the EU. This work led to political agreement in the Council on 27 May 1999 and the Council formally adopted the Brussels I Regulation (Council Regulation, EC, 44/2001).¹³

The Brussels Regulation reaches, regarding important respects, beyond the aim of the Article 293 of the Rome Treaty. Especially important is that the regulation is not limited only to recognition and enforcement of judgments. It also includes – or put more correctly, has its focus on – common rules about the direct competence of national courts and there too related questions such as *lis pendens*.¹⁴

The Brussels Regulation applies in civil and commercial matters excluding revenue, customs or administrative matters, regardless the nature of the court or tribunal. It does not apply to the status or legal capacity of natural persons, matrimonial matters, wills and succession, bankruptcy or social security.¹⁵ In one important respect, the Brussels Regulation is far more limited than the scope of the Article 293 of the Rome Treaty. The Regulation does not contain any rules about recognition and enforcement of arbitral awards. In fact, it is stated explicitly in the Article 1.2(d) that the Brussels Regulation shall not apply to arbitration. The background to this exception is that arbitration is regulated in other conventions, mainly the New York Convention, which is accepted by all member states of the EU.¹⁶

The Court of Justice of the European Union has, according to the so-called ‘protocol of interpretation’ (1971), competence to interpret the Brussels Regulation. The result of this protocol has been similarity and uniformity regarding the interpretation of the convention. Hereby, national fragmentation has been possible to avoid.¹⁷ It has also been possible to uphold a high degree of predictability, which, in turn, promotes the rule of law.

2.2 The New York Convention

In 1923 and 1927, the Geneva Protocol and the Geneva Convention respectively, were signed within the auspices of the League of Nations.¹⁸ These documents were a breakthrough for the idea that arbitration tribunals and awards should have international recognition far beyond what was the case at that time for judgments made by national courts.¹⁹ The two documents were in 1958 replaced by the New York Convention.

¹³ Judicial Cooperation in Civil Matter: Jurisdiction, Recognition and Enforcement in Civil and Commercial Matters (<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l33054.htm>). The site was visited 2009-08-18.

¹⁴ See, chapter 6, 7 and 8, The Brussels Regulation.

¹⁵ The Brussels Regulation, art 1.

¹⁶ Birgitta Blom, et al.: *Karnov: Svensk lagsamling med kommentarer, 1999/2000, band 3* (Stockholm, Fakta Info Direkt, 1999), pp. 2892f, note 2 and 11.

¹⁷ Birgitta Blom, et al.: *Karnov: Svensk lagsamling med kommentarer, 1999/2000, band 3*, pp. 2981 (note marked with *).

¹⁸ See the Geneva Protocol, 1923 (http://www.interarb.com/vl/g_pr1923.htm); and, the Geneva Convention, 1927 (http://interarb.com/vl/g_co1927.htm). The sites were last visited 2009-08-18.

¹⁹ For a more thorough discussion about the Geneva Protocol and the Geneva Convention, see Alan Redfern and Martin Hunter: *Law and Practice of International Commercial Arbitration*, pp. 453ff.

The basic principle of this convention is that arbitral awards should be recognised and possible to enforce in all member states.²⁰ The unique thing about this convention is that it is almost universally accepted.²¹ The New York Convention is applicable to the recognition and enforcement of arbitral awards made in the territory of a state other than the state where the recognition and enforcement of such awards are sought, and arising out of differences between persons, whether physical or legal. Furthermore, it applies to arbitral awards not considered as domestic awards in the state where the recognition and enforcement are sought.²² It includes *ad hoc* as well as institutional arbitral awards.²³

In an “ideal” world the New York Convention would be interpreted in the same way by courts everywhere. This is however not the case in the ‘real’ world. There are inconsistent decisions made under the New York Convention. This is a problem, but a problem that however should not be over-estimated.²⁴

2.3 Summary

The two conventions are based on consent and they are complementary. The Brussels Regulations covers the scope, jurisdiction, recognition, and enforcement of judgments in civil and commercial matters within the EU (with the above mentioned exceptions). The New York Convention applies to all foreign awards, with few exceptions (see Articles II and V). Its geographical scope is almost universal. Thus, it is much easier, even after the revision of the Brussels Convention, to internationally get an award recognised and enforced than a judgment.

Geographically there exist no equivalent convention regarding judgments to the New York Convention of the recognition and enforcement of arbitral awards. By prominent commentators, the New York Convention has been characterised as the most successful international legal instrument within the domain of commercial law ever created.²⁵ This, the Brussels Regulation cannot match. But, on the other hand, the interpretation of the Brussels Regulation is more consistent and uniform than the interpretation of the New York Convention. Let us after this brief presentation of the conventions, turn to a comparison between the two of them regarding recognition and enforcement.

3. Recognition of Judgments and Awards

In what follows, the main content in the two conventions are presented and compared. We start with the Brussels Regulation, thereafter follows a presentation of the New York Convention.

²⁰ The New York Convention, Articles II and V.

²¹ Johan Kvart and Bengt Olsson: *Twistlösning genom skiljeförfarande: En presentation av den nya lagen om skiljeförfarande*, p. 23.

²² The New York Convention, Article I.1.

²³ The New York Convention, Article I.2.

²⁴ Alan Redfern and Martin Hunter: *Law and Practice of International Commercial Arbitration*, p. 462.

²⁵ Johan Kvart and Bengt Olsson: *Twistlösning genom skiljeförfarande: En presentation av den nya lagen om skiljeförfarande*, p. 15.

3.1 The Brussels Regulation

The main principle of the Brussels Regulation is that a judgment given in a Member State within the scope of the convention should be recognised without the requirement of any special procedures. By recognition is understood that the judgment should be given positive as well as negative legal power. The substantial and personal scope of the legal power is in principal determined by the legal order of the State where the judgment is given, not by the State of recognition. The judgment shall be recognised automatically. No special stipulation or positive conditions need to be full-filled. In fact, the judgment does not even need to have gained legal force. If some of the negative conditions in the Articles 34 and 35 exist, recognition of a judgment should be refused. A judgment shall not be recognised under the Brussels Regulation if such recognition is manifestly contrary to public policy in the Member State in which recognition is sought.²⁶ This exception is only supposed to be used under exceptional circumstances. A judgment shall either not be recognised if it was given in default of appearance, if the defendant was not served with the document which instituted the proceedings or with an equivalent document in sufficient time and in such way as to enable him to arrange for his defence, unless the defendant failed to commence proceedings to challenge the judgment when it was possible for him to do so.²⁷

The purpose of the Article 34.2 is to protect the defendant's rights to a defence. If the judgment is irreconcilable with an earlier judgment given in a dispute between the same parties in the Member State in which recognition is sought, or if its is irreconcilable with an earlier judgment given in another Member State or in a third State involving the same cause of action and between the same parties, provided that the earlier judgment fulfils the conditions necessary for its recognition in the Member State addressed, then it shall not be recognised.²⁸

Moreover, a judgment shall not be recognised if it conflicts with sections 3, 4 or 6 of Chapter II in the Convention, or in a case provided for in Art. 72. The exceptions given in Art. 34 and 35 are mandatory. Finally, a foreign judgment may never be substantially reviewed.²⁹

3.2 The New York Convention

Each Member State should, according to the New York Convention, recognise an agreement in writing under which the parties undertake to submit to arbitration all or any differences arisen between them in respect of a defined legal relationship concerning a subject matter capable of settlement by arbitration. The term 'agreement in writing' should include an arbitral

²⁶ The Brussels Regulation, art. 34.1.

²⁷ The Brussels Regulation, art. 34.2.

²⁸ The Brussels Regulation, art. 34.3 and 34.4.

²⁹ The Brussels Regulation, art. 36.

clause or agreement, signed by the parties. The existence of a valid agreement to submit to arbitration hinders the parties to settle a dispute in court (*res judicata*).³⁰

Each contracting party should recognise arbitral awards as binding and enforce them in accordance with the rule of procedures of the territory where the award is relied. It is not allowed to impose substantially more onerous conditions or higher fees or charges on the recognition of arbitral awards to which the convention applies that are imposed on the recognition of domestic arbitral awards.³¹

To obtain recognition, the party applying for recognition should, at the time of application, supply, the duly authenticated original award (or a duly certified copy) and the original agreement under which the parties undertake to submit disputes to arbitration (or a duly certified copy thereof). The award or agreement shall be produced in an official language of the country in which the award is relied upon. Certified translations are accepted as substitutes.³²

Recognition of an award may be refused under certain circumstances. If the parties prove that they, under the law applicable to them, were under some incapacity or that the agreement is not valid according to the law subjected. An award can also be refused recognition if the party whom the award is invoked was not given proper notice of the appointment of the arbitrator or the arbitration proceedings or otherwise was not able to present his case. If the award deals with a difference not contemplated by or not falling within the terms of submission to arbitration, or contains decisions on matters beyond the scope of the submission to arbitration or the composition of the arbitral authority, or the arbitral procedure was not in accordance with the agreement of the parties, or in accordance with law of the country where the arbitration took place, then the recognition may be refused. A not yet binding, or by a competent authority set aside or suspended award may be refused recognition.³³

The court does not observe these grounds for refusal *ex officio*. Recognition of an arbitral award may also be refused if the competent authority in the country, where the recognition and enforcement is sought, finds that the subject matter of the difference between the parties is not capable of settlement by arbitration under the law of that country, or the recognition of the award would be contrary to the public policy of that country.³⁴ These latter grounds for refusing to recognise an award can be observed by the national court *ex officio*.

3.3 Conclusion

Recognition of judgments under the Brussels Regulation shall automatically and mandatory be refused if some of the exceptions in the Articles 34 and 35 exist. According to now prevailing

³⁰ The New York Convention, art II.

³¹ The New York Convention, art III.

³² The New York Convention, art IV.

³³ The New York Convention, art V.1.

³⁴ The New York Convention, art V.2.

however not in every detail undisputed understanding, the regulations in the Articles 34 and 35 should be considered *ex officio*.³⁵ Recognition of awards should be accepted if the subject matter of the dispute is capable of settlement by arbitration and a valid agreement to settle the dispute by arbitration exists. Awards may but does not necessarily need to be refused recognition if some of the circumstances mentioned in the Article V, the New York Convention, exist. Recognition may only be refused on the request of a party who can prove that a ground for invalidity exists, and should not be considered by the national court as *ex officio*. The national court, however, may invoke the ground for refusal found in the Article V.2. This is the difference compared to the recognition of judgments under the Brussels Regulation, under which national courts should invoke ground for refusing recognition (and enforcement) *ex officio*.

In substance, there exist similarities between the two Conventions regarding what is accepted as valid grounds to refuse recognition. Both Conventions stress violations of public policy and just proceeding, including the right to properly present one's case as valid grounds to refuse recognition. Under public policy should be understood the public policy of the enforcing country.

4. Enforcement of Judgments and Awards

Enforcement goes a step further than recognition. When a Court is asked to enforce an award, it is asked not merely to recognise the legal force and effect of the award but also to ensure that it is carried out by using available legal sanctions.³⁶

4.1 The Brussels Regulation

Regarding enforcement of judgments, it is stated in the Brussels Regulations that a judgment given in a Member State, which is (formally) enforceable, in that state should be enforced in another Member State when, on the application of any interested party, it has been declared enforceable there. This executive procedure cannot be replaced by any other national procedures.³⁷

In the Article 39, there is a reference to annex II of the regulation, which stipulates where an application for enforcement shall be presented in the different Member States. The local jurisdiction should be determined by reference to the place of domicile of the party against whom enforcement is sought, or to the place of enforcement. The procedure for making an application should be governed by the law of the Member State in which enforcement is sought.³⁸ Relevant documents should be attached to the application.³⁹ Judgments should be

³⁵ Birgitta Blom, et al.: *Karnov: Svensk lagsamling med kommentarer, 1999/2000, band 3*, p. 2997, note 14.

³⁶ Alan Redfern and Martin Hunter: *Law and Practice of International Commercial Arbitration*, p. 449.

³⁷ The Brussels Regulation, art. 38.1. For special regulations regarding United Kingdom, see the Brussels Regulation, art. 38.2. Regarding the exclusive nature of the executive procedures, see Birgitta Blom, et al.: *Karnov: Svensk lagsamling med kommentarer, 1999/2000, band 3*, p. 2998., note 162.

³⁸ The Brussels Regulation, art. 39.2.

³⁹ The Brussels Regulation, art. 40.3.

declared enforceable immediately on completion of the formalities in the Article 53 without any review under the Articles 34 and 35.⁴⁰ Under no circumstances may a foreign judgment be reviewed as to its substance.⁴¹ No security, bond or deposit, however described, should be required of a party which in one Member State applies for enforcement of a judgment given in another Member State on the ground that he is a foreign national or that he is domiciled or resident in the state in which enforcement is sought.⁴²

The regulations regarding enforcement are designed to secure quick and secure enforcement of foreign judgments. With only few exceptions the above-presented articles do not regulate the real enforcement of judgments; this is supposed to be regulated within the national legislation of each individual member. The rules are formal, not substantial.

4.2 The New York Convention

Regarding enforcement under the New York Convention the same rules as in the case of recognition is valid. This means that an award, which on valid ground is not recognised, is not enforceable. To be recognised and thereby, by extension, enforceable, the award must concern a matter, which may be decided by arbitrators, be in line with public policy, and fulfil some formal requirements. If this is not the case, the award may be refused enforcement. Furthermore, the award to be valid, it must not reach beyond the scope of the arbitral agreement or it has been presented too late. It must have followed just proceedings. The arbitrators must have been appointed correctly. Finally, if there is any other irregularity connected to the proceeding or the presented award that have influenced the outcome of the case, then the award is not enforceable.

4.3 Conclusion

The procedure of enforcement of judgments under the Brussels Regulation are formalised by the convention while the enforcement of awards under the New York Convention is more or less left to local standards. The Brussels Regulation use the word 'should' while in the New York Convention the more inexact word 'may' is used. Here lies the difference in exactness, which makes the former convention more predictable and clear than the latter. After this comparison let us now summarise our findings and add some concluding remarks.

5. Completion

The Brussels Regulations and the New York Convention, both based on consent and consensus, are complementary conventions with the aim to harmonise the recognition and enforcement of judgments and awards in the commercial domain. The former convention deals

⁴⁰ The Brussels Regulation, art. 41.

⁴¹ The Brussels Regulation, art. 45.2.

⁴² The Brussels Regulation, art. 52.

with judgments, the latter with arbitral awards. The Brussels Regulation is not applicable on the recognition and enforcement of awards and the New York Convention is not applicable on the recognition of judgments. The both conventions are (basically) formal rather than substantial. Their geographical scope respectively differs tremendously.

The Brussels Regulation is only applicable within the EU while the New York Convention is almost applicable universally (including within the EU). The legal status, regarding similar and uniform application, is much higher under the Brussels Regulation than is the case under the New York Convention, since the Court of Justice of the European Union stands as a guarantor for a homogeneous interpretation. Interpretation of the New York Convention, on the contrary, is dependent on local particularities. This difference should however not be over-estimated since the New York Convention in practice has proven to be very effective. Refusal of recognition and enforcement under both conventions are accepted with reference to public policy of the recognising country. This means that a country should not be forced to recognise or enforce a judgment and award that violates values important for the country in question. This principle should, however, be used, and it is in fact used very restrictively.

Other valid ground to refuse the recognition and enforcement of judgments are judgment in default, and some other 'technical' grounds referring to already existing judgments. The grounds for refusing enforcement and recognition under the New York Convention are more extensive. The reason for this is that a foreign national court does not present the award; in fact, individuals lacking legal knowledge (laymen) can present it. Arbitration is an essentially private process (however dominated by jurists). Therefore, the (procedural) risks are, regarding arbitration, believed to be greater and extra security requirements are called for. This, in a way, illustrates the 'unwillingness' of national legislatures to let go of the control of legal procedures to private entities. There is an intricate balance to uphold between security and freedom.

To conclude: it is, as argued by Redfern and Hunter, internationally easier to obtain recognition and enforcement of an international award than of a foreign court judgment, since the network of international (and regional) treaties providing for the recognition of international award is more widespread and better developed than corresponding provisions for the recognition and enforcement of foreign judgments. In fact, this is recognised as one of the advantages of arbitration as a method of resolving international commercial disputes.⁴³ The New York Convention is vague in its language, allowing to each contracting party to decide if they should refuse recognition and enforcement of awards or not. Theoretically, the room to manoeuvre is rather big. But in practice, the interpretation of the convention has been rather uniformed. This can probably be understood with reference to the fact that the convention refers to disputes in the commercial domain – a domain in which the degree of (informal) consensus seems to be very high, and actually shows an increasing trend by the development of the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, and, by extension, the

⁴³ Alan Redfern and Martin Hunter: *Law and Practice of International Commercial Arbitration*, p. 451.

development of a new *Lex Mercatoria*.⁴⁴ Furthermore, the tendency within arbitration today is an increase in the degree of institutionalization as well as anglicization, something, that taken together vouches for increased harmonization and uniformity.⁴⁵

In order to further harmony of the recognition and enforcement of judgments and awards in an era of globalisation(s), it could perhaps be a good idea to collect the legislation of both procedures within one convention, which in its construction draws upon the strengths of the two already existing conventions, namely a high degree of uniformity through an authoritative organ (like the Brussels Regulation) for interpretation and universal geographical reach (like the New York Convention). If this were done, everyday cooperation in international relations would become easier than it is today.

⁴⁴ The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (2004) are available on <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>. The site was visited 2006-06-16. For an interesting discussion about the new *Lex Mercatoria*, see Gesa Baron: "Do the UNIDROT Principles of International Commercial Contracts form a New Lex Mercatoria?" *Arbitration International*, 1999, vol. 15, no. 2, pp. 115-130.

⁴⁵ Claes Lundblad, visiting professor in Law, School of Business, Economics and Law, Göteborg University, inaugural lecture, "Development Tendencies in International Arbitration", 2006-04-18.

References

Books and Articles

- Baaz, Mikael (1999): "Meta-Theoretical Foundations for the Study of Global Social Relations from the Perspective of the New Political Economy of Development", *Journal of International Relations and Development*, vol. 2, no. 4, pp. 461-471.
- Baaz, Mikael (2002): *A Meta-theoretical Foundation for the Study of International Relations in a Global Era: A Social Constructivist Approach*. Göteborg, Padrigu Papers.
- Baaz, Mikael (2009): *The Use of Force and International Society*. Stockholm, JURE Förlag.
- Baron Gesa (1999): "Do the UNIDROT Principles of International Commercial Contracts form a New Lex Mercatoria?", *Arbitration International*, vol. 15, no. 2, pp. 115-130.
- Berger, Klaus Peter (2000): "Understanding International Commercial Arbitration", in Center for Transnational Law (ed.): *Understanding Transnational Commercial Arbitration*. Münster, Quadis Publishing.
- Blom, Birgitta, et al. (1999): *Karnov: Svensk lagsamling med kommentarer, 1999/2000, band 3*. Stockholm, Fakta Info Direkt.
- Bogdan, Michael (1994): *Comparative Law*. Stockholm, Nordstedts juridik.
- Boyle, Alan and Christin Chinkin (2007): *The Making of International Law*. Oxford, Oxford University Press.
- Bull, Hedley (1995): *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London: MacMillan, 2nd edition.
- Forsyth, Christopher (2005): *Private International Law*. London, Butterworth and co. Publishers Ltd.
- Giddens, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge, Polity Press.
- Held, David, et al. (1999): *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Cambridge, Polity Press.

Jackson, Robert H. (2001): "The Evolution of International Society", in John Baylis and Steve Smith (eds.): *The Globalization of World Politics*. Oxford, Oxford University Press.

Kvart, Johan and Bengt Olsson (1999): *Twistlösning genom skiljeförfarande: En presentation av den nya lagen om skiljeförfarande*. Stockholm, Nordstedts Juridik.

Lundblad, Claes (2006): "Development Tendencies in International Arbitration", Inaugural lecture, 2006-04-18, Department of Law, School of Business, Economics and Law, University of Gothenburg.

Malanczuk, Peter (1999): *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. London, Routledge.

Redfern, Alan and Martin Hunter (1993): *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. London, Sweet and Maxwell, 3rd edition.

Shaw, Malcolm (2007): *International Law*. Cambridge, Cambridge University Press.

Strömberg, Håkan and Göran Melander (1989): *Folkrätt*. Lund, Studentlitteratur.

Primary sources

The Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards done at New York, on 10 June 1958 (http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention.html). The site was last visited 2009-08-18.

Council Regulation (EC) No 44/2001 of 22 December 2000 on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters (http://www.simons-law.com/instrument/links.asp?TI_Nr=1). The site was last visited 2009-08-18.

Judicial Cooperation in Civil Matter: Jurisdiction, Recognition and Enforcement in Civil and Commercial Matters (<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l33054.htm>). The site was last visited 2009-08-18.

The Geneva Protocol (1923) (http://www.interarb.com/vl/g_pr1923.htm). The site was last visited 2009-08-18.

The Geneva Convention (1927) (http://interarb.com/vl/g_co1927.htm). The site was last visited 2009-08-18.

Treaty Establishing the European Community, the Rome Treaty (1957) (<http://www.hri.org/MFA/foreign/treaties/Rome57/>). The site was last visited 2009-08-18.

The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (2004) (<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>). The site was last visited 2009-08-18.

BRITAIN AND THE EMERGENCE OF THE SOCIALIST REPUBLIC OF MACEDONIA 1942-1946: CONSPIRACY THEORY OR CHAOS THEORY?⁴⁶

James PETTIFER

327(410):94(497.7) „1944“

ABSTRACT:

This paper explores the background of British foreign policy and the emergence of the Socialist Republic of Macedonia within the second Yugoslavia. It suggests that there was a great uncertainty about the future of the territory in 1944 and British policy towards Tito was often based on speculation and ignorance of his plans for Macedonia after the conflict. The traditional Philhellenism of the British elite also played a part in policymaking. The prime factor in policy evaluation was to maintain a strong stable authority in Belgrade after the World War II and to resist the growth of Bulgarian and hence Russian influence in the wider region of the Southern Balkans.

Key words: World War II, Macedonia, British policy, diplomacy, the Balkans

АПСТРАКТ:

Во овој труд се истражува позадината на британската надворешна политика и конституирањето на Социјалистичка Република Македонија во рамките на втора Југославија. Тој сугерира постоење на голема неизвесност за иднината на оваа територија во 1944 година, а британската политика спрема Тито не ретко беше заснована на спекулации и незнаење за неговите планови во врска со Македонија по воениот судир. Традиционалниот еленофилизам на британската елита исто така одигра голема улога при несењето на одлуките. Главниот фактор во евалуацијата на политиката беше одржувањето на силна и стабилна власт во Белград по Втората светска војна и отпорот спрема растот на бугарското, а оттука и руското влијание во поширокиот регион на јужниот Балкан.

Клучни зборови: Втора светска војна, Македонија, британска политика, дипломатија, Балкан

The decline and collapse of the Axis occupation of the southern Balkans in the latter stages of World War II saw the return of uncertainty over the future of Macedonia and the re-emergence of the Macedonian Question after the interwar period when it had seemed to

⁴⁶ An earlier draft of this paper was presented at the State University of Tetovo conference in April 2008 on 'Western Macedonia in World War II.

disappear. It is a truism to state that nobody in the British Foreign Office, in 1943, knew what would happen in Macedonia as a result of the uprisings against the Axis Occupation of Yugoslavia and Greece. In our historiography in Britain, recent Macedonian narrative has been built almost exclusively around the story of the Greek Civil War, and the development of the 'Truman Doctrine', where the struggle against communism in Greece was to prefigure the beginning of the wider Cold War. Yet the Cold War is over now, for half a generation, but much of the told story remains the same. In the historical literature of the Balkan region, this process is not, of course, unique or confined to Macedonia - similar obsolete and outdated patterns prevented understanding of the post-1990 crisis in many other places in the Balkan region, as Christopher Cviic, Carol Hodges, Brendan Simms and others have shown.

Nevertheless, there were certain parameters of expectation, particularly in Britain, which as a World War I victor was one of the progenitors of the First, Royalist Yugoslavia, after the First World War. The Treaty of Versailles was supposed to have resolved the nationality issue in the Balkans by the creation of the first Yugoslavia. In the mainstream British school of thought, the creation of this Yugoslavia has 'solved' the Macedonian Question, which had been a product of the collapsing Ottoman Empire. The violent clashes in Macedonia between Greek, Bulgarian and Serbian interests in the 1903-1913 periods seemed to have come to a historic conclusion, in that geographic Macedonia, as understood in antiquity, had been divided between Greece which had found its 'final' northern borders, and Yugoslavia, that had found its southern limits.⁴⁷ It was, of course, an entirely speculative engagement with recent history, and empty as a guide to the future.

The understandings – or misunderstandings – of recent history deeply affected the British policy in World War II⁴⁸. In 1944, there was an intelligence crisis in London and Paris over Macedonia as much as over many recent issues in Iraq. There was little detailed knowledge of Tito's thinking about the future on many issues, and until the latter months of 1943 and the winter of 1944, it was not at all certain that Tito would in any case be victorious over the Chetnik opposition to the communist Partisan movement⁴⁹. There were other long standing strands in British thinking for Balkan leaders to consider. One of the major importances was the strength of the Greek lobby within the British Foreign Office, the secret intelligence service in particular, which had always seen Bulgaria as a basically pro-German and pro-Russian surrogate and the post-Balkan Wars Macedonian Question as an invention of the Russians to increase their pressure on Greece. A Titoist takeover of Macedonia, while unwelcome insofar as Tito was a communist and until 1948 firmly within the Russian camp was nevertheless much better than

⁴⁷ See 'The Macedonian Question 1893-1908 from Western Sources', by N.Lange Akhund, Columbia, New York, 1998 for a good introductory account of events after the foundation of IMRO. The seminal British book forming pre-1914 London opinion was 'Macedonia' by H.N.Brailsford, London, 1906, along with the work of G.F.Abbott. For Central Power assumptions, see 'Austro-Hungarian documents relating to the Macedonian Struggle, 1896-1912', Ed.F.R.Bridge, Thessaloniki, 1976.

⁴⁸ See Elizabeth Barker's works for representative examples of post-1945 British official and semi-official thinking, as in 'British Policy in South East Europe in the Second World War', London, 1976.

⁴⁹ There are numerous English language biographies of Tito, most of which neglect the national question in Yugoslavia and often have hagiographic and uncritical attitudes towards the biographical subject, i.e. Phyllis Auty's work.

Bulgarian dominance, provided the former did not go as far as to affect the Greeks interests or border. A major factor in British official thinking was the image problem of the Macedonian themselves, as Andrew Rossos and others have shown - Macedonians had been involved with the assassination of King Alexander of Yugoslavia in 1934, and the heritage of IMRO, the Internal Macedonian Revolutionary Organisation was (with the contemporaneous Serbian 'Black Hand' organisation) essentially that of the first modern terrorist organisation⁵⁰. IMRO was feared in its day in Europe as much as Islamic extremists are feared at the moment, and it was hardly an advertisement for British support for a Macedonian socialist republic after 1944⁵¹.

A second major intelligence issue was the very divergent political viewpoints of the Special Operations Executive (SOE). British Liaison Officers attached to the resistance movements themselves, who almost always tended to adopt the standpoint of the forces they were attached to, so that in Albania men like Julian Amery and David Smiley working in the north were anti-communist and pro- 'nationalist', while others attached to Hoxha's Partisans in the south like Reginald Hibbert and H.W.Tilman tended to see the war through left wing eyes. This deeply conditioned the kind of information that eventually reached the Foreign and War Offices in London.

In Serbia, of greater direct relevance to the future of Macedonia, there was a similar split, between the dominant Deakin-MacLean group around Tito, who played a key role in Tito's rise to power, and the firmly anti-communist figures like Michael Lees who worked with Draza Mihailovic's pro-Royalist Chetniks, and saw the anti-Axis struggle as having been betrayed by pro-communist subversives with the Special Operations Executive in Bari regional HQ, in London and amongst the field officers.

What did London really know about what was happening? In the confused conditions of Partisan warfare and without modern communications technology, inevitably there were serious difficulties in intelligence reporting to London. But equally important were the ideological constructs that were a major obstacle to understanding. Most of the reporting from British Military Liaison Officers (BLO) attached to the Partisans came from people like Fitzroy McLean and Bill Deakin who were physically and in Deakin's case politically close to Tito⁵². As with Albania, hardly any of the SOE field officers had any wider empirical or academic study of Yugoslavian society from pre-war experience. Of the northern BLO group, only one, Bill Hudson, had detailed knowledge, in his case of pre-war Serbia as a result of his work as a mining engineer for the Selection Trust organisation in the 1930's. He could thus speak good Serbo-Croat.

None of the Yugoslav-based BLO's had pre-1939 experience in northern (Yugoslav) Macedonia at all. There was no inter-war 'Macedonian ' narrative for even the most educated

⁵⁰ See Andrew Rossos 'The British Foreign Office and the Macedonian National Identity, 1918-1941', in *Slavic Review*, No 53, 1994 P.369 ff.

⁵¹ This image prevailed for a long time in the United States also, see Duncan .M. Perry, 'The Politics of Terror-The Macedonian Revolutionary Movements 1893-1908', Duke, 1988.

⁵² Deakin's politics are often rather unclear, but he was certainly well to the left of Maclean, in British political terms

and well informed British officials to draw upon, apart from that derived from IMRO terrorism and Greek nationalism which although of some influence in London, had none of the traditional Philhellenist input of the Civil War and post-1949 Civil War period with the ascendancy of the Royalist Right⁵³. The main literary influence on that generation, Rebecca West, in 'Black Lamb and Grey Falcon', saw the whole issue of Macedonia through South Serbian eyes (as she saw much else), another conditioning factor for British elite views. The Greek lobby in London was perhaps less directly concerned in this ideology formation than is sometimes alleged. In terms of the sociology of London Hellenism, the very influential Greek exile shipping community was dominated by families which originated in the eastern Aegean, who no doubt embodied the nationalist views of the Greek Right on most things, but had no particular connection with Macedonia. This did not change substantially until twenty years after 1949, in the 1960's, with the arrival of the Latsis family on the London scene, with its roots in Kavala. It is also worth noting that in the internal discourse of the Civil War period, Macedonia does not play a dominant role until the so-called 'Third Period' of the war, particularly between 1947 and 1949. Before that, the pro-communist ELAS and Democratic Army forces are presented by Athens as pro-Russian and a threat to Greece as a whole, rather than specifically 'Macedonian', although a high percentage of Democratic Army soldiers were in fact from geographic Macedonia.

There was little immediate pre-war experience for diplomats to draw on. In the pre-1939 period, geographic Macedonia did not figure much in British Yugoslav policy, as it was poor and backward and apart from Tetovo region had few mineral resources. It had in any case lost its identity within the pre-1939 Royalist *banovina* system where it was merely part of 'South Serbia', or of Greece. Even those with a sympathetic knowledge of Yugoslav communism, - which in London official circles meant virtually nobody - could not easily foresee the emergency of a new semi-state unit called the People's Republic of Macedonia within a socialist Yugoslavia. Yet the Titoists did not disguise their intentions. The founding of ASNOM, the Anti-Fascist Assembly of the National Liberation of Yugoslavia, in 1942, with its explicit commitment to Macedonians as one of the five constituent people of Yugoslavia was of course known in London, but it was mainly seen by Prime Minister Churchill and the Foreign and War Offices as a positive move that would help galvanize the military struggle against the Axis in a part of Yugoslavia where the Partisan movement had been slow to develop⁵⁴.

The heart of the Yugoslav Partisan resistance was in Montenegro, Bosnia and northern and central Serbia. The Yugoslav communist party was weak in Macedonia; in fact it was difficult for Tito and Djilas to form an adequate party at all. Axis power was well entrenched, with major fortifications along the very limited number of usable asphalt roads in the tough mountainous

⁵³ For a comprehensive picture of how Macedonia was subsumed within Royalist Yugoslavia, see Nada Boskovska, 'Das Jugoslawische Makedonien 1918-1941 Eine Randregion zwischen Repression und Integration', Vienna, 2009.

⁵⁴ There is a very large primary and secondary literature on ASNOM, embodying different national viewpoints, for the most part. For an introduction in English to official Skopje government positions in the post-communist period, see 'Historical Dictionary of Macedonia' Ed. V. Georginva and S. Konechni, Skopje and London, 1998. For mainstream Greek thinking, see 'Nationalism and Communism in Macedonia', E.Kofos, Thessaloniki, 1964, and for Macedonian Albanian views under Titoism,, 'ASNOM-I' Ed.V.Vangeli, 'Flaka',Skopje, 1984.

terrain controlling all wheeled vehicle movements. In this situation, it was natural for some policymakers in London to see ASNOM, in Macedonia, in 1943, as mainly a military and resistance organisation, and to not inquire too closely into what it might symbolise politically, or what influence it might have on the post-World War II Macedonian Question. Churchill, in particular, had little interest in the details of Titoist post-war policy for the entire country, embodied in his famous remark to Fitzroy McLean that he has no plans to live in Yugoslavia after 1945, and if he had little interest in the details of Belgrade, he has none in what happened in Skopje, beyond a strong residual Hellenism that was to shape British Greek Civil War policy. In fact, as we know, in the Skopje narrative of the modern post-1991 Republic of Macedonia, the founding assembly of ASNOM is seen as the beginning of the modern Macedonian nation state - but it did not seem like that at the time, in western Europe in particular.

The history of ASNOM has yet to be written, in terms of a major comprehensive study, but some issues are becoming clearer. What is very unclear is how little London and Paris and Washington really knew about what was happening in Vardar Macedonia. Their perceptions were formed by the fact that inter-war Serbian regimes did not recognise the Macedonian nationality or the Macedonian Question, and Western capitals post-Versailles did not object to Belgrade attempts to systematically try to serbianise the population⁵⁵. The work of Rebecca West and other publicists like Nora Alexander tended to suggest that this process had been fairly comprehensive and successful, and IMRO was a hangover from the past, and their views were in turn reinforced by the heritage of Seton Watson and the British intellectuals involved in the formation of the first Yugoslavia in London University at the School of Slavonic and East European Studies. Moscow knew more but tended only to see the political struggle as important in terms of inner-Comintern politics. This was true even before the Yalta Conference when Stalin knew that Yugoslavia was his for the taking after the war finished. The Comintern remained a battleground between Yugoslav and Bulgarian aspirations, as it had been prior to 1939. Many Macedonian communists saw their territory as a colony of Belgrade, and demanded radical action to correct this, but Tito did not agree. It is certain that Tito's problems with the Macedonian party had long predated the foundation of ASNOM. This is traditionally seen as that of the shortage of communist cadres, and depends on the writing of Ivo Banac. But Banac can be questioned for basing his analysis too much on the 1948 crisis and the Stalin-Tito split, and it is not as applicable in the pre-World War II period.

The problem for Stalin was not new, and long predated the Second World War. Within the international communist movement problems over the Macedonian Question appeared almost as soon as the Comintern was founded, and while Lenin was still alive. In 1923, the Comintern had pronounced that the right long term solution to the Macedonian problem was for national autonomy within the framework of Yugoslavia, but many Macedonian communists themselves

⁵⁵ It is, of course, arguable, that the Treaty of Lausanne was a more potent influence on Belgrade Macedonian policy post-1923 and on the Balkans generally, than the Versailles Treaty itself, with its legitimisation of mass population movements between Greece and Turkey that produced largely ethnically homogenous new states.

were only able to envisage this as occurring within Bulgaria. The Bulgarian party continued to recruit in parts of Macedonia right through the First Yugoslav period, and some pro-Bulgarian 'heretics' were still in gaol in Yugoslavia as late as 1960⁵⁶.

In the so-called 'Third Period' of the Comintern policy, after 1928, a separate Macedonian state had been briefly foreseen, but the CPY reasserted control over the policy with the end of the ultra-leftist Third Period and the onset of the Popular Front in the early 1930's. In his book, Stephen Clissold notes on relations between Yugoslavia and the Soviet Union between 1939 and 1973 that as early as 1938 Macedonian communist groups were trying to form their own party that was independent of the Communist Party of Yugoslavia (CPY), and in September 1942 the controversy had reached the point where Tito had to get Comintern support for his inner-party crackdown and expulsion of various oppositional Macedonian communists. His problem was compounded by the fact that the Secretary of the Comintern for a long time had been the 'old Bolshevik' and widely respected figure of Georgi Dimitrov, who was a Bulgarian, and saw the future of Macedonia as within a Balkan Federation, rather than as a constituent unit of a new communist Yugoslavia.

Tito's main adversary pre-1939 was Metodi Satarov (known in the Comintern as 'Sarlo'), the leader of the Macedonian party who was born a Bulgarian and had once been a member of the Bulgarian Workers party. Whatever the background, and the links between these events and the foundation of ASNOM, which is not really relevant to this paper, the salient point is that even then, long before the Greek Civil War, Tito was repressing the national aspirations of a major opinion-national group within his nascent state territory, and centralising control of it from Belgrade. This was what interested London.

In terms of modern politics and human rights, this might be seen as retrograde but to Churchill and the British government at the time, this was an entirely positive feature of Tito, and perhaps helps explain some of the strength of British support for the Partisans - and incidentally, of course - helps undermine the 'conspiracy theory' put forward by Michael Lees, Julian Amery and the Right in London post-war. There were far deeper political forces at work than a simple pro-communist 'conspiracy theory' could account for within the Special Operations Executive or elsewhere in London. It had been possible for the British Prime Minister to understand from his close relationship with Fitzroy Maclean, a fellow Tory aristocrat by background, that Tito was open to outside influences in a way many communist leaders of the period were not, and would listen to British advice on major issues⁵⁷. Churchill was looking for a strong leadership in post-war Yugoslavia and where he hoped he could cash the cheque of British support with Tito against the Royalists and to turn Tito to at least a degree against Moscow. In fact the policy turned out to be much more effective than its progenitors could have ever dreamed, as events in 1948 showed. The British Prime Minister was carrying on strands of

⁵⁶ Interview by James Pettifer with Georgi Petkov, Skopje, 1995

⁵⁷ See 'Eastern Approaches', London, 1962, where Maclean sets out clearly what he felt could be achieved with Tito. It is worth bearing in mind, when studying Maclean and Deakin's works, that both felt they had been proved right by post-World War II developments, particularly after 1948.

policy that long pre-dated the World War II, to support strong centralised 'Yugoslav' government as a barrier against German influence in the Balkans, and Hapsburg influence before that.

Where did this leave the Albanian communities within what is now the modern Republic of Macedonia/FYROM? And the Albanian national question? The Albanians had benefited from the Axis occupation, and under the Italian-occupied parts of the Western Macedonian and Kosovar Albanian-majority lands, had a substantial degree of self-rule and various education and cultural rights that were not recovered until the Ohrid Accords in 2001. Ethnic Albanians, like the Bulgarians, were on the wrong side when the war was over, the losing side, never an enviable position in any period of history. In his memoir of his work as a visiting BLO based in Dibra in Albania, Reginald Hibbert describes the confusion in the military situation around Tetovo and Gostivar in winter of 1943-1944, much of which was dominated by the difficult relations between the CPY and the Communists in Albania itself, who were seeking to establish their authority in the western Macedonian communities.

Only a few Kosovar Albanians had fought with Tito, and fewer still from western Macedonia. British policy was very unclear. Hibbert considered that the original Davies leadership of the overall SOE missions had considered some form of 'Greater Albania' was inevitable after the war ended, but the Foreign Office in London had been unaware of this orientation for some time. Hibbert comments, 'It was difficult to believe the Foreign Office could have known about it, as the FO regarded Yugoslavia as an allied country towards which Britain had obligations, while it was not sure that Albania was a viable country or what would happen to it after the war.'

In these circumstances, the British support of the Partisans in Western Macedonia was small and irregularly distributed, whereas German aid, in troops and materials, continued to Fiqri Dine and his pro-Axis militia until the end of the fighting. From the point of view of London, it seemed best to acknowledge what Hibbert calls Tito's force majeure in the region, and consign the Albanian fighters, both followers of Mehmet Shehu's Albania National Liberation army spill over forces after the Battle of Dibra, and the few local western Macedonian groups who were actually pro-communist, to the not very tender mercies of the new order that was to be imposed from Belgrade.

In conclusion, it is possible to emphasize how much British policy rested on anti-German, anti-Central Powers assumptions, where stable central authority in Belgrade to follow the chaos of the war was largely the be all and end all, and that thread can of course be traced on after the Tito-Stalin split in 1948 right through the close relationship with Tito to the support and sustenance given to the Milosevic regime in Belgrade post-1990. It was a policy that technically could be defended in terms of real politic and the British special relationship with Serbia and Greece, but it was impossible to sustain under the pressures of the post-communist violent conflicts in the region, the emergence of the national questions, and modern principles of human rights and national self-determination. The burden of this difficult history, nevertheless, remains over Macedonia, as the current situation of the state indicates.

Bibliographical References

See written works, post-World War II by the ex-BLO's, such as 'The Rape of Serbia - The British Role in Tito's Grab for Power 1943-1944' by Michael Lees, for the first fully developed exposition of the SOE communist conspiracy theory. Also Julian Amery's 'Sons of the Eagle', David Smiley's 'Albanian Assignment', and numerous other BLO memoir books, many of which rest on highly polemical views of recent history. For an authoritative view of the inner-SOE conflicts over Albania, see 'The Wildest Province- SOE in the Land of the Eagle', Roderick Bailey, London, 2007. Also 'The OSS in World War II Albania-Covert Operations and Collaboration with Communist Partisans' by Peter Lucas and Fatos Tarifa, Boston, 2006. For a general view of Bulgarian and IMRO regional interests, see 'Bulgaria', R.J. Crampton, Oxford, 2007. On terrorism, the popular literature is dominated by perceptions of assassination as a special Balkan phenomena, a view descended from the Sarajevo events in 1914, as in 'Hands of Terror', Leonard Gribble, London, 1960, also 'Terror in the Balkans, Albert Londres, London, 1935, and for Serbia, 'Black Hand over Europe', Henri Pozzi, London 1935.

Sir William Deakin was author of 'The Embattled Mountain', a fine picture of the Titoist Partisan struggles in Montenegro and Bosnia, and other books. See Ivo Banac's work for post-1945 Comintern and Cominform background, in particular his comprehensive account of the later 1948 crisis period in 'With Stalin against Tito - Cominformist Splits in Yugoslav Communism', Cornell, 1988, and his publications on the national question. For a semi-official American view, see 'Yugoslav Communism and the Macedonian Question' by Stephen E Palmer and Robert R. King, Connecticut, 1977. For collaborative material, see the memoirs of prominent British diplomat Sir Frank Roberts, 'Dealing with Dictators', London, 1972. Roberts sets out very well the London-Belgrade 'special relationship' in the early Tito period. See also paper by Sir Reginald Hibbert 'Albania, Macedonia and the British Military Missions' in 'The New Macedonian Question' Ed. James Pettifer, London and New York, 1998. For the viewpoint of one of the very few Kosovar Albanians to reach leadership levels in both the Partisans and subsequently in the CPY, see Fadil Hoxha's autobiographical memoir, 'Kur Pranvera Vonohet', Prishtina, 1980. There is a recent and rapidly growing literature in Albanian dealing with the history of Balli Kombetar in Macedonia, for a useful general background see, 'Distinktivi Tetovar', Islami Arslani, Tetovo, 2008. For the pre-World War II period with Macedonian ethnic dominance in western Macedonia, see 'Tetovski Spomenar 1919-1941', Bratislav Svetozarevic, Tetovo, 1999.

THE AFGHANISTAN WAR IN A COMPARATIVE PERSPECTIVE

Håkan WIBERG

355.01(581):355.015(73)

ABSTRACT:

Afghanistan has suffered war for thirty years: one decade fighting the Soviet Union and a regime kept in power by it, one of domestic war about what regime to have, and one against USA and a regime kept in power by it. That battle front currently has the largest amount of military forces stationed in any war zone in the world and the speech by president Obama (2009a) at West Point on 1 December 2009 told of more on their way, primarily more than 30,000 from USA, but also from such "willing" countries that can be pressured into increasing their participation. What is going on? This article takes its point of departure in the classical exhortation that one should always ask, "What is this instance of?"

Key words: Afghanistan, war, causes of war, asymmetric wars, and interventions

АПСТРАКТ:

Авганистан страда од војни веќе триесет години: една деценија борејќи се со Советскиот Сојуз и со режимот поддржан од него; една внатрешна војна во врска со тоа каков режим треба да се воспостави; и една против САД и режимот поставен од нивна страна. Овој сегашен борбен фронт се карактеризира со наголем број на вооружени сили стационирани во една воена зона во светот, а говорот на претседателот Обама на Вест Поинт на 1 декември 2009 укажа на дополнителен ангажман на уште 30 илјади војници од САД, но и од други „доброволни“ земји врз кои може да се изврши притисок за партиципација. Што се случува овде? Оваа статија за своја почетна премиса ја има класичната фраза која секој би требал да си ја постави, „за што е ова пример?“.

Клучни зборови: Авганистан, војна, причини за војна, асиметрични војни, интервенции

The Afghanistan war simultaneously belongs to the wider universe of wars and military disputes and various sub-categories of this, for instance defined by size (wars of various magnitudes and lesser cases of armed conflict), time (various periods in global history), space (for instance, continent) and type (domestic/international, symmetric/asymmetric, pre-modern/modern/postmodern). In each case, it may fit well or badly into patterns of causality (or at least statistical correlations) already established. The first section below deals with this.

Two comparisons are of particular interest: one is with other wars fought in Afghanistan, the other with US wars and military interventions in various time perspectives. These are the topics of the following two sections. The fourth section treats asymmetric wars and in particular guerilla wars.

Studying *causes* of war, with statistical correlations as criterion, is one thing; studying *motives* is another, which involves attempts at seeing the war as a result of decision making. This can be done at several levels: describing the *casus belli* proclaimed in the war propaganda, trying to find the underlying motives as secretly discussed by decision makers, or trying to find patterns in deep culture that the decision makers may not even be clearly aware of. This is done in the fifth section, after which the sixth section discusses a particular motive to have a war that is often overlooked: war for war's sake and motives behind that.

Wars and militarized disputes in general

In the literature (e.g., Harbom & Wallensteen 2009), it is customary to demand, in order to classify something as a *war*, that it has at least one participant that is a state or a state-like entity, that it lasts for more than just a few days, and that it causes at least 1,000 casualties per year (if the number is between 25 and 1,000, it is defined as a "minor armed conflict"). In these terms, we have had a war in Afghanistan since the US attack in October 2001: USA has participated all the time, it has lasted for more than eight years without interruption, and the casualties have been far above 1,000 per year. Let us now see where the Afghanistan war can be located in relation to some of the above classifications.

The *duration* of the Afghanistan war is above average; how much above depends on what we compare with. On the one hand, several (largely) domestic wars after 1945 have lasted even longer, for instance the Philippines, Myanmar, Sudan, Ethiopia, Somalia, Congo, Peru and Colombia; almost all of them are still going on. On the other hand, few (predominantly) international wars lasted longer and almost all of them are now over: France in Indochina (1946-54) and in Algeria (1954-62); Great Britain in the Malay Peninsula (1948-61); Portugal in its African colonies (1960-75); and USA in Vietnam (c.1963-1975) and Iraq (since 2003).

The *magnitude* of this war is also above average, whether we count armed forces, casualties or refugees. Some – but not many – wars after 1945 engaged more soldiers (China until 1949, Korea, France in Indochina, France in Algeria, wars between India and Pakistan since 1947-48, USA in Indochina, Biafra, Iran *vs.* Iraq in the 1980ies, the two Gulf Wars). Very few wars created

significantly more refugees, primarily China until 1949, the division of British India in 1947/48, Bangladesh 1971-72 and the war against Iraq since 2003. While the number of *direct* casualties is surrounded by a great uncertainty, the order of magnitude so far seems to be 100,000, which is well *below* the million magnitude in China until 1949, Korea, the division of British India, Vietnam, Indonesia in 1965-66, Iran *vs.* Iraq, Biafra, Bangladesh, Rwanda, Congo and USA/Iraq since 2003), but well *above* the great majority of post-1945 wars.

The *spatial extension* of the war depends heavily on definitions. If we look at where the fighting and bombing take place, it is limited to Afghanistan and parts of Pakistan; if we look at the states involved in OEF or ISAF, the Afghan resistance faces the largest coalition since World War II.

This fact, together with the enormous differences in military technology, resources, etc., very clearly locates the war as *asymmetric*. We will return to the implications of this.

The customary distinction between *domestic wars* (fought inside one state by parties belonging to it) and *international wars* shows many clear cases, but also some that are more difficult, and Afghanistan belongs to them: domestic in 1978-79, domestic and international in 1979-89, domestic in 1990-2001 and again domestic and international since 2001. Since domestic wars and international wars tend to have different dynamics and patterns of causality, this calls for a closer analysis in the sequel.

Philosophers, historians, etc., have speculated on the causes of war for millennia. During the last couple of generations, hundreds of systematic studies with statistical methods have been carried out to test these speculations as well as more modern and coherent theories, the general idea being that if one of them has a validity that can be generalised, then we should find corresponding statistical correlations where we look for them.

By this criterion, war seems to be a highly individual phenomenon: very few theories or propositions survive this test, if we demand that the observed relationship is statistically significant (and therefore unlikely to be random), strong (accounting for more than a few per cent of the total variation of wars) and replicated (concurrently seen in several independent studies). Religion is not systematically related to wars (Russett 2000; Tuscisny 2004), so we do not need to bother about any "clash of civilizations" (Huntington 1996). Many studies KÄLLA have found that states high on democracy fight neither more nor less than those low on democracy, so we can forget the notion that democracies are particularly peaceful. International and domestic wars seem to have different causal dynamics: there is no direct correlation between them and it is only by bringing in third variables that we find at least some statistic relationships, which are furthermore both relatively weak and apparently incoherent with each other.

One of the few solidly confirmed relationships is that great powers tend to fight other states far more than smaller ones do. Another is that the more boundaries a state has, the more international wars does it tend to get involved in. A third is that the higher above the average level of military preparedness for a state of its size that a state lays, the more international

wars does it take part in. That is about it: a number of other correlations with war have been found, but they are typically non-significant, weak or non-replicated. By the first and third relationship, we should expect USA to be involved in many inter-state wars and Afghanistan in few; by the boundaries relationship, it is just the other way around, so it seems to be less heavy than the two others.

We can supplement these (non-)findings by looking in two different directions: at pairs of states or even entire systems rather than at single states, and at the internal rather than external relations of states. In the first case, we mainly find replications from the single state level. Historically, two great powers were much more likely than two minor powers to fight each other, with the combination of one major and minor power in between. The nuclear age seems to have changed this: there is not a single case of a member of the alliance system of USA at a direct war with a member of that of the USSR (the notion of "a war by proxy" is widespread but its validity is scientifically controversial). The Afghanistan war is compatible with this, neither supporting nor contradicting it.

Another couple of findings contradict the conventional belief that the balance of power is good for peace: first, if there is an approximate balance between two states, the risk of a war is much *higher* than if there is a clear discrepancy. The reason may be that the smaller state usually gives in rather than risking a war, so here Afghanistan is an exception, but not a significant one.

Second, if two states lie above the average level of military preparedness, then the risk that a militarized dispute between them escalates is highest, especially if they have had an arms race (the effects of arms races are still controversial however); it is lowest if both lie below average. The Afghanistan war is compatible with this, but no more.

Finally, great powers are essentially the only states that fight others than their neighbours (but occasionally recruit their satellites into their wars). In Afghanistan, USA has dragged in far more states than it did in Vietnam or the USSR did when invading Czechoslovakia in 1968.

One finding at the level of pairs is remarkable: whereas single democracies are neither more peaceful, nor more warlike than others, it is strongly established by several studies that two democracies do not fight *each other* (at least until now). The reasons seem to be both internal (losing rather than gaining politically by attacking another democracy) and external (common norms and mutual transparency). The conclusion is that, *if* Afghanistan had been a democracy, then it would not have been attacked (but also would hardly have provided training camps for terror groups). It might have been covertly subverted however; US authorities have done this in many democracies (for instance Iran 1953, Guatemala 1954, Greece 1967, Chile 1973 and a number of other American states), sometimes in collaboration with the military and/or secret services of these countries and sometimes with those of neighbouring countries.

One finding from the level of pairs also recurs at the system level: the higher the proportion of democratic states in a system, the more peaceful is the system (Gleditsch 1997).

During the last couple of decades, systematic research has also accumulated concerning *domestic* wars. The risk of war is particularly high in a state whose independence is young, who had a previous domestic war relatively recently and who lies *in between* being strongly autocratic and strongly democratic and is *moving* in either direction (Hegre 2001). By these relations, the risk of domestic war in Afghanistan has been, and remains, higher than average.

Wars in the history of Afghanistan

As far back as we can follow the history of what is now Afghanistan, states on this territory have alternately been invaded (from the Median and Persian empires to the Ilkhanate and Tamerlane) and been expanding regional great powers themselves. Modern Afghanistan begins in 1747 with the coronation of Ahmed Abdali of the *durrani* clan, who later marched to Delhi to support the threatened mogul there. British expansion in India soon defined a new threat to Afghanistan, manifested by the first major invasion in 1839; a bit later came the Russian expansion in Central Asia and the ensuing "Great Game" between the two. There were minor clashes with both of them and some major wars. The first ended with the British being thrown out in 1842; out of 16,500 soldiers and administrators in Kabul, one Englishman and a score of Indians survived..

The second British invasion came in 1878. After alternating Afghan and British battle victories in 1878-80, the British took over large territories, but the rest of Afghanistan remained autonomous under Amir Abdurrahman, who had to accept British responsibility for its foreign relations but managed to avoid the British resident in Kabul that had originally been demanded.

In 1919, the new Amir (later King) Amanullah Khan demanded full independence of Afghanistan, and in the third Afghan war in May through August 1919 he met British forces ten times on his own, achieved independence and regained some of the areas taken over by the British since 1880. They managed to keep some Pashtun areas in what is now north-eastern Pakistan (which remained *de facto* autonomous under the British *raj* and now Pakistan as well as an object of dispute). This resounding defeat (presented as a victory by the British) spelled the beginning of the end of the British empire in Asia: others saw that the British could be defeated and started fighting, violently or non-violently, for their own liberation.

After some initial territorial disputes, the Soviet Union now became a major trade partner and supplier of aid, and peaceful coexistence and cooperation was established between the two very different systems. This changed in the 1970ies, when King Zahir was deposed by his relative Daoud in 1973 after which Daoud was ousted by a communist coup in 1978, led by Nur Muhammad Taraki (en.Wikipedia.org/wiki/Nur_Muhammad_Taraki). His attempts at establishing a strong central government, combined with his impatience when making reforms, led to widespread resistance. After the long period of an anti-communist but Soviet-friendly government, that of Taraki was communist and pro-Soviet and the resistance consequently

anti-communist *and* anti-Soviet. The Soviet dilemma was thus between supporting him militarily or handing the country over to groups (including mujahedeen, Osama bin Laden and Al-Qaeda) with money and arms from USA. When Taraki asked for a military intervention in Moscow in March 1979, Kosygin and Brezhnev initially tried to dissuade him, stressing the negative repercussions this would have in Afghanistan and internationally ([http://www.Wikipedia.org/wiki/Nur Muhammad Taraki](http://www.Wikipedia.org/wiki/Nur_Muhammad_Taraki)), but USSR eventually entered in December 1979 when the dilemma had worsened. The political costs in the West included a new Cold War period, and the rising number of killed and maimed conscripts soon led to a growing popular resistance to the war in the USSR. For political reasons, the Soviet Union could not send much more than 100,000 men: enough to destroy the country and kill about one million people, but not to defeat the resistance. It learnt the same lessons as France in Algeria and USA in Vietnam: first, it takes a very overwhelming superiority in numbers (the rule of thumb is 10-20 to one) to have a chance to win a (quasi) colonial war against a guerrilla movement; second, it cannot be done with a conscript army with low motivation and many angry relatives at home. Michail Gorbachov eventually drew the consequences of the failure and loss of prestige and pulled out in 1989, leaving it to competing forces in Afghanistan to fight over the distribution of power for another decade. After the communists being eliminated, the main combatants were shifting coalitions of regional warlords, joined from 1994 by the mainly Pashtun-based Taliban (literally, "Koran students") with their peculiar reading of Islam (closest related to the Saudi *Wahhab*) as ideological guideline.

The 1970ies had been an unsuccessful decade for USA in south Asia. Its main ally, Pakistan, had collapsed and an independent Bangladesh arose in 1971 with a major but short Indian military intervention as a midwife. Saudi Arabia demonstrated some independence in the so-called 'oil crisis' from 1973. Vietnam, Laos and Cambodia were definitely lost in 1975. The Chinese were thrown out when attacking Vietnam in 1978 "to teach it a lesson" after its invading Cambodia to topple the genocidal Pol Pot regime (which for many years remained being seen by USA as the only legitimate one), and in the same year Afghanistan got its first communist regime. The shah that USA had once imposed on Iran fell in 1979 and was succeeded by a regime with theocratic features that regarded USA as the Great Satan (and the Soviet Union as the Small Satan – it soon eliminated the Iranian left wing).

Afghanistan therefore got a more prominent place than before on the US geostrategic maps. One countermove was cooperation between CIA and its counterparts (SIS, etc.) in Pakistan to finance and arm the resistance against Taraki's internally divided regime, and even more so when the Soviet Union had been dragged in. It has been claimed that a main US aim with that support was to place the USSR in the above dilemma and make it go in and thus get weakened internationally. The US support, mainly via Pakistan, went to various groups, including Al Qaeda, who fought to topple the communist regime, whatever other differences they had. Once this was achieved after the complete Soviet withdrawal in 1989, they started fighting each other. The Taliban emerged with support from and bases in Pakistan, getting the upper hand in 1996-

97; when USA attacked in 2001, Taleban effectively ruled most of the country, although some northern warlords still resisted.

The initial US position was to try to co-opt the Taleban in order to get things done that USA wanted done. One of them was to combat the opium production and trade; the Taliban obliged with considerable success until USA attacked and Taliban started competing as opium traders with the warlords supported by USA and the Karzai family (Scott 2010). Another aim, previously attempted with the warlords, was to get a pipeline between Turkmenistan with its Stalinist-type regime and the military dictatorship under Musharraf in Pakistan. This was promised by the Taleban regime, or so the US administration believed until concluding that it could not or would not deliver.

More openly controversial was the “blowback” of the wahhabist Al Qaeda. While hostile to Shiite Iran, it shared its convictions on the infidel Satan in his different forms, fighting Serbs in Bosnia, Russians in Chechnya, the US embassy in Kenya, etc. The US response was to bomb alleged Al Qaeda bases: a civilian medical factory in Sudan and a camp in Afghanistan training people for terror actions in India, and to issue increasingly strong demands that these bases should be closed down.

The mass murders on 11 September 2001 had a vast impact. Like after Pearl Harbor in 1941, it was imperative for the US president to take swift action. Exactly what happened in New York is still clouded by considerable mystery, since both the conspiracy theory in the official report and those presented by critics of that report contain important gaps as well as manifest untruths. It was soon established – or so it seemed – that the great majority of the hijackers were Saudi Arabians and that the planning of the operation took place in Germany, but neither could be bombed. USA accused Osama bin Laden and Al Qaeda as responsible and Afghanistan of providing bases for them, and demanded that it extradite him for trial. UN Security Council’s resolution 1373 of 28 September 2001 contained several demands to member states, which were asked to report on implementation within 90 days and set up a committee to monitor this and set up a work programme within 30 days. It does not explicitly authorize military means; international lawyers are divided (along predictable lines) as to whether USA needed another resolution.

The response from Kabul was fairly conciliatory: if Bin Laden was in fact in Afghanistan and if USA presented at least some *prima facie* evidence that he was guilty, Afghanistan would agree to extradite him to face trial before a *sharia* court in some third country, for instance Pakistan. USA refused to present any evidence (Osama himself only claimed responsibility in 2004, whether telling the truth or boasting) or negotiate on the Afghan offer and attacked on 4 October, long before the above deadlines had expired. It seems, however, that the attack was decided well *before* September 11: the former Pakistani Foreign Secretary, Niaz Naik, told BBC that he had been informed by senior US officials already in mid-July that there would be an attack before mid-October (Arney 2001).

USA had immediately received messages from all kinds of states that sharply condemned the massacre and expressed sympathy and offered different kinds of assistance. In particular, the NATO countries stated that this was a case of the Article 5 ("an attack on one is an attack on all") and offered immediate assistance. Yet when USA attacked, it did on its own, without any resolution from the UNSC that clearly authorized military action and without any NATO command. In both cases, we may see a shadow of the attack on Yugoslavia in 1999. There, too (and later in Iraq), it just ignored the UN when understanding that it could not get a resolution authorizing war. It also learnt that running a war through NATO was too cumbersome in several respects: too many embarrassing questions about the legality of various kinds of bombing, too many member countries that were vulnerable to anti-war popular majorities at home and/or unwilling to provide soldiers, bomb planes, bases, etc.

This war was therefore run under US command and with additional troops from "the coalition of the willing": states that accepted to be under this command, plus the remaining local warlords (soon renamed "security providers"). The operation was first named "Infinite Justice"; when friendly Moslem states objected that this could only be provided by Allah, it became "Operation Enduring Freedom", OEF. In one sense, the war was quickly won: Kabul was quickly taken and the regular Taleban troops disappeared. Getting control over the entire country and eliminating all resistance was an entirely different matter, now increasingly far from being achieved.

Like in Yugoslavia (and, later, Iraq), the United Nations soon had to be let in after all in order to provide some legitimacy. Security Council Resolution 1386 of 20 December 2001 created the International Security Assistance Force (ISAF); its mandate and chain of command were to be separate from those of OEF, and Great Britain to be the first state in charge of leading it. It has been suggested that other members of the Security Council were not unhappy to have USA face the same fate in Afghanistan as they had suffered.

On these premises, the ISAF coalition was eventually joined by about one quarter of the world's states, primarily members of NATO and other parts of the US alliance system (like Australia) and Partnership for Peace members with governments wanting NATO membership (such as Macedonia, Georgia and Sweden). These premises have gradually disappeared: in 2003, the mandate area of ISAF was enlarged from Kabul to the entire country and the previously rotating command was put under NATO (volunteer states being difficult to find), but still with non-US commanders. Since 2007, USA instead had generals of its own commanding the NATO forces, the first being Dan K. McNeill. His present successor Stanley A. McChrystal (previously organising death squads in Iraq) recently altered the rules of engagement of ISAF to include preventive attacks against suspected threats. Lawyers may still be able to see differences between OEF and ISAF, but is unlikely that the population of Afghanistan can see them, or even those between the military and civilian parts of the PRT (Provincial Reconstruction Teams) under ISAF.

So far, the present war in Afghanistan seems to fit well into their historical pattern: a great power invades the country to support some party in its internal power games which is (believed to be) sympathetic and potentially obedient, the increasing number of foreign troops, then creates a nation-wide resistance that eventually forces the great power to pull out again after doing great damage to Afghanistan and itself. The US diplomat and former marine captain Matthew Hoh resigned in October 2009 from his responsibility for the Zabul province, having concluded that it was not clear why USA should be in Afghanistan in the first place and that much of the insurgency had started *after* the arrival of US troops (BBC News, 27 October 2009)...

Wars in US history

The United States of America belongs to the states born by war, albeit partly by accident: many years of successful non-violent resistance might eventually have achieved its aims, but one group ("Minutemen") clashed with the British Army in 1775, leading to eight years of war that are now in collective memory the midwife of the nation. For more than a century, the wars were then fought to take over territory from Mexico and from many Indian nations by extermination and/or ethnic cleansing, the two exceptions being the British attack and occupation of Washington in 1812 and the Civil War in 1861-65. The Monroe doctrine *de facto* claimed the western hemisphere as a sphere of interest in 1823, but wider military ambitions were only manifested in the 1890ies: at the brink of war with Great Britain in 1895 over the boundary between Venezuela and British Guyana, invading the independent Hawaii and attacking Spain to liberate Cuba and the Philippines. The Filipinos, however, meant independence by liberation, so it took years of vast bloodshed to subdue them and create a US colony. After entering World War I on the side of the entente in 1917, thereby probably deciding its outcome, and briefly fighting against the revolution in Russia, USA withdrew from Europe and limited itself to Central America and the Caribbean, repeatedly invading states there and occupying them for a period. The Japanese attack on Pearl Harbor, on 7 December 1941, brought USA into World War II, single-handedly defeating Japan and contributing to the defeat of Hitler in Europe, where it then took over the military intervention in Greece from the British to crush the left wing there. It is only from then on that USA plays a major role in Asia. After avoiding (open) intervention in China, it fought major wars in Korea (largely ending in *status quo ante*), Vietnam (lost), and now Iraq and Afghanistan (not yet definitely and clearly lost).

Some features are common in the history of US wars. First, in American self-perception these wars always had noble ends: the spread of civilization and Christianity, liberation (of Texas, slaves, colonies, victims of aggression, etc.), democracy (as against Fascism, Communism, Islamism), and so forth. Dissidents were always there, sometimes few and isolated and sometimes (like Vietnam) growing to a majority within a few years; in some cases (like the genocides on Indian nations) apologies have even been forthcoming a century later. There is

greater variation in the assessments of the wars made by others, ranging between gratitude and admiration at one end and condemnation as greedy and arrogant aggression at the other, all depending on what war we are talking about and whom we ask.

It is the historical mission of USA to fight Evil and war is the means to get peace. This is what president Obama (2009b) emphasized in his Nobel Prize acceptance speech in Oslo on 10 December. It inadvertently illustrated major themes in Johan Galtung's book, "US foreign policy as manifest theology" (1987, cf. Galtung 2009), where he argues that USA perpetually needs a demonized enemy, with whom one cannot negotiate (at least not until it has become absolutely clear that the war cannot be won). Republican right wing leaders, such as Sarah Palin and Newt Gingrich praised the speech, and according to the Republican strategist Bradley A. Blakeman, "The irony is that George W. Bush could have delivered the very same speech. It was truly an American president's message to the world" (Javers 2009).

For a long time, the American ethos contained its original strong anti-colonial position, which was furthermore reflected in its own behaviour, normally withdrawing within a few years (the Philippines and some Pacific territories took longer time) from countries that were invaded, sometimes keeping some military bases there. USA preferred an obedient regime in a nominally sovereign state to colonial administration. Several presidents since Theodore Roosevelt are reported to have said about some Latin American or Middle East dictator: "He is a son of a bitch, but he is our son of a bitch." Obvious losers may eventually be dropped, however, rather than supported to the bitter end, for instance Diem and later Ky/Thieu in Vietnam, Marcos in the Philippines, the shah in Iran – and perhaps Karzai tomorrow. After World War II, USA initially opposed European colonialism in Africa and Asia, but the colonial powers soon made it see (predominantly middle class) national liberation movements as "Communist", thus actually driving them into the arms of USSR, China, etc., and creating a self-fulfilling prophesy.

Fighting Evil is important to legitimize a war domestically, but is difficult to anchor in the international law, which demands a *casus belli* to be more concrete and specific and refer either to self-defence or a decision by the Security Council to use force. To get international support for a planned war, the initial war aims therefore often refer to specific violations of the international law, such as alleged weapons of mass destruction. If this fails and the war is started anyhow, the emphasis shifts to getting domestic support; for instance for a regime change.

Given this, it becomes very difficult for USA to get out of a war in any other way than by having a clear victory, treating the losers as criminals to be dealt with in judicial forms. Negotiations, compromises, etc., are seen as betrayals in the struggle against Evil and therefore avoided, at least until it has become overwhelmingly clear that the desired victory is out of reach and that a semblance of victory can only be achieved through them. Therefore, open (as distinct from clandestine) wars tend to get very long and extremely destructive to their targets (and the US economy).

Asymmetric wars

One of the puzzles concerning wars is that states or similar actors occasionally manage to defeat or deter attacks from other actors that are vastly superior, at least by narrow military counting, with very much greater military expenditures financing much bigger forces with more advanced equipment. One type of explanation may be found in the doctrine of the defender. Ancient Sparta and medieval Switzerland are the paradigmatic examples of creating a reputation of fighting so bitterly that even if the attacker won, his costs would greatly exceed his gains. Nature may help: since a small army sent in there would be defeated and a big army starve to death, Montenegro remained independent for centuries; and "General Frost" assisted in defeating invasions of Russia by Hitler, Napoleon, Charles XII and others with (by the standards of their times) giant armies..

Another explanation may lie in the *type of war*: when the attacker is forced by the weaker party to fight a war that is quite different from the one for which he has been trained and equipped, the odds may change. The term "guerrilla" was first used about the Spanish irregular and eventually fairly successful defence against Napoleon, but the phenomenon is older and there have been other names, such as "The War of the Flea", to quote the book title of a modern analyst (Taber, 1970).

The record of guerrilla warfare is mixed. At one end, we find the attempts at guerrilla tactics in Western Europe and Latin America in the 1970ies, almost all of which failed miserably to reach any of their goals (Wiberg, 1974) and with IRA in Northern Ireland, ETA in Spain, Sendero Luminoso in Peru and FARC in Colombia as the only survivors. At the other end we have the clear victories in China, Indochina (twice!), Algeria, South Yemen, Eritrea (when under Ethiopia) and the Portuguese colonies in Africa, all of them toppling domestic and/or colonial regimes. In between, we have several cases of partial success, for instance in Nepal and some African areas, where the guerrilla movements have eventually achieved being accepted as negotiation partners and sometimes transformed into legitimate civilian political parties. Some generalizations seem to be well-founded.

First, the democratic governments run very little risks. Guerilla movements there tend to attack civilians rather than soldiers, polarizing about everybody else against them, and are eventually taken care of by the police. The most successful ones in post-1945 Europe, IRA and ETA, never managed to get major support even among the minorities (Basques, Catholics) they claimed to represent, and offers to negotiate with them in some forms were linked to their prior disarmament (which IRA eventually accepted). To have any chance of success, a guerrilla movement has to convince at least a part of the population that they have a legitimate grievance and that violence is the only feasible way of addressing it. They can therefore be undercut by popular non-violent liberation movements, who achieved their aims in India, Tanganyika, Ghana and elsewhere.

Second, foreign rulers or domestic regimes backed by foreign powers run much greater risks. There have been cases of significant guerrilla movements being defeated, but they are few and due to particular circumstances. The USSR armed forces were so enormously superior that they managed to suppress post-1945 movements in Estonia and Lithuania, and even then it took several years. It took the British almost 15 years to defeat MPAAJA in the Malay Peninsula, and probably depended on its being primarily based on the Chinese minority (Taber 1970). One important factor is patriotism: Castro was more Cuban than Batista, Mao Zedong more Chinese than Chiang Kai-shek, Ho Chi Minh more Vietnamese than Bao Dai, and so forth. The more foreign troops in the country, the smaller are the chances of the ruler they support of achieving broad popular legitimacy.

The Marxist classics are Mao's "On Protracted War" (1938/1963), which repeatedly quotes Sun Tzu (1991; 2,500 years ago), and Giap's "People's War, People's Army" (1962, cf. Macdonald 1994). They have in common a very broad strategic perspective, far beyond the purely military, emphasizing the necessity of recruiting wide popular support and behaving according to that. They also agree that guerrilla tactics are temporary, until the resistance has gained sufficient strength to defeat the enemy in regular battles.

Guerrilla movements have also been successful in predominantly Moslem countries, some with a Marxist ideological basis (most notably in South Yemen), and others decidedly not: neither the mujahedeen fighting the communists in Afghanistan, nor the Taleban and others fighting the present regime. While some scholars (Taber 1970, Macdonald 1994) have attempted general analyses of the conditions of success, there has not yet been any modern Islam-based strategist producing any handbook as well-known as those by Mao and Giap (the classical analysis was made by Ibn Khaldoun 600 years ago, see Lacoste 1965).

In these respects, the resistance groups in Afghanistan seem to have some advantages. They are probably able to portray themselves as "more Afghan" (or, at the ethno-national level, "more Pashtun") than Karzai with his Californian background and US backing – and the more so, the more foreign troops are sent into the country. In spite of the Pashtun being by far the biggest group (but under 50 per cent) in the country, the fact that the Tadzhik are the biggest group in the Afghan National Army, set up by USA, Great Britain and others, is likely to strengthen the position of Taleban among the Pashtun. The many cases of air bombing killing lots of civilians are likely to strengthen them and other resistance movements everywhere in Afghanistan and Pakistan. To the extent democratic (as distinct from other kinds of) legitimacy plays a role, Karzai is likely to have a little of it in Afghanistan (whatever foreigners think he *ought* to have), originally being imposed by USA and presently ruling on the basis of heavy electoral fraud that made his main competitor Abdullah withdraw. The resistance also has time on its side: as long as it avoids complete defeat, it gets increasingly difficult for USA (not to speak of its auxiliaries) to continue a war that creates increasing domestic opposition.

Added to this, there is the purely military factor. The more than 100,000 troops that the USSR had in Afghanistan were quite insufficient. Before the attack on Iraq in 2003, top generals like Shinseki and Shalikashvili warned the US administration that it would take 500,000 men to invade *and* invade the country, but were ignored. Afghanistan is comparable to Iraq as to area and population, but its geography is far friendlier to guerrilla warfare. Even after sending in 35,000 men more and getting a few thousand from those states that have not already set a date for their withdrawal or announced that they will not increase their troops, USA does not have a chance of decisively defeating the resistance before the next presidential election campaign in 2011. Afghan leaders might echo the classical quotation from Pham Van Dong in North Vietnam: "It is up to the Americans to decide how long the war will last: five years, ten years, twenty years..."

One formula that was used in Vietnam and recurs in the debates on Afghanistan and Iraq is that USA will pull out "when the government is able to take responsibility for security in the country", which is supposed to be promoted by *increasing* ("temporarily") its military presence so as to train domestic armed forces in the military and the police. This can be made to *sound* reasonable, especially as an argument for not pulling out yet. There are several reasons to believe that it is either a chimera or a trumped-up pretext to delay the exit of allies. The level of corruption in all three governments excludes any wide popular support, so ruling is only possible by armed force – which creates resistance. The US ambassador – and the former military commander – in Afghanistan, Karl W. Eikenberry, recently warned against troop increases before Karzai shows some ability and willingness to fight the corruption (Jaffe 2009). In addition, training armed forces in an ethnically divided country may turn out to be a greater help to the resistance than to the government.

Motives: the usual suspects

The initial overview dealt with *causes* of war, revealed by corresponding statistical correlations being found where they should be found according to the causal theory. Much literature rather deals with *opportunities* and *motives*, trying to explain the decision to make war as a rational one (in some sense of that ambiguous term: Wiberg 1972), given the beliefs and aims of the decision makers. Historians tend to do this by looking at single wars and trying to find the decisive motives behind the posturing, lies and propaganda that normally surround wars. This normally has to wait, often for decades, until crucial decision makers write memoirs, official documents become declassified, etc. Even so, there are *caveats*: memories often fail, or are mendacious; lies also appear in official documents; and so forth. In addition, too much rationality may also be taken for granted: Barbara Tuchman (1984) studies several cases, from antiquity to the Vietnam War, where actors persevered in acting *against* their own stated interests. Another problem is that proclaimed as well as real war aims often shift from the

preparation of the war to its initial phase and later phases. Looked at by historians, wars tend to get so individual that it is hard to find valid generalizations about them.

Scholars on international relations sometimes take the approach of postulating national interests that states are assumed to pursue (when they do not, there is an explanation problem). The traditional examples are sovereignty, power, welfare, geostrategic positions and control over resources. They are all assumed to be defended, sought or maximised; the list can be reduced by basing one of them on some of the others.

Mercantilist speculations once assumed that wars were a way of increasing resources, but already Adam Smith countered that even if wars were won, the costs tend to be higher than the gains, normally making free trade a superior means of acquiring wealth.

Some theorizing focuses more on military aspects of geo-strategy. The classic is MacKinder (1904) who saw the "heartland" of the Eurasian continent in Central Asia as the key to dominating it and the world; this could be seen as a way to make sense of the Great Game between Great Britain and Russia. Whatever its scholarly merits, it has influenced strategic thinking for generations, first in Germany (Haushofer and others) and since World War II in USA (Sempa 2000). The influence went beyond scholars, and can be seen already in Joint Chiefs of Staff documents, such as JCS 570/2 in 1943 and 570/40 in 1945 on various types of US spheres of influence and locations of bases in the Atlantic and Pacific areas encircling Eurasia from both sides (Galtung 2005).

One problem with war is that the development of the international law has increasingly restricted the cases where it is legal, excluding most of the values above. Individual or collective self-defence is legal, if other means have been exhausted. This may extend to *pre-emptive* war - when an immediate attack is foreseen -, but not to *preventive* war aimed at incapacitating the potential adversary; nor is *revenge* a legal motive. The UN Security Council may decide on military action as means of restoring peace and international security, and has legitimised external support for armed struggle against *apartheid*. *Humanitarian intervention* has been suggested as a legal motive; this is still controversial and no military intervention with this as proclaimed aim has been sanctioned by UN.

It has been said that hypocrisy is the tribute of vice to virtue. Traditional motives to go to war have hardly disappeared, but since they have lost their legality, it is often seen as necessary to hide them behind other aims with less dubious legality. We may therefore expect that wars nowadays are prepared by even more lying than traditionally.

If we make the adventurous assumption (history being full of counter-examples) that post-war results of a victory reflect pre-war aims, then the conclusion is that military geo-strategy is still a main US concern, as witnessed by the plethora of new US bases in Kosovo, Iraq, Afghanistan and many other countries in all populated continents, a development that has continued from Bush to Obama (Rozoff 2010).

The resources sought by war were traditionally agricultural land, mines and trade routes (for customs incomes). During the past century, *oil and gas* has played an increasing role: one reason for the British invasion of Iraq during World War I was oil for its new war ships, and one factor behind the USSR defeating Germany was that Hitler had two diverging directions of attack: in 1942: Stalingrad and Caucasian oil. USA used to be the largest *exporter* of oil: by the "oil crisis" in 1973, it was still largely self-sufficient; today it *imports* about half of its consumption and only very high oil prices would make its reserves of tar sand and oil shale worth exploiting. For a long time, USA has managed to keep the oil pricing in dollars, thus being able to get what it wanted by printing more of these, but some states rebelled during the past decade and went over to euro or barter trade. Iraq was invaded and returned to the dollar: Libya was threatened with a new round of terror bombardment, but saved itself donating billions of dollars to Lockerbie victims despite the lack of proof that it was involved (thus isolating USA by convincing the Europeans that there was no valid *casus belli*); Venezuela suffered an attempt at coup d'état (quickly defeated by mass protests however); and Iran has heard increasingly loud military threats for years. There are recent rumours (officially denied by them) that Saudi Arabia, Russia and others have discussed leaving the dollar; if so, this would be a major catastrophe for the US economy and everybody else might fear that USA would seize by force the oil it could not afford to buy at the market, whether by occupation or by closing oil lanes so as to exclude competing buyers.

Since control of oil and gas resources or pipelines for them is not a legal war aim, in spite of being a part of the current US security doctrine, it will not be mentioned in proclamations of them, perhaps not even in secret meetings that are nevertheless recorded and will eventually be declassified. It may nevertheless seem obvious to observers.

What about the concrete case of Afghanistan and US war aims there?

Revenge is in all likelihood as powerful a motive as ever, even if it usually seen as irrational in strategic theory. The immediate demand was to get it in judicial form on Osama bin Laden when extradited (in the words of President Bush, "bring him to justice or justice to him"); whether still alive or not, he has not been located. The wider aim, to destroy the network and infrastructure of Al Qaeda, which is presented as prevention ("war on terror", recently renamed "contingency operations") rather than revenge, is still on and has had considerable success, at least in Afghanistan, where all its bases were destroyed and it is now a very minor player compared to all the others, its numbers now estimated by senior US military to be somewhere between one hundred and a few hundred. An even wider target was – and remains – Taleban, although no credible evidence has been publicly presented to the effect that the Afghanistan government was an accomplice in the September 11 attack in any other way than having provided Al Qaeda with locations.

Military geopolitics is high on the US agenda, at least if we make the bold assumption (in spite of many historical counter-examples) that results of victory reflect pre-war aims. The number of the bases referred to above now exceeds. In Afghanistan, USA quickly took over the

old major Soviet air base Bagram, which it has greatly expanded in addition to establishing several dozen more. Bases were also established in neighbouring ex-Soviet republics, although some had to be closed down again when governments found them too risky, since they also threatened Russia and China.

Natural resources are not lacking in Afghanistan in spite of its abject poverty: coal, oil, gold, silver, minerals and potential oil resources in the north (Statesman's Yearbook 1990/91). During thirty years of war, however, little of these resources have been exploited. The greatest attention has been given to the repeated *pipeline* attempts mentioned above, and the pattern of stationing of OEF troops suggests that they still have high priority. They should be seen in a wider context. Some 60 per cent of the world's proven resources of oil and gas are located in the Middle East and Central Asia, where Afghanistan forms an important link. Central Asian states might sell their fossil fuels to USA rather than China, at least if they are made politically dependent, and an Afghanistan pipeline would make the sales independent of pipelines in Russia. For India, the preferred choice has been a pipeline from Iran, but if Pakistan continues to procrastinate on this while cooperating with the Turkmenistan-Afghanistan project, India could be made more dependent on USA. And so forth.

Idealistic motives, finally, have been prominent in justifications of the war, both in USA and its followers, and seem to have had their role in affecting public opinion. USA has a strong tradition of moralizing in the public debate on foreign policy (whatever the secret councils); and in Europe and elsewhere they have a better effect on public opinion than stating openly that one takes part in the war to please USA or to avoid threats from it. Because of their important position in the public discourse, these proclaimed motives have to be taken seriously and their effects must be analysed.

Democracy has often been mentioned, sometimes under the name *regime change*, but rarely as a primary purpose in official proclamations at the beginning of wars, since regime change *per se* is not a legitimate war aim under international law. Since 1945, there has been more than a score of attempts at introducing democracy by military intervention; the last two that were clearly successful were Japan and (West) Germany immediately after their defeat in 1945. Those cases had several advantages that are entirely missing in, e.g., Iraq and Afghanistan. There were previous democratic traditions that had just been interrupted by a decade of dictatorship; the countries were ethnically homogeneous; there was a functioning state apparatus that had survived the war; and there was a capitulation that definitely ended the war and handed this apparatus over to the victor, who could then use it after some cleansing of war criminals, etc.

The *position of women* was extremely restricted under Taleban (and not much better in the areas under the warlords). Some progress was reported in the first years after 2001, but now seems to have been reversed, as seen in the acts of legislation signed by president Karzai. 28 per cent of the parliament members are women; this is almost as high as it was in the Soviet republics, and seems to be equally dictated from above, rather than the result of a democratic political process or an indication that women have some influence. How little they have is

testified by the former MP Malalai Joya (2009), who was kicked out of parliament because of her criticizing the corruption and the war crimes of the warlord MPs and ministers.

Development is often mentioned, sometimes under the ambiguous term *reconstruction*. At least three quarters of the total expenditures of the ISAF states, however, are military, and much of the civilian parts disappear due to corruption in Afghanistan or to enormous overpricing by contractors in USA and elsewhere. The Corruption Perception Index of Transparency International for 2009 puts Afghanistan as number 179 out of 180 states, lower than ever (and Iraq as 176 – occupation tends to corrupt). In one area, there has been clear success however: attendance to *primary school* is much higher than before and also includes many girls.

Human rights are also frequently mentioned. The problem with this is the impunity of the warlords Joya attacked. Even more telling are the repeated protests from president Karzai (and from his colleague in Pakistan) against USA/NATO forces indiscriminately killing civilians and even targeting them; when eight school children were executed on 26 December, he demanded that the perpetrators should be brought before an Afghan court (<http://www.jungewelt.de/2010/01-02/043.php>).

In his recent West Point speech on 1 December 2009, president Obama (2009a) in a way went back to Square One, declaring that the first and foremost task for the present and the new US troops is to combat terrorism in Afghanistan and Pakistan, development being the only one of the above idealistic motives that was even briefly referred to. This may have two sides. On one hand, it may convince Americans who are scared and/or revengeful of terrorism but in increasing doubt as to whether the other motivations can justify the rising costs in dollars and casualties. On the other hand, it lets down allied governments, whose populations are less scared and have nothing to revenge, and who therefore depend more on idealistic motivations to justify their war participation before increasingly sceptic constituencies.

War for the sake of the war?

The war aims mentioned above usually do not immediately exclude each other. Some are presented in an attempt to gain international legitimacy, others to recruit allies or to achieve domestic support. Common to all of them is that they present something that is to be achieved - or can only be achieved - by *winning* the war.

Other explanations rather focus on what the state or some sub-state actor can gain by *having* a war. In his farewell speech in 1961, President Eisenhower warned of a Military-Industrial Complex, MIC; later authors have widened this to MIMAC: Military-Industrial-Media-Academic Complex. One advantage to MIMAC that has frequently been referred to is that wars legitimize higher military expenditures, which means more orders and increased profits. Another is that having a war now and then allows new weapon systems, tactics, and so forth to be tested under realistic conditions.

If we go up to the state level, there is also the hypothesis that the point of having a war, at least for a superpower candidate is *to have a war*. The argument is based on a combination of even more general theory and a number of empirical observations. The underlying theory contains the frequent postulate that states act so as to maximize *power*, or at the very least (and as an even stronger motive) to *defend their relative power positions against decline*. Another assumption is taken from Riker (1965): when a grand coalition that was necessary to win (according to the rules for winning) in a major conflict has indeed won, it tends to dissolve soon, because what is a *minimum winning coalition* has now become smaller and there is no reason to share the spoils of winning with extra members. This is what happened after the Napoleonic wars, the Crimean war, the world wars, etc. – and what should be expected to happen after the Cold War was won around 1990.

The first postulate means that USA is expected to maximize power, or at least to defend its superpower status. There are, however, several dimensions of power. *Military power* is the ability to make an adversary submit by physically destroying his resources and people. *Economic* or more generally *remunerative power* is the ability to control – positively or negatively – the resources available to another state and to achieve obedience in that way. *Normative power* is manifested by others obeying because they think that the demand is just, or at least that the powerful state has a right to make it. *Informative power* consists in affecting the access other decision makers have to information on which to base their decisions.

If we look concretely at the development of the position of USA since 1945, it has been quite different depending on what power dimension we consider. *Militarily*, it started as the strongest superpower by far, eventually got some competition from the Soviet Union, and is now again an uncontested Number One, at least if we go by military expenditures, greater than the rest of the world taken together. President Obama's budget proposal for 2010 freezes all expenses *except for* the military, which get more than at any time after World War II even when we take inflation into account.

The *economic* picture is quite different: USA has gone down from producing half to producing one fifth of the goods and services in the world; from being the greatest trading nation to becoming the third exporter after Germany and China; from being by far the biggest creditor in the world to being by far its biggest debtor (and the debt accelerates). Its *normative* position has gone from being able to mobilise two thirds majorities in the UN General Assembly to being totally, or almost totally isolated there (together with Israel) in several votes. The dominant position of US mass media is getting increasing competition in Europe, the Middle East and elsewhere.

This means that it did not matter much in 1945 how the different power dimensions were weighted together: USA was at the top of all of them. Today, however, it matters very much: if we weight military power very heavily, USA is the sole superpower and mightier than ever. If we rather give that weight to economic power instead, USA can at the very most claim to be *primus inter pares*, already smaller than the EU and with the prospect that China and India are

also bigger economies before 2050 if present trends continue. The irony of it is that the more USA spends on wars and the military, the more it undermines its economic power. President Obama (2009a) stated that the combined costs for the Iraq and Afghanistan wars have now exceeded one trillion dollars. Nobel laureate, Joseph Stiglitz (2008) added predictable future costs (veteran pensions, etc.), government costs on other budgets than the military ("emergency funds", etc.) and reached 3 trillion. If macro-economic costs, like interests on the loans to finance the war, are included, we get 4.5 trillion or (with Afghanistan added) 7 trillion, contributing significantly to the present economic mega crisis.

It is therefore crucial for the superpower status of USA that others agree to regard military power as the heaviest dimension, and increasingly so; yet this is a matter of perception and may change quickly, and the superpower status is then lost. Hence the needs for finding a new enemy after the collapse of the Soviet Union, for strengthening the military aspects of the global system, and for an occasional war to try to demonstrate the need for military clout.

It has been said that it is only the presence of another superpower that permits a great power to mobilise resources and allies enough to act as a superpower itself. Alternative enemy images have been seen in public discourse, but all had their problems: Russia (but it was not strong enough, except for its nuclear deterrent); Japan (but it is an ally); China (but it could sink the dollar overnight); Islam(ism) (but several Moslem states are allies and have lots of oil); or the Huntington (1996) formula: "the rest against the West". "War on terror" then became the winning formula, even though non-state terrorism is a relatively minor phenomenon in quantitative terms. It is of the magnitude of about one per cent whether compared with wars, genocides and other forms of state terrorism, or with all murders in the world. The formula is also weakening: since 2007, Russia and China are mentioned as "countries of concern" together with North Korea and Iran in official publications, whether under Bush or Obama.

NATO (plus some multi- or bilateral alliances in other parts of the world) is indispensable to USA because of its predominantly military character, which gives USA a dominance, it could not achieve in most other types of organisation (for instance, its veto power in the IMF was weakened when Asian states set up a fund of their own after their experiences of IMF mismanagement during the 1997 crisis). From the Riker (1965) perspective cited above, it is surprising that NATO has survived for so long after the end of the Cold War: as a coalition, it is unnecessarily big and vastly so, accounting for more than two thirds of global military expenditures (five sixths, if we add other US alliances). Three survival mechanisms have been attempted: politicization, enlargement, out-of-area operations.

Politicization of NATO appeared as a concept immediately after the Cold War; it quickly disappeared when the Europeans discovered that this meant more US influence in their affairs without more influence for them in US affairs.

Enlargement was initially prevented by the promise to Gorbachov by Western leaders that NATO would *not* expand where the Soviet Union pulled out; that promise lost any value a few

years later, when president Clinton needed the ethnic vote and started talking about Polish membership. Enlargement was then eagerly pursued, eventually almost doubling the number of members; but it now seems close to an end. Sweden and Finland may or may not join, and the main remaining candidates in the south (GUAM: Georgia, Ukraine, Azerbaijan, Moldova) all have ethnic conflicts at home and/or disputed boundaries that (at least traditionally) would exclude NATO membership.

Out-of-area operations were only hypothetically talked about when NATO was still a defensive organisation by its statutes. The first such operation was the attack on Yugoslavia in March 1999, demonstrating that USA did not stand alone in ignoring the UN. This violation of the statutes was dealt with a couple of weeks later by defining a new strategic concept at the 50th anniversary of NATO. It was probably also the *last* such NATO operation: the attacks on Afghanistan and Iraq were organised differently, presumably for the reasons mentioned above, and other military interventions (Somalia, Yemen, Colombia, the Philippines, etc.) are carried out without any reference to NATO, and predominantly as secretly as possible.

It is against this background that the notion of "war for the sake of war" should be seen: war serves to upgrade the military dimension ("there you see – it is military power that really counts"), disciplining allies (the classical formula being "this is a test of the credibility of NATO") and frightening others by demonstrating that USA (like previous super powers) does not feel too restrained by international law when attacking. *Fighting* a war is thus a means to defend superpower status; *winning* it, or at least looking like that, is a welcome bonus. Some empirical support for the notion can be found in the fact that the wars on Yugoslavia, Afghanistan and Iraq were all decided in advance: several months *before* the two rounds in Rambouillet, several weeks *before* the 9/11 attack and almost a year *before* the UNSC debate in February 2003. The events were then used to try to legitimize the planned attack; if its target counteracted this by making concessions, the demands were escalated so as to be certainly unacceptable to it.

This process also has its problems however. Even when the war is defined as "won" (for instance in Bosnia or Kosovo); the victor becomes a hostage, since the solution imposed will not survive his military presence (unless the hostage role is taken over from NATO by EU). And when the war is not won and the resistance is still active, pulling out becomes very difficult and takes long time, as seen, for instance, in Indochina (France and later USA), Algeria (France), Afghanistan (Soviet Union and now USA) and Iraq (USA – all the others have left). Barack Obama is not the first US president to inherit an unwinnable war; so did Eisenhower in Korea and Johnson, followed by Nixon, in Vietnam; but he is the first to inherit two unwinnable wars – and in addition an economic mega crisis. Also, it was Democratic presidents who failed to pull out and Republican presidents who – at the end of the day – succeeded in doing so. The war in Afghanistan (and that in Iraq) may therefore be expected to last for a long time, and it may take a Republican president to end them.

Another problem concerns decreasing *discipline*. There were no NATO dissenters to its bombing of Republika Srpska in Bosnia in 1995, or to that of Yugoslavia in 1999, even though some members did not contribute. The war on Afghanistan in 2001 was not initially a NATO operation, so there it became a matter of counting volunteers (“willing”) rather than dissenters. The coming war on Iraq in 2003, finally, clearly split NATO, when France and Germany added themselves to China and Russia in making it clear that they would *not* support any Security Council resolution to legitimize it. This may be a contributing explanation why later military interventions have been kept non-NATO, relatively low-key and relatively secret.

Concluding comments

This article has aimed at reflecting how different the Afghanistan war may look, depending on what you compare it with. From Afghanistan point of view the war fits into an old pattern, even if it has been longer than normal, with the difference that the British, Russian and Soviet empires used to invade without dragging in satellites, whereas the American empire has dragged in a vast collection.

From American point of view, it fits into a very old pattern of seeing itself as fighting Evil, but also a post-World War II pattern of dragging in satellites in various ways. It has now passed Iraq and competes with Vietnam about being the longest war that USA has fought. It has become extremely expensive and the first one to be financed entirely by deficit spending. How long it – and the Iraq war – will last therefore depends on the patience of US tax payers, the international creditors and the nations providing troops. The present promises that both these wars will be over in 2011 seem to be based on a combination of a realistic assessment of this patience and wishful thinking.

References

Arney, George. 2001. “US ‘planned attack on Taleban’, BBC News, 18 September.

Galtung, Johan. 1987. *US Foreign Policy as Manifest Theology*. San Diego: University of California.

Galtung, Johan. 2005. “The USA, World Hegemony and Cold War II”, in his *Pax Pacifica*. London: Pluto Press.

Galtung, Johan. 2009. “A Nobel War Prize Speech by a War President”, Transcend Media Service,

- 07 Dec.– 12 Dec (http://www.transcend.org/tms/article_detail.php?article_id=2272). Giap, Vo Nguyen. 1962. *People's War, People's Army*. New York: Praeger.
- Gleditsch, Nils Petter & Håvard Hegre. 1997. „Peace and Democracy: Three Levels of Analysis“, *Journal of Conflict Resolution*, 41, 2.
- Harbom, Lotta & Wallensteen, Peter. 2009. „Armed Conflicts, 1946-2008“ in *Journal of Peace Research*, 46, 4 (July).
- Hegre, Håvard; Tanja Ellingsen, Scott Gates & Nils Petter Gleditsch. 2001. „Towards a democratic civil peace?“, *American Political Science Review*, 95,1.
- Huntington, Samuel P. 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Jaffe, Greg, Scott Wilson & Y Karen DeYoung. 2009. „U.S. envoy resists increase in troops“, *Washington Post*, 12 November.
- Javers, Eamon. 2009. „Conservative Praise for Nobel Speech“, *Politico* 44 (<http://www.politico.com/news/stories/1209/30448.html>)
- Joya, Malalai. 2009. „The Big Lie of Afghanistan“, *Guardian*, 25 July.
- Lacoste, Yves. 1965. *Ibn Khaldoun. Naissance de l'histoire, passé du tiers-monde*. Paris: Librairie Francois Maspero.
- Macdonald, Peter. 1994. *GIAP. The Victor in Vietnam*. London: Warner Books.
- Mackinder, Halford J. 1904. „The Geographical Pivot of History“, *The Geographical Journal*, 23.
- Mao Tse-Tung. 1963. „On Protracted War“, in his *Selected Military Writings*. Peking: Foreign Languages Press (Chinese ed. in 1938).
- Obama, Barack. 2009a. „West Point Address“ *Associated Press/ Huffington Post*, 1 December.
- Obama, Barack. 2009b. „Remarks by the President at the Acceptance of the Nobel Peace Prize“, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-acceptance-nobel-peace-prize>.
- Riker, William H. 1965. *The Theory of Political Coalitions*. New Haven and London: Yale University Press.

Rozoff, Rick. 2010. "Bases, Missiles, Wars: U.S. Consolidates Global Military Network", Global Research E-Newsletter, 30 January.

Russett, Bruce M., John R. O Neal and Michaelene Cox. 2000. "Clash of Civilizations, or Realism and Liberalism Déjà Vu? Some Evidence." *Journal of Peace Research* 37, 5 (September).

Scott, Peter Dale. 2010. "Obama and Afghanistan: America's Drug-Corrupted War", Global Research E-Newsletter, 2 January.

Sempa, Francis P. 2000. "Mackinder's World", *American Diplomacy*, 5.

Statesman's Yearbook 1990-91. London: Macmillan

Stiglitz, Joseph E. & Linda J. Bilmes. 2008. *The Three Trillion War*. New York: W.W. Norton.

Sun Tzu. 1991. *The Art of War*. Boston & London: Shambhala.

Taber, Robert. 1970. *The War of the Flea. Guerilla Warfare Theory and Practice*. St Albans: Paladin.

Tuchman, Barbara W. 1984. *The March of Folly: From Troy to Vietnam*. London: Folio Society

Tusisicny, Andrzej. 2004. "Civilizational Conflicts: More Frequent, Longer and Bloodier?" *Journal of Peace Research* 41, 4 (July).

Wiberg, Håkan. 1974. "Are Urban Guerillas Possible?", in Johan Niezing (ed.): *Urban Guerilla*. Rotterdam: Rotterdam University Press.

Wiberg, Håkan. 1972. "Rational and Non-rational Models of Man", in Joakim Israel & Henri Tajfel (eds.): *The Context of Social Psychology*. London: Academic Press.

СОВРЕМЕНИ ОБЛИЦИ НА ЛЕГИТИМАЦИЈА НА ВОЈНАТА

Билјана ВАНКОВСКА

355.011

АПСТРАКТ:

Наспроти општото уверување дека војните им го отстапија местото на внатрешните конфликти во поглед на бројноста и бројот на жртви, сепак најновите истражувања и емпириски податоци демонстрираат поинаква слика. Војната останува високо релевантен облик на употреба на сила во меѓународните односи, а главната промена е во инвенцијата на нови начини за нејзина легитимација. Во таа смисла, овој текст прави обид за нивна идентификација и деконструкција, како и расветлување на проблемот на оправдување на новите начини на војување преку употреба на нова реторика и т.н. етичка надворешна политика. Колатерална штета на ваквите обиди е легалитетот, односно меѓународното право, кое се соочува со опасноста да биде сосема маргинализирано.

Клучни зборови: легитимација, теорија на праведна војна, преемптивна војна, војна против тероризмот, интервенции, демократски војни

MODERN FORMS OF LEGITIMATION OF WAR

ABSTRACT:

In spite of the conventional wisdom that the wars have been widely replaced by intra-state conflicts when it comes to their frequency and the death-toll, the latest surveys and the empirical data demonstrate a different picture. War remains a highly relevant form of use of force in the international relations, while the only novelty is the new ways of its legitimization. In this context, this paper aims at their identification and deconstruction, as well as clarifying of the justification of the new ways of waging wars via use of new rhetoric for the old substance and the so-called ethical foreign policy. Legality of use of force thus becomes one of the collateral damages, so the international law faces a real risk of overall marginalization.

Key words: legitimacy, just war theory, self-defence, preemptive war, war on terrorism, interventions, democratic wars

1. Теоријата на праведна војна во 21 век

Иако појавата на теоријата на праведна војна се врзува со средновековните филозофи на христијанството и особено со името на Хуго Гроциус, сепак нејзини практични елементи се среќавале во текот на целата историја на човештвото. Секоја ера се обидуvalа да дефинира морална рамка и правила на војување, со кои би се ограничиле непотребните страдања. Покрај тоа, во различните етички сфаќања за војната и војувањето постоеле и елементи на дефинирање на војничката чест (т.е. она што е чесно, храбро и витешко). Во минатото, а и денес, суштината на војничката чест е детерминирана со доминантната култура: она што е за едни чесно и храбро, за други не е. (Денешен пример би бил ставот кон бобмашите самоубијци и нивната саможртва или бомбардирање од десет илјади метра во контекст на „хуманитарна интервенција“.) Теоријата на праведна војна, по неуспехот на Лигата на народите, доживеа вистинска сатисфакција со донесувањето на Повелбата на ОН со вградувањето на идејата за *jus contra bellum*. Поточно, идејата за *bellum justum* беше заменета со *bellum legale*, т.е. наместо со акцентирање на праведноста, фокусот беше ставен на легалноста (законитоста) на употребата на сила. Но, само неколку години подоцна, етаблирањето на нуклеарната политика на двете суперсили создаде сериозен предизвик и потреба од нејзино редефинирање. Дополнителен предизвик беа воените напори за сузбивање на разните ослободителни антиколонијалистички војни, а кулминација претставуваше Виетнамската војна. Кон крајот на 20. век, појавата на концептот на хуманитарна интервенција и доктрината на „одговорност да се заштити“ (*responsibility to protect*) со себе внесоа голема доза на морализирање и легитимирање на употребата на сила која не се употребува за самоодбрана, туку за заштита на други од масовно кршење на човекови права. Во најново време, настаните од 11 септември и консеквентните војни, вклучувајќи ја и глобалната војна против тероризмот, ја вратија оваа стара теорија на „голема врата“ не само во научните кругови, туку и во политичките кабинети.

Традицијата на праведна војна се разви од интеракцијата меѓу црковните и секуларните извори на морални и правни норми, од кои не сите се во заемна хармонија, а резултатот од нејзината примена е различен во различните епохи.⁵⁸ Накратко, теоријата на праведна војна се состои од збир на правила и норми кои настојуваат да воведат контрола над употребата на воено насилство, или негово ограничување или редуцирање. Според Стивен Ли, станува збор за теорија на ограничена војна: таа тргнува од претпоставката дека понекогаш одреден степен на воено насилство е неопходен и морално оправдан.⁵⁹ Оваа теорија не го оспорува фактот дека во состојба на меѓународна анархија, државите располагаат со право да употребат воена сила, во најмала рака за да се заштитат од агресија. Но, секоја форма на употреба на сила не е дозволена, па затоа се смета дека оваа теорија зазема средишна

⁵⁸ James Turner Johnson, *The Just War Tradition and Restraint of War: A Moral and Historical Inquiry* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1981, p. 199.

⁵⁹ Steven P. Lee (ed.), *Intervention, Terrorism, and Torture. Contemporary Challenges to Just War Theory*, Dordrecht: Springer, 2007, p. 3.

позиција во однос на двата екстрема - реализмот и пацифизмот. Приближувањето до позициите на реализмот би значело губење на моралната основа, а преголемото приближување до пацифизмот би претставувало губење на нејзината корисна и практична функција на давање упатства за носителите на власта.

Позицијата на праведната војна е во постојан дијалог со четири алтернативни пристапи по однос на прашањето на моралноста на војната.

Милитаризмот тргнува од правото на војна и одрекува секаква можност од негово ограничување. Во религиозен контекст тој означува идеологија на света војна. Во секуларен амбиент, милитаризмот се оличува во идеологија на тотална војна или на тероризам. Без оглед на формата, базичната претпоставка на милитаризмот е во тоа што каузата заради која се војува е со толкав приоритет што целта ги оправдува средствата.

Реализмот ја смета војната за историски неизбежна карактеристика на човечката историја, па во тој контекст се обидува да воспостави најсоодветна одбрана на постоечките вредности. Според него, вредностите на војната или мирот треба да се одмеруваат од случај до случај.

Пацифизмот одрекува секаква легитимација на војна, односно негира постоење на право за водење војна. Во современиот, најчесто секуларен контекст, тој се одразува низ формите на ненасилен отпор кон политичкото насилство и државниот терор (како колонијално поробување, ропство, апартхејд, воена окупација, институционален расизам или дискриминација, фашизам, нуклеарен потенцијал). Примерите на Ганди, Мартин Лутер Кинг и Нелсон Мендела покажуваат дека на пацифизмот може да се смета и како на реална опција.

Идеализмот одрекува право на војна, затоа што смета дека е можно воспоставување на авторитет способен да го одржува мирот. Но, додека таков авторитет не биде воспоставен на глобално ниво, тој бара стриктно почитување на правилата на војување заради минимизирање на последиците од војната.

Традиционалната теорија на праведна војна се состои од две димензии: *jus ad bellum* и *jus in bello*. Но, во поново време се воведува и трета димензија: *jus post bellum*. Првата се однесува на оправдувањето за посегание по употреба на воена сила, односно условите за започнување на војна или приклучување кон војна. Таа е одговор на прашањето: кога е праведно да се оди во војна, односно да се употреби сила? Втората димензија се состои од принципи кои мораат да се почитуваат при војувањето (правила во начинот на водењето на воените операции и употребата на воени оружја). Таа е одговор на прашањето: што е морално и правно дозволено, а што не, во изведувањето на воените операции. Третата димензија, која е во сенка на првите две, се однесува на создавањето услови за праведен мир по воена операција. Таа е одговор на прашањето: што се случува по завршувањето на неприја-

телствата, т.е. кои се условите кои обезбедуваат правичен завршеток на војната?⁶⁰ Во *jus post bellum* спаѓаат следните принципи⁶¹:

а) *правична причина за окончување на војната*: разумно остварување на оние права чија повреда претставувала основа за започнување на праведниот воен одговор. Тука влегуваат елиминирањето на неправедните добивки на агресорот, на жртвите им е дадено задоволување, формално извинување, изрекување на разумни казни;

б) *правична намера* - т.е. забрана на осветнички акции, а судењето за воени злосторства се врши без дискриминација, и за припадници на победничката и поразената страна;

в) *јавна декларација* за окончување на војната изречена од легитимен орган, кој ќе ги гарантира правичните елементи на повоениот поредок;

г) *принципот на дискриминација* значи дека во судењето за започнување на војната нужно се разликуваат политичките од воените лидери, како и на борците од цивилите;

д) *пропорционалноста* значи дека на поразените не им се одземаат сите права. Мерките за рехабилитација или репарации треба да се пропорционални со нанесената штета и да се разумни.

Денес, сфаќањето и примената на теоријата на праведна војна е под силно влијание на повеќе фактори. Авторите ја споменуваат забрзаната глобализацијата, која доведува до промени во начините на користење воено насилство, на начините на организирање и употреба на насилството, како и на расположивото оружје. Останатите фактори се дел на глобализацијата или се засилени заради неа. Тука спаѓаат појавите како: опаѓање на државниот суверенитет, засилување на глобалното движење за човековите права, зголемувањето на недржавните актери кои имаат капацитет да војуваат, револуцијата во воените работи. Всушност, од крајот на Студената војна, меѓународното општество постојано се занимава со прашањето за легитимитетот на различните акти на војување, со таква реторика која имплицира уверување дека легитимната војна е само друго име за праведна војна. Со тоа се укажува на еквивалентност на легитимитетот и концептот на морал или правда, каде меѓународно-правните норми не се нужно оние кои треба да се почитуваат затоа што се резултат на еден несовершен меѓународен поредок.

2. Самоодбрана и преемптивна војна

Самоодбраната навидум се чини дека е најмалу спорниот облик на употреба на сила во меѓународните односи. За правото на самоодбрана се смета дека е „едно од најстарите права на природата“, без оглед дали станува збор за индивидуата или за државата. Тоа е формално признато уште од Вестфалскиот мировен договор (1648). Речиси и да нема спор околу правото на државата да употреби воена сила за зачувување на сопствениот

⁶⁰ Carsten Stahn and Jann Kleffner (eds.), *Jus Post Bellum: Towards a Law of Transition From Conflict to Peace*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008. Gary J. Bass, "Jus Post Bellum", *Philosophy & Public Affairs*, vol. 32, no. 4, 2004.

⁶¹ Brian D. Orend, "War", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, достапно на: <http://plato.stanford.edu>

национален опстанок, но проблемите секогаш се јавуваат во контекст на тоа *какви акции* се дозволени во име на самоодбраната. Така, сè до денес останува актуелно и прашањето за тоа *кога* државите можат да се повикаат на ова право. Традиционално, правото на самоодбрана дозволува употреба на сила заради одбрана од отворен вооружен напад. Жртвата на агресијата има право да преземе индивидуална или колективна самоодбрана заедно со други држави, без оглед дали и тие се актуелна цел на нападот или не. Во секој случај, државата која се брани мора да го почитува принципот на пропорционалност: нејзините акции мора да се пропорционални со опасноста со која се соочува. Самоодбраната е лимитирана само на себезаштита, а репресалиите се забранети.

Според меѓународното обичајно право, државите имаат право на антиципаторна самоодбрана, т.е. на преземање воени мерки уште пред да настане нападот, а заради одбивање на јавно препознатлив претстоен напад. Но, по донесувањето на Повелбата на ОН, ваквото практикување на самоодбраната стана проблематично. Во член 2 став 4 се вели дека сите држави во своите меѓународни релации ќе се воздржат од закана или употреба на сила против територијалниот интегритет или политичката независност на која било друга држава, или на начин кој не е конзистентен со целите на ОН. Во член 51 се уредува инхерентното (вродено) право на индивидуална или колективна самоодбрана во случај на вооружен напад, сè додека Советот за безбедност не преземе неопходни мерки за одржување на меѓународниот мир и безбедност. Но, во правната наука и во практиката постојат два начина на толкување на овие одредби: според првиот, Повелбата има примат над одредбите на обичајното право, што значи дека до самоодбрана може да дојде само во оние случаи во кои Советот за безбедност не презел соодветни мерки за заштита. Според второто мислење, самиот факт дека со член 51 се нагласува „инхерентното право“ значи дека во сила остануваат нормите на меѓународното обичајно право кое важело пред Повелбата.

Според реалистите, во ситуации во кои властите се соочени со недвосмислена информација за претстоен напад од друга сила, сметаат дека преемптивен удар дизајниран за неутрализирање на непосредната закана е сосема оправдан. Некои одат уште подалеку тврдејќи дека доносителите на одлуките не смеат да бидат врзани со рестриктивните барања за недвосмисленост и непосредност. Според нив, превентивниот напад е оправдан кога станува збор за потенцијална, идна закана за безбедноста или националните интереси на државата, а која е заснована на заканувачки изјави на противничките лидери поткрепени со фактички капацитети за остварување на заканите. Според Рејмонд и Кегли,⁶² концептот на антиципаторна одбрана се применува на два начина, како *преемптивен напад* - заради одбивање или ублажување на надоаѓачки напад од непријателот, или како *превентивен напад*, каде воената сила се употребува за елиминирање на секаков можен иден удар, дури и кога нема причина да се верува дека се планира агресија или дека постројките за

⁶² Gregory A. Raymond and Charles W. Kegley, "Preemption and Preventive War", in Howard M. Hensel (ed.), *The Legitimate Use of Military Force: The Just War Tradition and the Customary Law of Armed Conflict*, Aldershot: Ashgate, 2008.

лансирање напад се оперативни. Иако основите за преемпцијата лежат во доказот за кредитбилна и непосредна закана, основата за превенцијата лежи во сомнението за постоење на иницијална, условна закана. Рејмонд и Кегли сметаат дека кога постојат убедливи докази за подготвување напад, меѓународната заедница обично прифаќа дека потенцијалната жртва не треба да чека непријателот да ја мине границата, но предупредуваат на тешкотиите кои постојат во поглед на оправдувањето на политиката на прв удар. Државата која ќе се реши на ваков чекор се соочува со тежок избор и мора да ги земе предвид следните фактори: степенот на извесност на заканата, магнитудата и сериозноста на штетите кои ќе ги доживее доколку не се одлучи за преемпција, веројатноста за успех на својата акција, трошоците до кои ќе дојде и тежината на последиците од преемптивната акција. Одмерувањето на овие фактори во секој поединечен случај ќе биде различно, но тие сметаат дека употребата на преемптивна акција не е нужно неоправдана. Сосема е друг случајот со превентивната војна. Покренувањето на таква акција може да покрене серија на настани кои ќе го предизвикаат токму она што се сакало да се спречи, како што е тоа случај со војната против тероризмот (случајот на американскиот напад врз Авганистан и Ирак).

Оваа дебата доскоро се одвиваше главно на академски план, каде (нео)реалистите секогаш беа понаклонети кон признавање на правото на антиципаторна самоодбрана. Но, по настаните од 11 септември и официјалното промовирање на т.н. Бушова доктрина на преемптивна самоодбрана во Стратегијата за национална безбедност на САД од 2002 година, тоа стана централен проблем на легитимацијата на воената сила. Според оваа „доктрина“, антиципаторната самоодбрана оправдува проактивна употреба на сила против терористи и држави кои им пружаат засолниште. Тогашниот државен секретар за одбрана, Рамсфелд, изјави дека сите оние кои инсистираат на „идеален доказ“ за постоење непријателска намера пред употребата на воената сила за самоодбрана се сè уште останати „назад во 20 век и сè уште размислуваат во смисла на пред-9/11 ера“.⁶³ Според Рејмонд и Кегли, американската администрација го вовела т.н. принцип на претпазливост, кој е инаку карактеристичен за еколошката анализа на ризици. Според овој принцип, во случај на постоење на закана за нанесување сериозна штета, тогаш неизвесноста во однос на природата на ризикот не треба да дозволи непреземање акција. Така, наместо потенцијалната жртва да треба да демонстрира со апсолутна сигурност дека нешто е штетно, товарот на докажување се пренесува врз другата страна, која треба да докаже дека нејзините акции не претставуваат опасност. Според оваа логика, во контекст на ирачкиот случај американската администрација тврдеше дека таа не мора да докаже постоење оружје за масовно уништување - тоа е задача на обвинетата држава. Т.н. Бушова доктрина се заснова на следните принципи: 1) политичките екстремисти со потенцијален пристап до оружје за масовно уништување се уникатна, злокобна закана за американската безбедност за која не постои начин на одвраќање; 2) САД не прават разлика меѓу екстремисти кои користат теро-

⁶³ Цитирано според: Howard M. Hensel (ed.), *ibid.*

ристичка тактика и државите во распаѓање и државите-отпаднички кои ги штитат и поддржуваат; 3) со промена на режимите во ваквите држави, САД можат значително да ја намалат поддршката за транснационалните терористички мрежи; 4) САД имаат легитимно право врз основа на антиципаторна самоодбрана да преземат „преемптивна“ акција против ваквите мрежи и нивните соучесници; и 5) имајќи во вид дека е можно САД да треба да дејствуваат унилатерално кога се анагажира во преемпција, тие ја одржуваат својата воена сила над сите предизвици. Тргувајќи од тезата содржана во Стратегијата за национална безбедност, дека „нациите не треба да страдаат од напад пред да бидат во можност да преземат законита акција за да се одбранат“, станува јасно дека документот користи реторика на преемпција, но дека суштински станува збор за стратегија заснована на превентивно војување.⁶⁴ Стратегијата беше искористена за напад врз Ирак, иако тој не претставуваше непосредна закана; напротив, тој беше „стратегиска можност“. Преседаните создадени со Авганистан и Ирак, наведуваат некои автори да предвидуваат дека светот влегува во „ера на превентивни војни“.⁶⁵

Настаните кои го одбележаа почетокот на новиот милениум наведуваат на размислување дека традиционалното право на самоодбрана доживеало „револуционерно редефинирање“:⁶⁶ Тоа веќе не е универзално, затоа што некои големи сили, како самоорганизираните „алијанси на подготвените“ (*'coalitions of the willing'*) предводени од САД, можат да се повикуваат на самоодбрана во случаи во кои тоа не им е дозволено на другите (помали) сили и држави. Тие, всушност, го имаат правото да дефинираат што е самоодбрана и што таа подразбира, бидејќи ова овластување веќе реално не го остваруваат ОН. Со тоа, дефиницијата на правото на самоодбрана е ставена надвор од формалната рамка на меѓународното право. Така, на пример, незамислива е дебата за правото на преемпција на Пакистан или Индија. Според Чендлер, денес не постои широка дебата за потребата од проширување на правото на самоодбрана; дебатата е исклучиво онаа на Западот и околу т.н. „глобална одговорност на Големите сили“.

3. Меѓународна интервенција

Меѓународните интервенции се стара и добро позната појава во човековата историја. Дури и во времиња кога војната била легитимно и дозволено средство на надворешната политика, државите најчесто ги оправдувале своите интервенции во територии на други држави со серија мотиви, почнувајќи од цивилизаторски,⁶⁷ хуманитарни, заштита на

⁶⁴ Gregory A. Raymond and Charles W. Kegley, *ibid.*, p. 105.

⁶⁵ Thomas M. Nichols, *Eve of Destruction: The Coming Age of Preventive War*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008.

⁶⁶ Види го ставот на David Chandler: Daniele Archibugi and David Chandler, "A Dialogue on international interventions: when are they a right or an obligation?", *Ethics and Global Politics*, vol. 2, no. 2, 2009. Достапно на: <http://journals.sfu.ca/coaction/index.php/egp/article/viewArticle/1974/2272>

⁶⁷ Во текот на повеќе векови големите европски сили го користеле изговорот на т.н. *mission civilatrice* (цивилизирачка мисија) или „товарот на белиот човек“ во однос на народите и териториите кои ги ставале под колонијално ропство. Според ваквото становиште, белиот (западниот) човек има морална обврска да ги избави заостанатите и неразвиени народи од нивниот примитивизам и незнаење, па за нивно добро мора да

малцински или човекови права и сл., а во настојување да ги сокријат своите геополитички и други освојувачки интереси. Системот на ОН покрај индивидуалната и колективната самоодбрана предвиде само уште еден дозволен вид меѓународна употреба на сила - во вид на активирање на системот на колективна безбедност на ОН воспоставен со Глава VII. Според неа, Советот за безбедност е носител на примарната одговорност за одржување на меѓународниот мир и безбедност. Тој располага со исклучива надлежност за утврдување на постоење агресија, односно закана за меѓународниот мир и безбедност, и давање наредба за употреба на колективни насилни мерки кои би ги презеле силите на ОН лежи кај Советот за безбедност. Но, во практиката овој систем доживеа целосен пораз. Државите не успеаја да воспостават воени сили ставени под единствена команда на Главниот штаб на ОН (кој никогаш и не се конституираше), а употребата на правото на вето од страна на петте постојани членки на Советот за безбедност најчесто го парализираа брзото и ефикасно дејствување на ОН во ситуации на меѓународни кризи. Во периодот 1948-88 година, Советот за безбедност одобри 13 мисии, но само петпати ја стави во функција Глава VII: во две мисии беше наредена употреба на сила (во 1950г. во Кореја и 1960г. во Конго каде големите сили речиси и да немаа големи конкурентни интереси); еднаш при наметнувањето на прекин на огнот во израелско-арапскиот конфликт и двапати при наметнување на санкции (врз Родезија и Јужна Африка). Сепак, воени интервенции од поширок обем и со одлука на Советот беа извршени во Корејската војна и во 1991 година како реакција на ирачката инвазија врз Кувајт. Но, и двете епизоди не само што не создадоа основа за редовно функционирање на системот на колективна заштита и наметнување мир по пат на воена сила (на ОН), туку и се покажаа дубиозни од повеќе аспекти. Иако под знамето на ОН, првата операција беше изведена со 90 процентно учество на американските сили и под команда на американски генерал. Суштината на конфликтот меѓу Северна и Јужна Кореја лежеше во идеолошко-политичката поделба карактеристична за Студената војна, па како таков остана „замрзнат“ сè до денес. Операцијата покажа дека ОН не располагаат со капацитет за водење операции од ваков вид, но и дека со воена акција не може да се оконча конфликт од ваков вид. Според некои автори, ова не беше првата присилна операција на ОН, туку првото легитимирање на американска воена интервенција од страна на ОН.⁶⁸ Иако навидум кристално чист пример на агресија врз суверена држава (Кувајт), според Френсис Бојл⁶⁹ фактите покажуваат друга слика: користејќи ја слабоста на СССР, САД всушност ја спроведуваат во дело постоечката стратегија за иницирање војна која би добила меѓународна поддршка, а во која тие би воспоставиле контрола врз регионот богат со нафта. Поддршката од членките на Советот за безбедност е добиена со употреба на најразлични

воспостави управа над нивните територии. Ваквите мисии не ретко како последица имале екстремизирање на цели популации, воспоставување на ропски односи и експлоатација на природните богатства, како и менување на социјалните и културни матрици на животот на цели народи. За ова види на пример: Howard Zinn, *A People's History of the United States, 1492 - Present*, NY: HarperCollins Publishers, 1999.

⁶⁸ Adrian R. Lewis, *The American culture of war: the history of U.S. military force from World War II to Operation Iraqi Freedom*, NY: Routledge, 2007.

⁶⁹ Francis A. Boyle, *Breaking All the Rules: Palestine, Iraq, Iran and the Case for Impeachment*, Atlanta: Clarity Press, 2008.

средства и методи, вклучувајќи и притисоци, уцени и финансиски компензации. При донесувањето на Резолуцијата за започнување на присилната операција, САД успеваат да наметнат „прескокнување“ на Глава VI од Повелбата (задолжителна примена на средствата за мирно решавање на меѓународните спорови пред да се премине кон активирање на одредбите на Глава VII). Во воените операции биле прекршени низа меѓународни норми, како употреба на недискриминирачко оружје (осиромашен ураниум, напалм и кластер бомби) и таргетирање на цивилна инфраструктура, а бројот на цивилни жртви никогаш неутврден со прецизност, според проценките се движел меѓу 30 000-100 000 лица, од кои 60% биле деца и жени.⁷⁰ Првата Заливска војна беше само вовед во конечната Втора заливска војна (2003г.). По нејзиното отпочнување, користејќи апокалиптичен јазик некои автори почнаа ја оплакуваат „смртта“ на познатиот член 2 став 4 од Повелбата, односно забраната за употреба на сила во Повелбата на ОН.⁷¹ Практиката покажува дека Советот за безбедност, во настојување да обезбеди мнозинство за своите резолуции, т.е. да избегне вето, сосема ретко користи експлицитен јазик на осуда и посочување на виновниците за нарушување на мирот и безбедноста. Оттука, неговите нејасни ставови сè почесто стануваат предмет на контроверзни интерпретации, па дури и основа за нелегална употреба на воена сила.

Крајот на Студената војна доведе до парадоксална ситуација: од една страна, драстично се намали бројот на користење на поравото на вето во Советот за безбедност и огромно се зголеми бројот на операции на ОН. Но, од друга страна новиот вид кризи (Југославија, Руанда, Конго, итн.) создадоа основа за отворени сомнежи дека ОН се најсоодветниот начин за наметнување на почитувањето на меѓународните стандарди. Во ситуација на непостоење вооружени сили на ОН, одредбите на Повелбата за колективна присилна акција се толкуваат во смисла дека истите им дозволуваат на државите-членки да дејствуваат воено, но само доколку постои експлицитна дозвола од Советот за безбедност (сè до НАТО интервенцијата во 1999г. која беше изведена и без ваква авторизација). На тој начин беа легитимирани бројни операции по крајот на Студената војна, како Сомалија, Руанда, Хаити и Босна. Во контекст на ваквото сфаќање, САД ја промовираа т.н. Клинтонова доктрина, според која земјата презема право и одговорност да врши насилни воени интервенции заради спречување на масовни кршења на човекови права. Тоа беше вовед во нов тип на легитимација на силата во меѓународните односи, во вид на хуманитарни интервенции под закрила на доктрината на „одговорност да се заштити“. Меѓутоа, САД се покажаа крајно селективни во изборот на локациите за своите интервенции, а истовремено продолжија да поддржуваат и вооружуваат диктаторски режими.

⁷⁰ Некои од најбруталните воени злосторства на коалиционите сили се сторени при повлекувањето на иракските трупи на т.н. „автопат на смртта“, каде се живи прегазени и елиминирани неколку десетици илјади онеспособени војници. Ramsey Clark and others, *War Crimes: A Report on United States War Crimes Against Iraq*, NY: Commission of Inquiry for the International War Crimes Tribunal, 1992.

⁷¹ Thomas M. Franck, "What happens now? The UN after Iraq", 97 AJIL (2003) 607. Истиот автор уште порано го артикулираше овој проблем во статијата насловена „Koj го уби член 2 став 4?“, ("Who Killed Article 2(4)?", 64 AJIL, 1970, p. 809).

Во текот на Студената војна, оригиналната замисла и цел на Повелбата доживеаја голема мутација, најмногу во поглед на примената на Глава VI и Глава VII. Така, примената на традиционалните мисии за чување на мирот⁷² со почитување на принципот на согласност на земјата-домаќин беше резултат на прагматични причини, а не на заснованост на Повелбата (иако формално се авторизираат под Глава VI). Оттука, ваквите мисии се нарекуваат акции од „Глава VI и 1/2“. Сложените конфликти карактеристични за пост-студеновоениот период доведоа до дополнителна мутација на операциите на ОН, па сега поробусните мисии кои, сепак, не се класични присилни операции, популарно се нарекуваат операции од „Глава VI и 3/4“, и реално претставуваат т.н. „сива зона на чувањето на мирот“. Но, во 90-те години на 20. век стана видлива тенденцијата на трансформација на природата на мисиите на ОН и понагласен премин од чување на мирот кон наметнување на мирот, со употреба на елементи на присила и без согласност на инволвираните страни, а се прошири и опсегот на она што се смета за закана за меѓународниот мир и безбедност. Особено е интересен примерот на Хаити, каде Советот за безбедност одлучи дека симнувањето од власт на демократски избраниот претседател и настанатата нестабилност претставуваат закана за мирот.

И покрај зголемувањето на бројот на мисии на ОН, повеќе коментатори сметаат дека тие се во голема мерка неуспешни што го потврдува „историскиот тренд на фактичка нерелевантност на ОН во справувањето со долгорочните закани за меѓународниот мир и безбедност“ како резултат на „отсуството на долгорочна визија и неефикасност во сузбивањето на милитаризирани конфликти“.⁷³ Но, обично се запоставува фактот дека наводната неспособност на ОН се должи на неподготвеноста на големите и развиени земји да партиципираат соодветно во подготовката и изведувањето на мисиите, или тоа што нивната волја обично зависи од фаворизирањето на некои конфликти каде што имаат сопствени национални интереси, што дополнително го нарушува авторитетот на ОН. Во поново време, дури и кога постои широка согласност околу потребата од ангажирање во некој конфликтен регион, се јавува нов феномен на „поделба на трудот и ресурсите“, така што развиените сили придонесуваат со финансии, оружје и опрема, а неразвиените со персонал, дури и кога истиот е несоодветно обучен и подготвен за изведување на мисиите. Како резултат на ова, сè повеќе се создава слика за неадекватноста на мултилатералните ангажмани за меѓународни интервенции. Оттука, може да се каже дека концептуализацијата на интервенцијата, и во почетокот на 21. век, останува историски и општествено детерминиран процес, а не нешто што е директна последица на завршетокот на Студената војна. Големите сили и во новата ера преферираат сами да одлучуваат кога, каде и како ќе

⁷² Операциите на чување на мирот (peacekeeping) се јавуваат во повеќе видови, како: посматрачки мисии, традиционално чување на мирот, мултидимензионално чување на мирот и наметнување на мирот. Посматрачките мисии се обично мали и вклучуваат невооружен персонал на монитори. Традиционалното чување на мирот опфаќа нешто побројни мисии и лесно вооружени трупи, кои имаат дозвола да употребат сила за самоодбрана. Мултидимензионалното чување на мирот претставува значително проширување на традиционалниот облик, со тоа што вклучува голема цивилна компонента заради надгледување на изборите, обука на полициски сили, мониторинг над човековите права, па и воспоставување на цивилна администрација (како во Косово и Источен Тимор).

⁷³ Paul F. Diehl et al., "United Nations Intervention and Recurring Conflict." *International Organization*, vol. 50, no. 4, 1996, p. 698-699.

интервенираат. Практиката покажува дека многу поприфатлива за нив се покажува доктрината на т.н. хуманитарна интервенција наместо операциите со мандат на ОН.

4. Хуманитарна интервенција

Концептот на хуманитарна интервенција (со воени средства), или нејзината помодерна верзија „одговорноста да се заштити“ (responsibility to protect, R2P) се чини дека се на врвот на агендата на меѓународната академска и политичка заедница. Таа се дефинира како „насилна акција од држави, што вклучува употреба на вооружена сила во друга држава без согласност на нејзината влада, со или без авторизација на Советот за безбедност на ОН, а заради спречување или запирање големи и масовни повреди на човековите права или на меѓународното хуманитарно право.“⁷⁴ Околу овој концепт се концентрирани две клучни дилеми - колку и дали навистина станува збор за нова меѓународна норма и дали е таа израз на супериорноста на тезата за либералниот мир?

Според првото стојалиште, моралната основа на хуманитарната интервенција се среќава уште кај првите заговорници на теоријата на праведна војна, но сепак таа претставува нова норма, која е политички и практично институционализирана дури по завршувањето на Студената војна. Според Џонсон, „општо е прифатено дека класичната христијанска доктрина на праведна војна била интервенционистичка во тоа што му давала власт на владетелот, да дејствува во име на Бога, за да ги казни оние кои прават злодела, дури и кога тие не се негови поданици“.⁷⁵ Застапниците на ова стојалиште се повикуваат и Лок, според кој исто како што поединците во природната состојба имаат одговорност да си помагаат едни на други, така слично, и членовите на меѓународната заедница имаат аналогна одговорност да им помагаат на останатите да се одбранат од неправедни акции. Тука влегуваат ситуации кога државите се жртва на агресија или одбраната на луѓе чии неотуѓиви права се грубо кршени. Сепак, Лок смета дека за ваквата интервенција да биде праведна потребно е опресираните луѓе да изразат желба да им се помогне. Сепак, доминираат ставовите дека светот влегува во нова фаза на својот цивилизациски развој, во која под влијание на глобализацијата и новата глобална култура на човекови права, се раѓа нова норма и вредност која има предност над класичните принципи на државен суверенитет и немешање во внатрешните работи на суверените држави. Ова беше невозможно да се дебатира и застапува за време на Студената војна, бидејќи државите беа главно свртени кон одржувањето на меѓународниот status quo со почитување на принципот на неинтервенција и поделба на сфери на интерес меѓу суперсилите. Но, ужасите до кои дојде во 90-те години на 20. век (Сомалија, Босна, Руанда, Косово) извршија влијание врз членките на меѓународното општество да почнат да размислуваат за редефиниција на Вестфалскиот меѓународен

⁷⁴ *Humanitarian Intervention: Legal and Political Aspects*, Report of the Danish Institute of International Affairs, Copenhagen: DUPI, 1999, p.11.

⁷⁵ James Turner Johnson, *Ideology, Reason, and the Limitation of War* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1975, цитирано според Howard M. Hensel (ed.), *The Legitimate Use of Military Force: The Just War Tradition and the Customary Law of Armed Conflict*, Aldershot: Ashgate, 2008, p. 13

порекок. Сега се промовира идејата дека Советот за безбедност би можел под Глава VII да авторизира присилни хуманитарни интервенции, но досега не е направен таков преседан, барем не во формално-правна смисла и против суверена држава. Се смета дека клучно влијание врз ваквата аргументација извршија два настана. Прво, во 1994 година светот останал по страна за време на масакрот на преку 800 000 цивили во Руанда. Во вториот случај, во 1999 година без авторизација на ОН, НАТО презема воена кампања со хуманитарна аргументација против СР Југославија заради наводно етничко чистење во Косово. Ако во првиот случај се постави прашањето за тоа како во иднина да се спречуваат масакри и како да се убедат државите да доделат трупи и финансии за заштита на загрозуени странски државјани, во вториот случај се поставија прашањата дали е легитимна интервенција без дозвола од ОН и како да се направи проценка за бројот на жртви пред да се преземе ваква интервенција. Од овие почетни прашања се искристализираа серија принципиелни прашања околу начинот на кој би се редесфинирале старите класични принципи на меѓународниот порекок заснован на сувереноста на државите во полза на поединците и нивната безбедност. Тука спаѓаат: со каква магнитуда треба да бидат повредите на човековите права за да му се дозволи на Советот за безбедност да ја дерогира државната сувереност и нареди интервенција со хуманитарни цели наспроти волјата на засегнатата држава; во каков степен и во каква форма треба да се употреби вооружена сила при остварувањето на хуманитарната интервенција; и какви непосредни и долгорочни обврски и одговорности ќе има меѓународната заедница во однос на државата и општеството во кое дошло до ваква интервенција?

Спротивното становиште аргументира дека ова е само ново име за појава стара колку што е старо и човештвото. Речиси секоја воена интервенција или колонијално освојување во историјата била оправдувана со слична реторика. Хуманитаризмот е реторика на моќните и во денешниот свет, во кој тие се залагаат за историска амнезија за претходните епизоди и за гледање напред во изградбата на цивилизиран свет заснован на глобалните човекови права. Акцентирањето на моралната (хуманитарна) димензија води до арбитрерност во одлучувањето, затоа што реториката на етичката надворешна политика добива автоматски примат врз меѓународно-правните норми. Под маската на либерализмот, всушност победува суштината на реал-политиката на моќните, кои имаат моќ да вршат селекција на локациите и средствата и начините на вршење на своите интервенции. Чендлер аргументира дека „оправдувањето на новите интервенционистички норми како рамка за либерален мир зависат од потребите на *realpolitik*-от како што и порано беше случај со поранешната доктрина на суверена еднаквост и неинтервенција.“⁷⁶ Според Кен Бут, хуманитарната војна претставува апсурд затоа што наместо ограничување на силата и насилство, всушност, води до глорификација на војната и нејзина морална легитимација.⁷⁷ Уште повеќе, ваквите војни

⁷⁶ David Chandler, "The Responsibility to Protect? Imposing the 'Liberal Peace'", *International Peacekeeping*, May 2007, vol. 11, no. 1.

⁷⁷ Ken Booth, "Ten Flaws of Just Wars", in Ken Booth (ed.), *The Kosovo tragedy: the human rights dimensions*, NY: Frank Cass, 2005, p.

се склони кон ескалации затоа што во таков контекст е тешко да се воспостави компромис кога станува збор за врховна морална цел. Противникот во ваквата војна е целосно демонизиран, т.е. одземена му е секаква човечка суштина, па затоа и сите средства се дозволени за негово уништување. Хуманитарните војни се најчесто смислени во главите на „моралните политички лидери“, кои немаат никакво знаење од воена стратегија, т.е. не се оптоварени со ништо друго освен со грандиозната цел. Голем број критичари се сложуваат дека синглатмата за хуманитаријанизам создава ореол на недопирливост спрема каква било критика, затоа што е незамисливо дека некој може да опонира на така силна етички дефинирана цел како што е спасувањето човечки животи.

Практичната ревитализација на идејата за праведна/хуманитарна војна е резултат на растечкиот консензус кај развиените западни држави дека правната рамка воспоставена со Повелбата на ОН е несоодветна на новите закани и предизвици со кои се соочува светот, и особено неадекватна на новите хуманитарни предизвици. Нивната аргументација се движи кон тврдењето дека доколку правната рамка е претесна, а невозможна да се измени, тогаш примат имаат моралните норми. По иницијатива на канадскиот премиер Жан Кретијен во 2000 година беше формирана Меѓународна комисија за интервенција и државен суверенитет со задача да формулира основа за глобален консензус по прашањето на хуманитарните интервенции. Во 2001 година Комисијата излезе со извештај под наслов *Одговорност да се заштити*. Според него, базичната одговорност за заштита на граѓаните лежи кај националната држава. Но, кога таа е неволна или неспособна да го чини тоа, или кога намерно ги тероризира сопствените граѓани, тогаш „принципот на неинтервенција“ го отстапува местото на меѓународната одговорност да се заштити“. Оваа одговорност има три димензии: одговорност да се превенира, одговорност да се реагира и одговорност повторно да се изгради општеството кое било предмет на интервенција. Според Чендлер, извештајот се залага за постигнување меѓународен консензус за актите на „хуманитарна интервенција“, која ќе биде легитимна во очите на Западните сили, но кои нема нужно да бидат формално санкционирани од ОН. За таа цел, тој предлага дискусијата да се редифинира на три начина: прво, од реториката треба да се исфрли самиот израз „хуманитарна интервенција“ заради притисокот кој доаѓа од хуманитарните организации, кои тврдат дека воените акции се некомпатибилни со декларираните хуманитарни цели; второ, наместо поставување на дебатата во контекст на конфронтација на концептот на човекови права кој би доминирал над концептот на државен суверенитет, интервенцијата треба да се утврди како нешто што не го поткопува суверенитетот на државите; и трето, заложбите за интервенционизам не треба да се гледаат како начин на поткопување на централната позиција на Советот за безбедност. Критичките интелектуалци со право укажуваат дека во сегашните констелации Советот не може да се смета за неутрален арбитер, затоа што е под директна контрола на петте постојани членки, кои дури и не се во состојба да извршуваат еднакво влијание врз процесот на донесување одлуки. Статистиката покажува дека САД доминираат со бројот на инстанци на употреба на правото на вето, а по нив следува Велика Британија. Фактот што

Извештајот зборува за „актуелни или претстојни“ хуманитарни закани упатува на можност од преземање на преемптивни воени интервенции за спречување на вакви масовни повреди на човековите права. Авторизирањето на регионални организации да преземат операции „во рамки на нивната надлежност“ и без согласност од Советот за безбедност значи дека фактички само моќните ќе можат да ја дефинираат својата зона на надлежност. На пример, веќе е сосема јасно дека НАТО има моќ да го чини тоа унилатерално дури и кога станува за далечни региони (out of area operations), но истото е незамисливо да се случи во контекст на надлежноста на Организацијата на американските држави или Африканската Унија. Селективноста и употребата на двојни стандарди доведува и до тоа НАТО, на пример, да дејствува во Авганистан, но не и кога има масовни кршења на човековите права во негова држава-членка (Турција). Истата година кога НАТО за првпат практично ја примени верзијата на воен хуманитаријанизам со интервенцијата во Косово, само неколку месеци подоцна при масовните масакри во Источен Тимор, американската администрација не сакаше да дејствува. Од март до септември 1999 година, „одговорноста да се заштити“ исчезна од хоризонтот на американската политика. Освен тоа, Извештајот „Одговорност да се заштити“ е загрижен за масовни кршења на човекови права, но во нив не влегуваат ситуации како недискриминирачко санкционирање на цели популации (за што двајца директори на програмата „нафта-за-храна“ во Ирак изјавија дека мерките имаат геноцидна природа, заради што во знак на протест дадоа оставки на позициите).

Клучните прашања на кои треба да се стави акцент се - *кој интервенира и на каков начин* се обезбедува отчетноста за спроведената интервенција. Доколку се изостават овие параметри, тогаш целата дебата добива карактер на чиста апстракција во која постои „замислен свет, каде добрите момци стасуваат на нивните бели коњи за да ги спасат луѓето кои се или премногу глупави или премногу нецивилизирани за да си ги разрешат сопствените проблеми.“⁷⁸ Ваквата дебата нема врска со реалитетот на меѓународните односи во кои и конфликтите и насилиството не секогаш извираат во општествата во кои се интервенира, туку кај оние кои интервенираат (нивните национални интереси) и во карактерот на глобалните политички, економски, социјални и други односи. Идејата дека треба да се формализира право или обврска за интервенирање кога не се засеганти сопствени национални интереси и само да се претпостави дека државите кои имаат моќ, имаат и право на интервенција во внатрешните работи на другите држави, е заложник на случајности и чиста среќа. Кај ваквото „право“ не постои одговорност и отчетност за резултатите од интервенцијата, ниту пак постојат односи засновани на принципот на еднаквост. Главниот проблем Чендлер го открива во постоење на т.н. етичка надворешна политика, која е во суштина нарцисоидна и која, во крајна инстанца, не покажува чувство на одговорност за исходот и последиците од интервенциите. Ваквото проширување на идејата

⁷⁸ Види David Chandler and Daniele Archibugi, „A Dialogue on international interventions: when are they a right or an obligation?“, *Ethics & Global Politics*, <http://www.danielearchibugi.org/downloads/papers/dialogue.pdf>.

за „меѓународна правда“ и арбитрерноста во одлучувањето за преземање хуманитарни интервенции претставува фактичко укинување на меѓународното право.⁷⁹

5. Наместо заклучок

Војната може да се дефинира според три клучни димензии: видот на насилство, легитимитетот и легалитетот. Првиот елемент е најмалку спорен: нема војна без еден или друг вид на директно насилство. Легалитетот до скоро се сметаше за неспорен елемент, особено во светлина на одредбите на Повелбата на ОН со која се забранува војната како средство на меѓународната политика, освен во (индивидуална или колективна) самоодбрана. Но, од интервенцијата на НАТО во 1999 година, започна промоцијата на нова идеја дека етиката на заштитата на човековите права е хиерархиски наредена над застарените меѓународни норми за неинтервенција. Дополнителен предизвик за меѓународно-правниот статус на војната создадоа настаните од 11 септември и реакцијата на нив, во вид на глобална војна против тероризмот. Конечен удар за легалистичката призма на војната зададе флагрантното непочитување или опортunistичко користење на нормите на меѓународното хуманитарно право. Димензијата на легитимитетот на употребата на сила отсекогаш била и останува најдубиозна. Во современиот свет, ниту една држава или алијанса не се осмелува да преземе воена акција без при тоа да има при рака политичко, правно и/или морално оправдување и толкување на легитимитетот на својата акција. Нужното излегување надвор од инаку тесната правна дефиниција за легитимната употреба на сила ги наведе политичките елити да почнат со нејзина креативна интерпретација и до обновување на теоријата на праведна војна. Така, на еден или друг начин, оваа теорија е присутна во објаснувањето на оправданоста на секој модерен облик на употреба на сила.

Паралелно со истакнувањето на тезата за демократски мир, почетокот на 21. век стана сведок и на појавата на концептот на „демократски војни“ или војни во име на демократијата. Во контекст на ОН, интересно е што дојде до авторизација на воена интервенција во Хаити заради враќање на насилно соборениот демократски избран претседател. Покрај тоа, во двата најмасовни и најголеми воени потфати - Авганистан и Ирак - главната парадигма е онаа за водење на демократска војна, која има за цел воспоставување демократски поредок во овие земји, како гаранција за нивниот внатрешен и регионален мир и стабилност. Равенката според која демократијата = мир, стана составен дел на надворешната политика на најразвиените демократии. Идејата за демократски мир, како своја дијалектичка втора („темна“) страна го доби феноменот на „демократски војни“. Ова е централното прашање на кое треба да се фокусира истражувачката агенда на современите меѓународни односи, бидејќи станува збор за транзиција од концепт на демократски мир кон концепт на

⁷⁹ David Chandler, *From Kosovo to Kabul and Beyond: Human Rights and International Intervention*, London: Pluto Press, 2006, p. 137.

демократска војна.⁸⁰ Во отсуство на вистински противник, западните демократии се оној клучен фактор кој ја обликува светската политика како никогаш порано, но и кој дава суштински придонес кон трансформацијата на војната далеку повеќе од недемократските режими: преку политиката на разоружување и контрола на вооружувањето, начинот на војување чувствителен на жртви и ризици, политики на здружување (алијанси, коалиции), дискурсот за вредносното оправдување на војната и интерпретацијата на меѓународното право.⁸¹

Синтагмата за „глобалната војна против тероризмот“ не случајно се става под наводници. Се смета дека секој нејзин составен дел, како и целината на самата фраза, е проблематичен. Но, во секојдневниот политички и безбедносен дискурс таа е најексплоатирана и најзастапена кога се сака да се одбележи (наводно) најголемото зло и најсериозната безбедносна закана која го погодува човештвото. Кованицата има претежно политички карактер, а е далеку понеоснована кога се набљудува низ научна призма. Всушност, овој „концепт“ во себе ги вклучува елементите на анализа кои се релевантни за веќе анализираните концепти за самоодбрана, превентивна и преемптивна војна. Се смета дека изразот „глобална војна против тероризмот“ е првенствено реторичко средство за оправдување на употребата на сила на глобален план. Терминолошките дубиози се должат на следните премиси: а) глобалниот карактер на оваа војна е проблематичен затоа што во услови на меѓународна анархија не постои глобален авторитет кој би ја водел; освен тоа, овој термин има за цел да создаде лажна слика за заеднички „фронт“, т.е. глобална поддршка на воените дејствија кои главно се одвиваат во Авганистан и Ирак во рамки на т.н. алијанса на волните; б) тероризмот не претставува непријател, туку е само начин и стратегија на војување; в) спецификите на ова „војна“ се толку бројни, што не одговараат на концептот на војна, ниту во Клаузевицева ниту во пост-Клаузевицева смисла на зборот.

„Глобалната војна против тероризмот“ во себе ги содржи сите контрадикции на новите војни, како:⁸² а) неможност да се дефинира непријателот; б) тешкотии во утврдување на критериумот за победа (концепт на „бескрајна војна“); в) неможност да се прецизира почетокот и крајот на војната, територијата на која таа се одвива и статусот на борците кои учествуваат во неа; г) тешкотии во утврдување и разграничување на актите на војна (тероризам), заканите, преговори и другите слични категории, кои се карактеристични за односите меѓу завојуваните страни. Други автори ја надополнуваат листата: 1) Глобалната војна против тероризмот е *асиметрична* по повеќе основи.⁸³ Таа би требала да претставува доказ за новиот вид војни, кои во иднина ќе доминираат и ќе се водат меѓу државни и

⁸⁰ A. Geis, L. Brock and H. Müller, "From Democratic Peace to Democratic War?", *Journal of Social Justice*, no. 19, 2006. Достапно на: http://web.uni-frankfurt.de/fb3/brock/mat/Geis_Brock_Mueller_Dark_Side_of_Dem_Peace_2006.pdf.

⁸¹ Исто.

⁸² Francois-Bernard Huyghe, "Impurity of War", *International Review of the Red Cross*, vol. 91, no. 837, March 2009. Достапно на: <http://www.scribd.com/doc/18273222/The-Impurity-of-War>.

⁸³ Steven Metz, "Strategic Asymmetry", *Military Review*, July-August, 1997.

недржавни актери. Асиметријата не е само во видот на противници, туку и во начинот на војување, употребените средства/оружја, но Мец ја нагласува и етичката асиметрија. Но, критичарите додаваат дека во ваквата војна во која „светот е обединет против најголемото зло“ асиметријата се состои во тоа што противникот се декларира како не-човек.⁸⁴ Според нив, асиметричната војна е конфликт во кој добро опремениот дел на предоминантна воена сила се обидува да го уништи неспоредливо послабиот непријател војувајќи на неконвенционален, па и нелегален начин. Непријателот е варварин, целосно дехуманизиран, па дури и сведен на техничка работа, зло слично на елементарна непогода.⁸⁵ 2) Војната против тероризмот претставува *перманентна воена состојба*, војна без крај, а некои веќе и ја именуваат како Трета светска војна. Така, и Кантовиот вечен мир доби современ антипод во вид на вечна војна.⁸⁶

Користена литература

Archibug Daniele and David Chandler, "A Dialogue on international interventions: when are they a right or an obligation?", *Ethics and Global Politics*, vol. 2, no. 2, 2009

Booth Ken, "Ten Flaws of Just Wars", in Ken Booth (ed.), *The Kosovo tragedy: the human rights dimensions*, NY: Frank Cass, 2005

Boyle Francis A., *Breaking All the Rules: Palestine, Iraq, Iran and the Case for Impeachment*, Atlanta: Clarity Press, 2008

Chandler David, *From Kosovo to Kabul and Beyond: Human Rights and International Intervention*, London: Pluto Press, 2006

Chandler David, "The Responsibility to Protect? Imposing the 'Liberal Peace'", *International Peacekeeping*, May 2007, vol. 11, no. 1

Divine Robert A., *Perpetual War for Perpetual Peace*, Texas A&M University Press, 2000

Alessandro Dal Lago, "The Global State of War", *Ephemera - Global Conflicts*, vol. 6, no. 1, February 2006

Geis A., L. Brock and H. Müller, "From Democratic Peace to Democratic War?", *Journal of Social Justice*, no. 19, 2006

⁸⁴ Alessandro Dal Lago, "The Global State of War", *Ephemera - Global Conflicts*, vol. 6, no. 1, February 2006.

⁸⁵ D. Tucker, "Fighting Barbarians", *Parameters. US Army War College Quarterly*, Summer 1999.

⁸⁶ Robert A. Divine, *Perpetual War for Perpetual Peace*, Texas A&M University Press, 2000.

Hensel Howard M. (ed.), *The Legitimate Use of Military Force: The Just War Tradition and the Customary Law of Armed Conflict*, Aldershot: Ashgate, 2008

Huyghe Francois-Bernard, "Impurity of War", *International Review of the Red Cross*, vol. 91, no. 837, March 2009.

Johnson James Turner, *The Just War Tradition and Restraint of War: A Moral and Historical Inquiry*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1981

Lee Steven P. (ed.), *Intervention, Terrorism, and Torture. Contemporary Challenges to Just War Theory*, Dordrecht: Springer, 2007

Lewis Adrian R., *The American culture of war: the history of U.S. military force from World War II to Operation Iraqi Freedom*, NY: Rutledge, 2007

Metz Steven, "Strategic Asymmetry", *Military Review*, July-August, 1997

Nichols Thomas M., *Eve of Destruction: The Coming Age of Preventive War*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008

АПСТРАКТ

Брзиот научно-технолошки развој, новите вооружени системи сè повеќе влијаат на развојот на начинот на војување во современи услови, на стратегиите и доктрините на современите држави. Во овој контекст, текстот укажува на импликациите од научно-техничкиот развој, примената на оружја конципирани врз основа на информатичките технологии и нивното револуционерно влијание врз современото војување. Главниот фокус е на научните откритија (информатичката технологија) од кои се развиени нови оружја и системи на оружја, кои револуционерно влијаеле врз промените во начинот на војување и во организацијата на вооружените сили, како и подготовките за војна. Како резултат на ова, денес зборуваме за нови видови воени дејствија како информатичката војна и неокортикалната војна. Имајќи предвид дека овие технологии се лесно достапни и брзо се развиваат и не се веќе привилегија само на високо развиените држави, може да се заклучи дека информатичката и неокортикалната војна ќе добива на значење во годините што доаѓаат.

Клучни зборови: научно-технолошки развој, технолошки информатичка револуција, информатичка технологија, информатичка војна, неокортикална војна.

ABSTRACT

The fast scientific and technological development and the new systems of armament have growing impact on the ways of the contemporary warfare as well as on the strategies and doctrines of the modern states. On this ground, the article points out the implications that arise from the scientific and technological development and the use of weapons based on the information technology and their revolutionary impact on the modern warfare. The main focus of this article is on the latest inventions in this sphere, which also have impact on the organization of the armed forces and the war preparations. As a result, today's theory and practice elaborates on new types of military activities, such as informatic wars and neokortical wars. Given the fact that these new technologies are available and developing very fast, they are not a privilege of the developed countries only. In other words, there are a lot of indicators that confirm that the new types of war are going to have growing importance in the years to come.

Key words: scientific and technological development, information revolution, information technology, information war, neocortical war.

Научно-технолошкиот развој, научните и техничките достигнувања особено брзо се развивале во втората половина на 20-от век. Едно од револуционерните откритија се новите информатички технологии. Развојот и примената на информатичката технологија и средствата на воената техника кои пак се развиени врз нивна основа, релативно споро се воведувани во вооружените сили на суперсилите, а потоа и во многу други земји. Сепак со иновацијата (усовршување) на микропроцесорот информатичката технологија покрај вооружените системи практично се вклучени во сите системи во општеството (технички, логистички, административен систем и др.) .

Со помош на компјутеризацијата и другите видови на автоматизација значително е зголемен квалитетот на вооружените системи, што влијаело на суштинските промени во стратегиите и воените доктрини, првенствено во САД, како водечка светска сила на полето на развојот и примената на нови технологии. Како најприменливи се покажале електрониката, оптоелектрониката и сензорската техника, технологии кои обезбедуваат поголема прецизност на водените и наведуваните оружја и нивното погодување на целта, но и ефикасна заштита од нив.

Покрај горенаведените достигнувања, големите геостратегиски и геополитички промени кои настанале кон крајот 80-тите и почетокот на 90-тите години од минатиот век, придонеле да се направат обиди да се предвиди какви ќе бидат идните војни. Во таа насока ќе наведеме само некои карактеристики на современите војни или современото војување:

Се развиваат, испробуваат и применуваат т.н. паметни, интелигентни, автономни оружја со кои се управува од голема оддалеченост и кои имаат голема селективна прецизност (крстосувачки ракети), ракетни системи за борба против тенкови, авиони и бродови, ласерски наведувани бомби, касетни бомби (за уништување жива сила), графитни бомби (за парализирање и исклучување на електро-енергетските системи), еколошко-биолошко-климатски оружја, огромен број разновидни военоразузнувачки сателити специјализирани за правење супер прецизни фотоси, за прислушување телефонски разговори, за собирање радарски слики, за лоцирање на непријателските бродови, за откривање на странските електронски преноси и комуникации и бројни други навигациони сателити и др. Оттука сè поголемо значење има електронската војна, особено во попречувањето на командувањето (издавање лажни команди, оневозможување на работата на електронските средства и системи на противникот), како и попречување на работата на телевизиските предаватели, односно телевизиските куќи на противникот, како мошне силно средство во борбата за вистина пред домашната и светската јавност итн.

Употребата на интегрирана мрежа на разновидни сензори (сателитски, радарски, термо, видео, акустични, информациона итн.) овозможува прецизно и доминантно знаење, односно предност во познавање на боиштето, зафатениот простор и целосна слика за него, и тоа во

реално време и во сите временски прилики заради континуиран надзор на зафатениот простор со големина од околу 320 км со 320 км, со што на воениот и политичкиот корисник му се дава целосна информација за противникот.⁸⁷

Военотехнолошката револуција отвори нови патишта за фундаментално менување на постоечките, конвенционални воени и безбедносни приоритети, во смисла на целите, формите и институциите, како и доктринарните и стратегиските концепти за водење на современата војна. Во тие нови пристапи посебно се издвојуваат следните: драстично намалување на вооружените сили (професионализација); губење на традиционалната поделба на три вида војска; интегрирање на воздушните, копнените и вселенско-сателитските операции и компоненти; напуштање на старите форми на воена организација и создавање нови; создавање високоспецијализирана и високотехнологизирана војска; создавање нов професионализиран воено-старешински кадар т.н. „информациски војници“ и др.

Имајќи ги предвид овие карактеристики во воените и научните кругови се појавиле бројни концепти за војната како постмодерна војна, несмртоносна војна, сајбер војна, информатичка војна.

Горенаведените карактеристики на современите војни се резултат на еволутивниот развој и воведување нови средства на воената техника, што прејде во нов квалитет, односно, нови сознанија и погледи за војната и начинот на водење на истата. Борбените средства и воената техника произведени врз основа на новите технологии, т.н. информатички технологии, нивната масовност, имаа огромно влијание во оформувањето на потполно нова слика на боиштето и војувалиштето во целина, односно, боиште без фронт и заднина, без масовна жива сили и техника на него. Оттука, во технолошки високоразвиените држави, особено САД, промовирани се неколку нови доктринарни концепти или нови видови војни, како што се **информатичката и неокортичката** војна. Така паралелно со развојот на новите средства на воената техника, развиен е и концепт за информатичко војување не само во европските геостратегиски услови, туку и секаде во светот.

Развојот на електрониката и други информатички технологии од самиот почеток подреле во сите пори на стопанството и општествениот живот, внесувајќи револуционерни промени во начинот на организацијата на работата во стопанството и стопанските дејности, како и во воените дејности. Осумдесеттите години од XX век започнал, а во деведесеттите е забрзан процесот на техничките иновации во сферата на производство и комуникации.

Паралелно со развојот и воведувањето во вооружените сили на новите средства на воената техника, САД развиле нова стратегиски и доктринарни концепции во кои се вградени новите достигнувања во развојот на новите воени технологии. Всушност таа интеракција помеѓу развојот, производството и воведувањето во вооружувањето на новите

⁸⁷ Според американскиот генерал В.Неш, воениот дел од Дејтонскиот мир се верификува на следниот начин: "Ние во Босна немаме аргументи. Едноставно им ги предадеме видео снимките и тие ги остранија своите тенкови. (Walter Wristch, Bits Bytes and Diplomacy, "Foreign Affairs, No.5, September / October, 1977. p.178).

средства на воената техника, од една страна, и развојот на доктрината за нивната употреба во војната, од друга страна, која е спроведена низ повеќе еволутивни процеси, водела кон квалитативни промени во стратегијата и воената доктрина на САД и некои други земји. Таа промена се огледа во изменетите структури, техничката опременост и стручната оспособеност на вооружените сили и предвидениот начин за нивно ангажирање и изведување на воените дејства.

Информатичките средства овозможиле, според американските теоретичари на информатичката војна, демасификација на живата сила и борбените средства на бојното поле, т.е. решенијата во воените судири да се бараат првенствево низ борба во „петтата димензија“ (во електромагнетниот спектар) и дејствата од дистанца.

Врз основа на таквото стојалиште, планерите и воените стратегии на САД и НАТО воведоа во теоријата и практиката нови доктринарни концепти и нови стратегиски погледи, кои произлегле всушност од воведување средства во оперативна употреба од информатичките технологии или кои функционираат врз основа на тие технологии.

Во текот на деведесттите години од XX век во американската воена литература доминираа темите за инфотмативна (информатичка) војна (Information War) и информатичкото војување (Information Warfare). Тие прашања ги покренa група автори со своите трудови објавени во списанието СИГНАЛ (орган на службата за врски во КоВ на САД), што беше повод за проучувања во кои се вклучиле воени и политички теоретичари, социолози и политиколози, како и високи воени раководители. Како резултат на тие проучувања е развиена стратегија на информатичката војна која практично е применета најпрво во зоната на Персискиот залив (Пустинска луња) 1991г., а потоа на просторите на поранешната СФРЈ (БиХ 1994-95г.), НАТО кампањата против СРЈ 1999 година, Авганистан 2001г., Ирак 2003 година. Во литературата и трудовите можат да се сретнат два термина кои се однесуваат на овој проблем. Тоа се „информациска војна“ и „информатичка војна“. Сепак помеѓу овие два термина, поимовно и содржински, постојат разлики и тоа првиот е по својата содржина и значење потесен, а вториот поширок.

Информациската војна се води главно во сферата на медиумите. Нејзино главно средство е *информацијата*, а објект на нападот е *човекот*. Во неа можат да бидат вклучени политичко-пропагандни, психолошки и слични дејства, но не и дејства со огнено оружје. Информатичката војна е всушност обид да се искористат информациите, не само подобро да се користат средства развиени врз база на новите, информатички технологии, како борбени така и „помошни“ (на пример во командно информацискиот систем - КИС) да се управува со другите оружја, туку и самите да станат оружје. Во информатичката војна информацијата е *средство* со кое се забрзува процесот на проценка на ситуацијата, донесувањето на одлуката и издавањето на наредбите, како и за наведување на оружјата на целта. Објекти на дејство во таа војна се човекот и материјалната база (воената и стопанска инфраструктура) на противникот и неговите средства на воената техника. Командантите, на сите нивоа, отсекогаш се сретнувале со проблемот на *брзината на реагирање во однос на*

непријателот, што во вооружената борба е од решавачко значење. Овој проблем во себе содржи два сегменти: а) процес на донесување на одлуката за реагирање, и б) процес на управување со единиците и сложените системи на воената техника. Во суштина, овие два процеса - сегменти, го сочинуваат информацискиот процес, кој се состои од собирање, пренос, обработка и дистрибуција на информациите кои се значајни за вооружената борба. До крајот на шеесеттите години на дваесеттиот век овој процес се одвивал користејќи ги средствата кои се користеле во Втората светска војна. Но, кај современите системи на вооружување, со висока технологија, основен проблем кој требаше да се реши бил скратување на процесот од воочувањето на целта до дејството врз истата. Со развојот на современите командно-информациски системи, **ЦИ**⁸⁸, кои може да се дефинираат како систем за собирање, обработка и пренос на информации на копно, во возадушниот прстор и во вселената, се скратува времето на донесување одлука.

За состојбата на боиштето податоците се прибираат со користење сензори, кои преку дигитализирани средства за пренос на информации со голема брзина и голем степен на заштита се пренесуваат до командата (центар за донесување одлука). Тука, информациите се собираат, обработуваат, чуваат и се донесува одлука која преку средствата за врски се пренесува на извршителите кои дејствуваат. Потоа, преку системите за извидување и набљудување се остварува увид во ефектите на дејствата со што целиот процес се завршува. Овој процес е попознат како ЗД (Detect-Decide-Destroy) - „откриј - донеси одлука - уништи“. Командно-информациските системи се разликуваат по намената, нивото на командата за која се развиваат и др. Посебен потсистем во рамките на командно-информацискиот систем претставуваат автоматизирани системи за управување со огнот (артилерија за поддршка, противавионска артилерија, повеќецевни фрлачи на ракети) и системи за управување со летот на ракетните проектили.

Техничко-технолошкиот развој овозможи воведување на современите командно-информациски системи кои се темелат на високите технологии: сензориските, компјутерската, дигиталните комуникациски системи, автоматизацијата. Оттука, современите командно-информациски системи за ефикасно работење, во себе интегрираат повеќе потсистеми и тоа: телекомуникациски, компјутерски, сензорски, потсистем за противелектронска борба, транспортни, потсистем за напојување со струја.

Покрај големата можност на заштита со овие системи, одбраната против информатичката војна е исклучително тешка. Секојдневно сме сведоци дека сè повеќе компјутери се поврзуваат во интерни или глобални мрежи. Оттука можноста на високо-стручни и оспособени поединици или тимови, со помош на адекватни програми, кои работат за некоја држава или недржавна организација, можат да влезат во базата на податоци и да

⁸⁸ Кратенката "ЦИ" потекнува од првите букви на (командно-информациски систем) на англиски јазик, најчесто користена кратенка е "C3I" - Command Control Communication and Intelligence; но се сретнуваат и C2" - Command Control; "C4I" Command Control Communication Computer and Intelligence; "C4I2" Command Control Communication Computer interoperability and Intelligence.

нанесат огромни штети, или да укарадат одредени информации, внесат погрешни или лажни информации. Денес, експертите кои ќе се обидат да го заштитат системот и оние кои ќе се обидат да навлезат во него се подеднакво способни и се обвинуваат дека истовремено напаѓаат и бранат.

Неокортичката (неокортикалната) војна (*Neocortical War*) е еден од видовите на информатичка војна. Всушност е неопсихолошка војна со потесно подрачје на делување и со посилен ефект на дејствување.

Творци на теоријата за неокортичката војна (Р. Шафрански, Елен и Хајди Тофлер) се раководеле од античката мисла дека „наша цел е секогаш да го убедиме (натераме) непријателот да го прави тоа што ние сакаме да го прави“, како и мислата на Сун Цу Ву „потчинувањето на непријателската волја без борба е врв на воената вештина“. Овие мисли тие ги модификуваа и ги проширија на барање стратегија на неокортичката војна: „да се направи така што противникот да мисли онака како мислиме ние или како ние што сакаме тој да мисли“⁸⁹.

Неокортичката војна своето име го добила од зборот „неокортес“. Всушност, мозокот е и објект и субјект на неокортичкото војување, односно, креатор на стратегијата за напад и нападнат објект.

Во неокортичката војна противникот се гледа како систем со центар на гравитација околу кој се собираат останатите елементи на тој систем. Тој центар, по правило, го сочинуваат политичкото и военото раководство на противничката држава. Дејствата на неокортичката војна тежишно се насочуваат кон тој центар, бидејќи со освојување на тој центар, всушност, се постигнува саканата цел. Оттука, основен објект на дејство или главна цел на неокортичката војна е противничкото раководство - колективниот мозок на противничката земја.

Доктрината на неокортичката војна, војна „без крв и насилство“, не се откажува од вооружена сила, доколку саканата цел не може да се постигне со други, невоени средства. „Целта не е избегнување на борбата, туку непријателот да се натера да одлучи да не се бори“ што се постигнува со примена на „рефлексно влијание на речиси парасиметричката контрола над противничкиот неокортес“, вели Ричард Шафрански, творец на теоријата на неокортичката војна⁹⁰.

Силите на неокортичкото дејствување, според некои американски автори, обезбедуваат четири елементи на американската национална моќ (политичка, економска, воена и информатичка), а го спроведуваат јавната дипломатија, службите за односи со јавноста и силите за психолошки дејства⁹¹.

⁸⁹ John A. Warden III, *Battlefield of the Future – Air Theory for the Twenty – first Century*, Air University Maxwell AFB, September 1955, pp. 103-124.

⁹⁰ Richard Szafransky, *Neocortical WARFARE – the Acme for Skill*, “Military Review”, November, 1994, pp. 41-54.

⁹¹ Charles W. McLain and Gerry, D. Levin, *Public Affairs in Americas 21 Century Army*, “Military Review”, November 1994, pp. 6-15.

Неокортичкото војување, со други зборови, го преземаат и водат цивилни и воени структури со политички, економски, воени и пред сè информатички средства, а се изведува во мир и во време на војна.

Заклучок

Од досега изнесеното, може да констатираме дека технологиите коишто се користат во современото војување сè повеќе ќе влијаат во исходот на одредена војна. Од сите овие технолошки процеси коишто од ден на ден сè повеќе се усовршуваат, можеме да констатираме дека големите сили многу вложуваат во средствата кои се користат во процесот на војување со цел да се постигне надмоќ над непријателот. Паралелно со развојот и воведувањето во вооружените сили на новите средства на воената техника, САД развиле нова стратегиски и доктринарни концепции во кои се вградени новите достигнувања во развојот на новите воени технологии. Всушност таа интеракција помеѓу развојот, производството и воведување во вооружувањето нови средства на воената техника, од една страна и развојот на доктрината за нивната употреба во војна, од друга страна, која е спроведена низ повеќе еволутивни процеси, водела кон квалитативни промени во стратегиите и воените доктрини на современите држави.

Речиси е извесно дека 21. век ќе биде исполнет со војни од различни видови, димензии и интензитети, но ќе преовладуваат информатичката и неокортикалната војна.

Како потврда на тоа се сè поголемите вложувања од страна на државите во развојот на информатичките технологии и вооружените системи кои се развиваат врз основа на тие технологии. Особено внимание ќе се посветува на командноинформациските системи, нивното усовршување, но и изнаоѓање решенија за нивна заштита од упади од страна на противникот.

Литература

Сакан Момчило, *Војне науке*, ВИЗ, Београд, 2003.

Зорик Миланко, Ђукић Милан, *Основи ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 2003.

Д-р Вулета Вулетић, *Војна техника и војна доктрина*, ВИЗ, Београд, 2001.

Матовић Јован, Петровић-Плјак Желјко, *Оружје, енергија и трећи светски рат*, НИУ "ВОЈСКА", Издавачка делатност, Београд, 1998.

Military Parade, 2/2003 (Руско списание)

Тофлер Алвин и Хајди, *Рат и антират*, ПАИДЕИА, Београд, 1998.

Richard Szafransky, *Parallel and Hyper War*, "Battlefield of the Future", Air University Press, 1995.

Richard Szafransky, Neokortical WARFARE – the Acme for Skill, "Military Review", November, 1994, pp. 41-54

Kissinger Henry *Нуклеарно оружје и спољна политика*, New York.

Сун Цу Ву, *Вештина на војувањето*, Штрк, Скопје, 1996.

Клаузевиц, *О рату*, Војно дело, Београд, 1951.

Anatoly Perminov, *Russia's Spase Shield*, "military Parade", January 2002, pp.12-14

Роберт Џ. Бункер, *Недржавни закани и војни*, НАМПРЕС, Скопје, 2009

БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР КАКО СПЕЦИФИЧЕН ОБЛИК НА ОРГАНИЗАЦИЈА

Оливер БАКРЕСКИ

355.45-025

АПСТРАКТ:

Силните промени што го предизвикуваат општествениот развој можат да се осмислат само преку организациите кои можат да се разберат како функционална група или институција (држава, претпријатие, полиција, војска и сл.) и како процес на организирање кој е насочен кон креирање организациона структура.

Во организацијата се одвиваат разновидни процеси во рационална форма во облик на координација, поврзување и насочување на многубројните специјализирани знаења и умешности во осмислини целесообrzани целини кои треба да обезбедат ефикасна употреба и распоред на времето во однос на човечките активности, и особено потребата од организирано реализирање на поставени цели.

Организацијата не е само последица на организирањето како посебен дел на менаџмент процесот, туку последица на целокупниот менаџмент на една организација.

Клучни зборови: организирање, организација, организациона структура, организациони елементи, безбедносен сектор.

THE SECURITY SECTOR AS A SPECIFIC FORM OF ORGANIZATION

ABSTRACT:

The powerful changes which generate social progress may be comprehended only through organizations which are understood both as a functional group or an institution (state, corporation, police, army etc.) and as an organizational process directed toward creation of organizational structure. Within an organization, as a specific social creation, there are various ongoing processes. They get a rational form through the coordination, interlinkage and direction of numerous specialized forms of knowledge and skills in the conceived whole which should provide efficient usage and timetable regarding human activities and especially need of organized realization of the designated aims.

The organization is not only consequence of one specific part, but rather an outcome of the overall managerial process.

Key words: organization, organizational structure, organizational elements and security sector, police, army.

1. Општо за организацијата

Динамиката на работата, потребата од комплексен пристап во извршување на одредени задачи, и општо, сложениот живот, како и други слични фактори, ја наметнаа потребата од организирање и организација. Феноменот на организирањето и на организацијата се составен дел во човечкото размислување за поголема рационализација на напорите во работата, но се и основна рационална претпоставка за негово постоење.

Значи, носител на секоја активност е конкретна организација како комплексен, интегрален, функционален и структурен ентитет во однос на средината. Со други зборови, организирањето на некоја активност е детерминирано од одредена организација која се одликува со препознатлива вредносна матрица и конкретен структурен профил, како и со поседување одредени ресурси (човечки, финансиски итн.) и со одредено ниво на акциона перформанса што ги одразува претходно спомнатите нејзини карактеристики.

Секоја организација настојува да се развива и да ја зголемува својата моќ. Таквото настојување може да се разбере и како определен израз на конкретно специфично дејство при што со жаргонот на одредено организациско размислување организацијата се доживува како организам, како нешто што се развива, како нешто што живее и како нешто што има свој идентитет со одредени лични амбиции од одредени луѓе кои се дел од организацијата.

При дефинирањето на организацијата се среќаваат различни концепции во поглед на елементите кои ја конституираат, како на пример: општествена единка, поврзување на луѓето со целите, збир на луѓе, систем на активности и други. Организациите се општествени единки кои се ориентирани кон целта, која е свесно структуриран систем на активности со дефинирани граници. Од аспект на систематското поврзување на луѓето со целите секоја организација има намера и е составена од луѓе кои се групирани според одредени критериуми. Намерата на секоја организација се изразува во цели. Организацијата е свесно создадена општествена единка, составена од луѓе кои ги координираат нивните активности за остварување на општите цели. Исто така, организацијата е збир на луѓе кои работат заедно за да можат преку поделба на работата да остварат општа намера, а организациите можат да бидат претставени и како систем на активности. Организацијата претставува систем на активности на две или повеќе личности. Организацијата има пресудна улога за задоволување на потребите на човекот. Поединецот може да ги оствари своите цели во соработка со други луѓе. Луѓето се поврзани заедно во организацијата за да остварат некои општи цели. На таков начин човекот е принуден да соработува за да ги оствари своите лични цели.⁹²

Организацијата во речниците се дефинира како - одреден број лица или групи обединети заради некоја цел или задача, односно таа е детерминиран систем, тоа значи дека нејзините составни елементи се смислено избрани и компонирани во една целина за

⁹² Пошироко види: Шуклев Б., Менаџмент, Економски факултет, Скопје, 2004, стр. 171-172.

да се постигне определена цел, а нејзината структура смислено и рационално заснована за да се постигне поголема ефикасност.⁹³ Учесниците им се покорице, во определен степен, на целите на организацијата заради некоја заедничка цел, а тоа, подразбира и стекнување покорност на луѓето или групите надвор од организацијата. Сепак, во неговата основна употреба зборот „организација“ покрива многу различни видови здружувања и различни степени на внатрешна и надворешна покорност.⁹⁴

Секоја политичка партија е организација. И покрај тоа што таа нема силна внатрешна структура и не може да се зборува за поголема покорност на нејзините партиски членови во остварување на целите што ги поставила пред себе, сепак таа ги има основните елементи кои се својствени за една организација. Надворешната покорност што ја стекнува самата партијата како одреден облик на организација најчесто е мала.

Исто така, и секоја фирма или корпорација е организација. Во споредба со политичките партии во фирмите се бара поголем степен на внатрешна покорност, но главно на активности кои се однесуваат во голема мера на самото производство, на самиот пласман и во делот на остварување на поголем профит. Од друга страна, надворешната покорност во сферата на економскиот сектор се изразува преку купување на одредените стоки и услуги од страна на потрошувачите, а се бара и покорност кон сите свои програмски цели и од страна на државата.

И власта е организација. Ако се знае дека власта има реална сила на располагање која може да ја употреби или „злоупотреби“, тоа значи дека ги има сите механизми на моќ. Тоа несомнено е исклучителна моќ и сила. Во основа, власта ги принудува на внатрешна покорност своите приврзаници и тоа на многу различни начини и за различни надворешни цели. На пример, во одбранбениот сектор или поточно во војската, внатрешната покорност на припадниците на воената организација на некаков начин се подразбира и таму се бара висок степен на покорност на припадниците кон целите на воената организација, додека надворешната покорност посебно кога се применува воена сила, таа исто така е сеопфатна. Во другите сфери на власта, внатрешната покорност кон политиката и целите на организацијата е помала, односно може да се каже дека добива пријатен изглед.

⁹³ Чокревски Т., *Организационо општество*, Студентски збор, Скопје, 1995, стр. 72-73.

⁹⁴ Galbraith J.K., *The Anatomy of Power*, Houghton Mifflin Company Boston, 1983, p. 71.

2. Цели на организацијата

Основата на постоењето на организацијата е да служи на определени цели поради кои свесно е воспоставена.⁹⁵ Целите на организацијата се оној елемент кој во голема мера придонесува за обликување на организацијата, односно, тие се оној елемент, што го насочува дејствувањето на организацијата кон идните замислени состојби или очекувани резултати. Тие во голема мера се апстрактна можност за идните положби или резултати што би требало (и во најголем број случаи би можело) да се остварат преку дејствувањето на организацијата. Имагинацијата на идните сакани состојби и резултати, длабоко извира од сопствената практика и стварност. Во целесообразното дејствување човекот ги замислува резултатите што ќе ги добие. Во сложената стварност на општеството, целесообразното дејствување станува можно преку организацијата што координира и усогласува многу индивидуални поведенија, ги насочува кон една замислена положба или сакан резултат. Општата карактеристика на човековата дејност во една организација е задачите да ги направи видливи пред нивното конкретизирање и остварување.⁹⁶

Значи, целите на организацијата се двигател на нејзината активност. Оттука, целите на организацијата мораат да бидат јасни, бидејќи околу нив, како мотивациони фактори, се собираат сите членови на организацијата и секако остварливи бидејќи мораат да се расчленат на конкретни задачи кои мора да се остварат во одредено време и простор и да се рангираат по приоритет и по носители.⁹⁷ Тука се поставува прашањето „Кои се носителите на целите на организацијата?“. Првиот впечаток определува дека носителите на целите се наоѓаат во самата внатрешна структура на организацијата. Оттука, носителите на целите можат да бидат во „топ менаџментот“ на самата организација, односно во раководните и извршните органи на организацијата, но има и случаи кога како носители се појавуваат сите членови на организацијата. Без разлика на тоа кои се носители на целите во организацијата и без разлика на статусот кој го имаат членовите на организацијата, сепак за да може организацијата да функционира успешно, и да ги остварува своите цели беспрекорно, таа ги прикажува целите како заеднички за да го обедини заедничкиот напор на сите вработени.

Во организациите почесто постојат повеќе цели, а поретко само една цел. Во множеството цели, во сообразност со рационалното дејствување на организацијата, се воспоставува хиерархија на целите. Секој степен на хиерархиската скала претставува крај на претходната и во исто време средство за достигнување до следниот степен. Секој даден степен од хиерархијата на целите, може да се смета за создавач на средства за постигнување на степенот над него. Така нагоре сè до нивото до кое се создава општата политика на организацијата и каде се донесуваат крајните вредносни одлуки. На тој начин хиерархијата

⁹⁵ Etzioni A., *Modern Organisation*, Prentice Hall, New Jersey, 1964, стр. 6.

⁹⁶ Чокревски Т., *Организационо општество*, Студентски збор, Скопје, 1995, стр. 75.

⁹⁷ Harrison F., *The Managerial Decision-Making Process*, Houghton Mifflin, Boston, 2003, p. 356.

на целите може да се идентификува со организационата хиерархија.⁹⁸ Во поголемите организации целите се групираат и се распоредуваат помеѓу разните организациони единици. Во ваквата конгломерација на цели, ако не постои хиерархија на целите, тогаш постои опасност самите организациони единици да се фокусираат само на реализирање на своите цели без да водат сметка за другите цели кои треба да ги остварат другите организациони единици во самата организација.

3. Организациона структура

Организационата структура ја сочинуваат вкупност на елементи или делови усогласени меѓу себе во функција на постигнување определени цели на организацијата. Од една страна, деловите или елементите што го сочинуваат основниот состав на структурата ги содржат главните и општите својства на организацијата, а од друга страна, поседуваат свои карактеристики и особини врз основа на кои, во рамките на целата структура, се дадени како релативни целини, со своја релативна самостојност. Релативната самостојност се изразува во односот кон другите делови на организационата структура.⁹⁹

Според тоа, важна карактеристика на организационата структура е внатрешното меѓусебно поврзување и дејствување на нејзините делови. Структурата ја изразува поврзаноста на елементите, нивното движење и менување и таа ги интегрира и поврзува деловите коишто усогласено дејствуваат за остварување на целите на вкупната организација. Динамиката и постојаните промени на деловите и на целината предизвикани од внатрешни или надворешни причини, се одвиваат во рамките на структурата на организацијата.¹⁰⁰ Деловите на организационата структура подредени на целината имаат извесна поголема или помала самостојност. За секој вид организација постои специфична самостојност на нејзините делови што произлегува од специфичната функција на некој дел во однос на другите делови. Во такви околности делот на организационата целина извршува само некои од задачите или остварува делумни и поединечни цели на организационата целина. Помеѓу деловите и целината од една страна, и самите делови меѓу себе од друга страна, постојат различни видови односи кои се зависни од самиот карактер на организацијата. Во некои организации, деловите на структурата се идентификуваат со целината, поточно се слеваат во неа и надвор од односот дел-целина не можат да постојат. Во други организации деловите не се во толкава зависност од целината на организацијата.¹⁰¹

⁹⁸ Barnard I., The Function of the Executive, Harvard University, 1938, во трудот *Organizaciono opfistvo*, Studentski zbor, Skopje, 1995.

⁹⁹ Врската со развојот на теоријата на системите или кибернетиката, е доследно претставена во трудот на Оскар Ланго: О Ланго, *Who and Part – A General Theory of System Behaviour* – Oxford- Warsasawa 1965 и трудот на Ludwig Von Bertalanffy: *General Sistem Theory*, Georg Braziller, New Yourk, 1968.

¹⁰⁰ Афанас В.Г., Научное управление обществен-Опыт системного исследование, Москва, 1968, стр. 7, во трудот *Организационо општество*, Студентски збор, Скопје, 1995, стр. 72-77.

¹⁰¹ Чокревски Т., *Организационо општество*, Студентски збор, Скопје, 1995, стр. 75.

Во основа, организационата структура ги поврзува деловите со механички или органски односи. Таа не може да опстане и да се одржи без органски односи коишто ја обезбедуваат виталната комуникација и координација помеѓу самите делови и деловите со целината. Насоките на течението на комуникациите во организационата структура може да биде хоризонтална и вертикална. Хоризонталната комуникација се одвива помеѓу деловите или поединците на исто ниво на организациониот ранг. Вертикалната комуникација обезбедува течение на информациите и пораки надолу и нагоре и тоа почесто од организациониот врв кон основата, а поретко обратно. Двете комуникациони насоки вршат определена функција во организационата структура. Хоризонталните комуникации повеќе имаат кохезиона функција внатре во одделните делови или во одделните нивоа на организацијата, а вертикалните комуникации го обезбедуваат поврзувањето на целокупната организациона структура и имаат интеграциона функција.¹⁰²

Значи, организационата структура настанува како последица на процесот на организирање. Со организационата структура се уредуваат сите врски и односи кои постојат во една организација, помеѓу различни организациони целини на таа организација, како и врските и односите кои постојат внатре во самите организациони единици. Покрај уредувањето на врските и односите, со организационата структура се врши и поделба на надлежностите внатре во организацијата, што е многу значајно за поефикасна и поефективна работа. Постоенето на организациона структура овозможува стабилност и континуитет во работата на организацијата, без разлика на кадровските промени.¹⁰³ Исто така, организационата структура укажува на начинот на поврзување на процесите и функциите, на степенот на поделба на задачите, на распределбата на авторитетите и на начинот на контрола. Ефикасноста на организацијата зависи од поделбата на работата во рамките на организационите единици, додека ефикасноста зависи од интеграцијата на организационите единици.

Генерално, организационата структура е како архитектонски план на зграда, и колку што е поголема и покомплицирана зградата, толку поважен станува централниот архитектонски план. Кога се дизајнира организациона структура, мора да се земат предвид ограничувањата на функционалниот авторитет, проблемите на комуницирање и мноштво други специјализирани аспекти на организацијата и да се размислува како поединечните делови треба да бидат приспособени заедно во интегрираната структура. Резултатот во целина е поголем отколку збирот на одделните делови.¹⁰⁴

¹⁰² Donald M.N., *Some Concomitance of Varying Patterns of Communication in the Large Organization*, University of Michigan, 1959.

¹⁰³ Види: Гоцевски Т., *Образовен менаџмент*, Македонска ризница, Куманово, 2003, стр. 212.

¹⁰⁴ Newman W.H., *Administrative Action. The Techniques of Organization and Management*, Prentice-Hall, Inc, New York, 1971, pp. 272-274.

Во дизајнирањето на организациската структура како фиксни се земаат целите утврдени во фазата на планирањето. Организационата структура може да се развие преку:¹⁰⁵

- создавање департаманизација – упатува на одделенија во кои работата може најдобро да биде поделена;
- фокус на авторитет – единици и нивоа во кои најголем број деловни одлуки ќе бидат подготвени;
- помошни единици потребни за водење и помагање на оние кои се одговорни за примарните должности;
- соодветна ефикасност за функциите на врвниот менаџмент;
- структурно уредување на оперативните и помошните одделенија со кои ќе се обезбеди едноставност, конзистентност и придонес за нормално работење на организацијата.

Организационата структура се претставува графички со помош на организациона шема, која ги прикажува односите помеѓу организационите единици и работните места. Без разлика на големината на организационата шема таа содржи само три симболи и тоа: квадрати, вертикални линии и хоризонтални линии. Квадратите претставуваат организациони единици и работни места, а често и едното и другото, и во квадратите се впишуваат имињата на организационите единици. Вертикалните линии ги претставуваат правците на простирање на авторитетите и одговорностите. Најголемиот авторитет и одговорност е на врвот на организационата шема, а најмалиот на дното. Авторитетот се простира од горе па надолу, додека одговорноста се простира од долу па нагоре. Сепак, одговорноста по работните места е најмала на дното на шемата, а е најголема на самиот врв. Хоризонталните линии претставуваат врска на задолжителна соработка во организацијата. Работните места кои се наоѓаат на иста хоризонтална линија мора да се договараат. Исто така, соработката е можна и по дијагонала, но не е задолжителна. Длабочината на организационата шема е одредена со бројот на нивоата во организацијата. На исто ниво се работните места кои имаат исти карактеристики (авторитет, одговорност, должност и сл.) на дното на организационата шема се претставува бројот на работните места кои се подредени на еден раководител, а на врвот на организационата шема има еден раководител.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Ibid., p. 274.

¹⁰⁶ Dragišić Z., Bezbednosni menadžment, Službeni glasnik i Univerzitet u Beogradu-Fakultet bezbednosti, Beograd, 2007, str. 92-93.

Организационата шема покажува дека:¹⁰⁷

- работата е поделена на организационите единици - одделенија, сектори, отсеци или групи;
- секоја организациона единица има раководно лице, кое е одговорно за работата на единицата и за работата што треба да ја изврши лично;
- работата се извршува на различни нивоа;
- ја покажува поврзаноста и односите во извршувањето на работата на различни нивоа;
- го покажува процесот на координација при извршувањето на работата.

4. Организација на безбедносниот сектор

Организациите коишто се занимаваат со остварување на безбедноста и одбраната на земјата се организирани во повеќе степени и во голем број насоки во согласност од пошироките општествени интереси и од целите кои се сака да се постигнат. Организацијата на безбедносниот сектор¹⁰⁸ опфаќа мрежа на институции и организации кои на најефикасен начин ја остваруваат одбранбено-заштитната и безбедносната дејност на сите утврдени нивоа и за сите безбедносни потреби.

Организацијата и управувањето со безбедносните институции произлегува од нивната конкретизација во одредена ситуација што произлегува од специфичноста и од природата на нивната дејност и специфичноста на нивната работа. Според тоа, организацијата и управувањето со безбедноста се разбира како една симбиоза на активности кои се насочени кон остварување на безбедносната дејност, но и кон оние кои го обезбедуваат нејзиното непречено остварување, па сè до осигурувањето на поставените конкретни цели и резултати од самиот процес.

Во основа, теоријата на организацијата на безбедносниот сектор е насочена кон изучување на процесите и согледување на перспективите кои треба да придонесат за ефективен безбедносен систем, со операционализација на нови решенија во организациско-структурниот модел на работа, поефикасно управување со безбедносните процеси итн.

¹⁰⁷ Стаменковски А., Менаџмент со одбраната, ТНИД Ѓурѓа, Скопје, 2004, стр. 268.

¹⁰⁸ Безбедносен сектор денес покрај традиционалните конституенси (војска и полиција) ги опфаќа и сите оние органи на државата кои се овластени да носат и да употребуваат оружје, односно применуваат сила: граничните единици, разузнавачките служби, финансиската полиција, специјални антитерористички единици, царината, судските и затворските служби. На сето тоа треба да се додадат и формациите кои изникнаа од тековната приватизација како делови на секторот за безбедност и вооружените сили. Пошироко види: *Security Sector Reform: The Challenges and Opportunities of the Privatisation of Security*, Damian, Lilly D. and Page T., (eds), International Alert, London, 2002; Heiner Hänggi, *Conceptualising Security Sector Reform and Reconstruction*, vo *Reform and Reconstruction of the Security Sector*, Bruden A. and Heiner Hänggi (eds.), Lit Verlag Münster, 2004, pp. 5-6; Бакрески О., Контрола на безбедносниот сектор, Филозофски факултет, Скопје, 2008, стр. 8-18.

Во однос на научната организација на безбедноста во литературата се сретнуваат неколку аспекти во разгледување на овој феномен и тоа: од функционален аспект, од структурен аспект и од институционален аспект.

Функционалниот аспект на самиот поим организација на безбедноста посочува на одреден процес во кој се подредуваат деловите од системот на функционирањето на системот како целина. Ова значи дека дејноста на организацијата е добро осмислена и за остварување на истата целосно се ставаат во функција сите потребни ресурси (човечки и материјални), во насока на остварување на поставените цели на безбедносниот систем.

Структурниот аспект се однесува на структурните елементи на организацијата, односите кои се јавуваат меѓу елементите, нивната меѓузависност и комплементарност, начинот на остварување на потребната соработка, подреденоста на елементите итн. Тоа значи дека организацијата на некоја безбедносна институција ја отсликува нејзината реалност преку прикажување на определената внатрешна поставеност на елементите на таа институција, нивната подреденост и надреденост, кохезивноста на елементите и начинот на кој се остварува основната функција на самиот систем.

Институционалниот аспект на организација на безбедноста значи систем во којшто се остваруваат разни односи и влијанија на одделните елементи во организационата структура сè со цел преку остварување на општите цели да се реализираат посебните цели на самата организација.

Вообичаен начин за прикажување на организацијата на безбедносниот сектор е шемата на полициската и на воената организација. Во воените и полициски организациони шеми распределбата на моќ е доследно прикажана, затоа што станува збор за организации, особено војската која е цврсто воспоставена и многу дисциплинирана организација, чие обележје е хиерархијата на функцијата и културата на строга послушност и во која „формалните врски секогаш доминираат над личните“. Сепак, покрај формалната организација која ја апострофира организационата шема постои и неформална организација која како последица на неформалните односи кои владеат во самата организација не може да се раководиме на конкретна организациона шема. Од аспект на безбедноста има одредени ситуации каде повеќе се фаворизира неформалната организација отколку формалната, бидејќи неформалната организација има реална моќ и добра поставеност на членовите на организацијата, наспроти формалната организација која не мора секогаш да ја прикажува вистинската моќ. Најчесто неформалната организација развива една широка лепеза на комуникација, контакти (лични неформални контакти, неформални канали на комуникација) и начини да се извршат некои задачи, а кои не се совпаѓаат со официјалните процедури.

4.1. Организација и структура на полицијата

За ефикасно извршување на поставените задачи потребна е добра организираност на полицијата. Начинот на организирање и вршење одделни задачи во полицијата не зависи само од условите на извршување, туку и од законското уредување на прашањата кои се врзуваат за самата организација на полицијата.

Досегашната практика на раководење со полицијата покажува дека доброто организирање се заснова на следниве работи:¹⁰⁹

- детална подготовка која обезбедува оптимална организациска структура и структура на раководење во пресрет на претстојните задачи, со што ќе се избегне импровизација и ќе се обезбеди концентracија на сили и средства за извршување на задачите и ќе се направи нивна деконцентрација по извршувањето на задачата;
- навремено ќе се дистрибуираат потребните податоци на пониските нивоа на раководење (со помош на информационите системи) за да може побрзо да отпочнат подготовките на сите нивоа на раководење;
- командниот, функционалниот и соработничкиот однос треба да ја обезбеди органската поврзаност на сите елементи на организацијата, а сите акции ќе ги поврзе за материјалните и за човечките можности со усогласување на желбите и можностите;
- работење брзо, но сталожено, со избегнување нервоза и брзање, и обезбедување на докази за сè што се работи. Нервозата и брзањето го удвојуваат времето потребно за подготовка и извршување на задачите. Тие стануваат синоним за неподготвеност и неспособност за да може организацијата да се подготви за задачата која ѝ претстои.

Процесот на организирање на полицијата води кон креирање организациона структура која дефинира како е поделена задачата, како остваруваат соработка секторите, одделенијата, како се користат ресурсите итн. Според ваквата концептуализација на дадениот пристап во делот на дефинирањето на организационата структура во полицијата самата структура посочува на: поединци кои извршуваат одредени задачи, односи на формално известување, одговорност за одлуките, хиерархиските подреденост на нивоата, планирање на активностите што треба да обезбеди потребна координација и соработка итн. Субјектите на организационата структура се во меѓусебна интеракција каде се одвива постојаната функција на полициската организација. Заемните односи помеѓу вработените во самата организацијата, што во нејзината структура заземаат определени места и имаат

¹⁰⁹

Пошироко види: Стевановиќ О., *Руководење и командовање*, Полицијска академија, Београд, 1999, стр. 109.

определени улоги, повеќе или помалку се формализирани и регулирани со соодветни прописи.

Генерално, организационата структура на полицијата е составена од сплет на односи меѓу различни позиции и меѓу различни личности кои се на одредени позиции. Основните компоненти на организационата структура во полицијата се хоризонтални и вертикални димензии. Вертикалната димензија е изразена преку нивоата на авторитет, додека хоризонталите нивоа се дадени во облик на департамизацијата. Во вертикалната димензија нивоата на авторитет се подредени во форма на хиерархија (од врвот-надолу, односно од министерот кој се наоѓа на самиот врв на пирамидата до нивото на полициските службеници кои се наоѓаат во нејзината основа). Самите односи произлегуваат од делегиран авторитет од едно до друго ниво, а меѓу нивоата постои постојана комуникација со која авторитетот е пренесен меѓу нивоата. Ова е стандарден пристап за да се разберат некои од односите на авторитетот во полициската организација. Сепак, за целосно разбирање на проблемите кои се врзани за полициската организација, потребно е да се има соодветно знаење за природата на нивоата и за начинот како тие се креираат.

Досегашните искуства упатуваат дека најдобрата варијанта во организационата структура во полицијата е да има департамизација (формирање дополнителен и потребен број одделенија и служби); со нив да раководат стручни и компетентни лица кои ќе донесуваат стручни и оперативни планови и во организационата единица треба секогаш да се има помошни служби за извршување на дополнителни работи.

Организацијата во полицијата, секаде во светот, па и во нашата држава, е заснована на строги законски правила и прописи, односно врз дефинирана организациона шема. Организационата шема на полицијата претставува еден вид на органограм кој ги прикажува односите меѓу организационите единици. Во основа, тој ја покажува организацијата на сите организациони единици според делокругот на работа. За да се обезбеди добра и ефикасна тимска работа меѓу организационите единици, треба да има соодветна поделба на работата меѓу нив, треба да има избалансирана ангажираност на поединците со прецизно утврдени задачи, треба да постојат добри услови за работа и добри внатрешни односи меѓу организационите единици и треба функционалните односи да бидат строго дефинирани. Организационата единица треба да биде одговорна за својот делокруг на работа, а дава и придонес за остварување на поставените цели и задачи на Министерството во целина. Во органограмот јасно се дефинирани нивоата и позициите на надредените и нивните подредени и односите меѓу нив.¹¹⁰

Во Република Македонија организациската поставеност на полицијата оди по определен редослед. Првото ниво е олицетворено преку Бирото за јавна безбедност кое ги врши полициските и криминалистичките работи во рамките на Министерството за внатрешни

¹¹⁰ Организационата структура на полицијата ја сочинуваат разни сектори и одделенија. Поделбата продолжува и во специјализирани оддели, во кои работат стручни и специјализирани тимови. Ваквата поделба придонесува за брзо решавање на настанатите состојби кои можат да имаат големи безбедносни импликации.

работи. Неговата внатрешна организациска поставеност се заснова на линиски и територијален принцип и е уредена со Законот за полиција. Во надлежност на Бирото се следните работи:¹¹¹ концептуалното планирање, следење и анализирање на безбедносната состојба и причините за појава на криминалитет и загрозување на јавната безбедност; усогласување, насочување, генерален и стручен надзор и контрола на работата на организационите единици на полицијата; едукација на полициските службеници; собирање, обработка, анализа, користење, оценување, пренос, чување и бришење на податоци од делокругот на полицијата; (учество во извршувањето на одредени сложени работи од делокругот на работа на организационите единици на полицијата); предлагање стандарди за опрема и материјално-технички средства за организационите единици на полицијата итн.

Следното ниво во организациската структура припаѓа на Централните полициски служби. Тие се формирани за вршење полициско-криминалистички работи за кои е потребно висок степен на специјализираност, како и заради ефикасно и економично извршување на одредени специфични и сложени задачи, самостојно, како и работи во содејство со секторите за внатрешни работи и регионалните центри за гранични работи, по принципот на централизирано работење. Централните полициски служби работите ги вршат на целата територија на Република Македонија, а тоа се работи од областа на спречување на организираниот криминал, криминалистичко-технички истражувања и вештачења, работите на давање поддршка во извршувањето на одредени специфични и сложени работи на подрачјето на секторите за внатрешни работи и регионалните центри за гранични работи од страна на посебните (специјалните) единици на полицијата, како и други работи и задачи. Во рамките на Централните полициски служби функционира Оддел за организиран криминал¹¹² за спречување и откривање кривична дела за кои гонењето се презема по службена должност, извршени од организирана група од најмалку три лица, која дејствува во одреден период за да оствари непосредна или посредна финансиска корист или друг вид материјална корист и која ќе изврши едно или повеќе кривични дела, како и други кривични дела за кои со закон е пропишана казна затвор во траење од најмалку четири години. Со Централните полициски служби раководи началник.

Заради поефикасно извршување на полициските работи на територијата на Република Македонија формирани се Сектори за внатрешни работи. Во рамките на секторите формирани се полициски станици за вршење полициски работи од општа надлежност и за сообраќајни работи на одредено подрачје. Работата на Секторите за внатрешни работи се уредува со Законот за полиција. Тие ја следат и ја анализираат безбедносната состојба; ја организираат, усогласуваат, насочуваат и вршат контрола на работата на полициските станици; вршат криминалистички работи и работи на превенција и спречување на

¹¹¹ Закон за полиција (Службен весник на РМ, бр.114/06).

¹¹² Види: Член 18 од Законот за полиција (Службен весник на РМ, бр.114/06).

криминалитетот итн.,¹¹³ додека полициските станици ја организираат дејноста за внимавање, патролната и набљудувачката дејност, контролата и регулирањето на сообраќајот. Тоа се основни дејности кои се организираат во рамките на секторската работа, како видови превентивно и репресивно дејствување на секторското подрачје. Полициските службеници во одделните сектори за својата работа одговараат пред нивниот претпоставен. Началникот на секторот ја планира и ја организира работата на својот сектор. За добро следење на безбедносната состојба, ефикасно планирање и извршување на работата, за секој сектор се изготвува годишен план на мерки и активности како и планови на мерки и активности посебно за секоја безбедносна појава која е актуелна на подрачјето кое го покрива секторот. Важноста на секторската работа за полицијата е голема, а тоа значи: добро познавање и следење на безбедносната состојба и ефикасно работење, со што се обезбедува прилагодливост на полициските службеници во подрачјето кое го опфаќаат; зголемена одговорност на секторските раководители за безбедносната состојба во својот делокруг на работа; воспоставување на добри и долготрајни односи со граѓаните, со што се придонесува за добар углед на полицијата меѓу месното население и негова подобра безбедносна заштита.

4.2. Организација и структура на војските

Војските им служат на националните држави за одбрана на суверенитетот, територијалниот интегритет, независноста и уставниот поредок. Тие биле и сè уште се олицетворение на националната свест и волја.

Развојот на современите војски може да се следи од периодот по Средниот век, кога европските сили почнале да развиваат стандардизирани облици на воена организација, главно засновани на постојана војска, до XIX век кога војската станала специјализирана институција со професионално раководство одвоено од остатокот на општеството. Од друга страна, европскиот колонијализам доведе до прифаќање на ваквиот воен модел во целиот свет, претварајќи ја војската во речиси универзален дел на државната организација.

Денешните војски се резултат на искуството од Втората светска војна, но и како резултат на настојувањата во ерата на Студената војна да се истакне нивната доминантност и супериорност, за подоцна напорите да се насочат кон градење армии организирани и подготвени да се справат со новите безбедносни предизвици. Оттука, правците во кои, во организациска смисла, се движел нивниот развој укажуваат на одредени фактори кои влијаеле на нивната денешна физиономија.

Првиот организациски елемент се однесува на нивното пополнување. Еден дел од војските се пополнуваат со општа воена обврска. Во тие рамки, постои и супститутот професионална или платена војска.

¹¹³ Закон за полиција (Службен весник на РМ, бр.114/06) член 21.

Втората организациска придобивка се гледа во фактот дека, речиси во сите војски на светот, врховната команда е во рацете на цивили (претседателот на државата или премиерот), а министерството за одбрана го водат, исто така, цивили. Тоа, всушност, најдобро ја изразува тенденцијата за целосна цивилна и демократска контрола на војската.¹¹⁴ Тоа е изразено најмногу во државите од Западна Европа. Во земјите од поранешниот социјалистичкиот поредок, министерствата и другите врвни функции во одбраната, до 1990 година, речиси без исклучок, ги извршуваа професионални војници. Денес, ситуацијата е сосема изменета.

Третиот организациски елемент, всушност, е еден од столбовите на функционирањето на модерните војски. Станува збор за хиерархијата и субординацијата кон и во самата војска. Во таа смисла, задржан е најстариот и најнедемократскиот начин на раководење. Воената организација на војската ѝ е подредена на основната цел на нејзиното постоење, а тоа е водењето војна. Заради тоа и постои потчинување на голема маса луѓе на еден човек - врховен командант. Тој постои заради извршување на таа цел, но постои и поради спречување на можноста војската да се истргне од контрола или да се осамостои надвор од рамките кои се определени со уставот и со законите на една држава. Врховниот командант е цивил кој, меѓу другото, треба да обезбеди војската да не се претвори, од апарат на државата, во апарат против државата.¹¹⁵

Во организациска смисла на зборот на структурата на војските влијаат повеќе фактори кои се од внатрешна, но и од надворешна природа. Исто така, на организационата структура влијаат и брзите промени кои се резултат на научните откритија во делот на технологијата што ги примораа војските да се реструктурираат водејќи сметка за новите техничко-технолошки достигнувања. Техниката и технологијата на новите видови оружја и опрема придонесоа да се случат големи промени во формациските структури на војските. Континуираното зголемување на степенот на усовршување на оружјето во современата епоха, како и потенцирањето на објективните предности кои се должат на самата организација - упатуваат на постоење тенденција на рапидно зголемување на надмоќноста (супериорноста) на војската во однос на невооружената популација во општеството.

Денешните војски, во својата структура, имаат од неколку десетици до неколку стотици различни воени специјалности. Спектарот на средствата и на опремата, нивното одржување, ракувањето со нив и нивната употреба, наложуваат голема динамика во создавањето нови специјалности. Од класичната структура, остана само поделбата на војската на видови, родови и служби. Но нивната содржина е радикално различна. Не е отповеќе ако се каже дека границата меѓу видовите (копнена војска, воена морнарица и воено воздухопловство) е мошне формална бидејќи станува збор за испреплетени структури.¹¹⁶

¹¹⁴ Види: Ѓорески, В., *Сите војски на светот*, НИП „Ѓурѓа“, Скопје, 1995, стр. 32.

¹¹⁵ Исто., стр. 32-33.

¹¹⁶ Исто., стр. 33.

Заклучок

Организацијата има исклучителна улога и зазема доминантно место во современото општество. Таа има важна улога затоа што ги обединува вкупните напори и потребните ресурси и луѓе, ја синхронизира, координира и насочува работата преку добро осмислени програми, го димензионира просторот и времето и што е најважно, обединува луѓе кои располагаат со одредено знаење од различни области чии поединечни напори се здружуваат во еден заеднички напор кој е насочен кон остварување конкретни цели на организација.

Организациите имаат одредена структура, начин на кој функционираат (процедура) и специфична динамика на внатрешни и надворешни односи. Прашање кое се наметнува е: „Дали сето тоа позитивно влијае или пак на некаков начин ги кочи активностите што, по логиката на нештата, организацијата ги врши или пак треба да ги врши?“. Одговорот на ова прашање не е лесен, ниту едноставен затоа што самата организација е подведена на активностите што треба да ги врши, но од друга страна самата организација со нејзината внатрешна структура и внатрешни односи може да се објасни, анализира и дефинира и без да се разгледува во сооднос со определените активности бидејќи како таква е интересна за пошироката општествена средина.

Денес, посебно во развојот на самата организација присутни се две тенденции: научно-технолошките достигнувања и човечкиот субјективитет. Тука се поставуваат неколку прашања, како: „Дали овие две тенденции се компатибилни?“, „Дали организационата структура треба да биде одраз на објективните потреби?“ (на пример, рационалност во постигнувањето на целите), „Дали има место за човечкиот субјективизам?“ и „Дали новите техничко-технолошки достигнувања се услов за ефикасна организација?“. Секако дека за создавање успешна организација не постои стандардно прифатлив модел, ниту стандарден рецепт. Таа, како помалку или повеќе успешна, се етаблира во текот на работењето, а учејќи од своите успеси и падови треба да се прилагодува кон новата реалност или ако е потребно да се надоградува. Но, тоа не значи дека треба да се менува визијата, туку само другите фактори кои придонесуваат за нејзиното опстојување, како што се: планови, програми, стратегија, формација, стил на управување и ресурси. Во практика често се сретнуваат организации кои имаат иста намера на дејствување да имаат различни организациони шеми или организациски модели, како и различен состав. Очигледен пример за тоа се различните модели на армиските и полициските сили од различни земји, кои иако имаат иста визија (намера), бележат разлики во структурниот модел, во зависност од тоа дали генералната политика на земјата на којашто ѝ служат е ориентирана кон зачувување на меѓународниот мир, или кон гарантирање само на националната територија, потоа зависат и од економијата, општествените прилики, традицијата на земјата, итн.

ЛИТЕРАТУРА:

- Афанас В.Г., *Научное управление обществен-Опит системного исследование*, Москва, 1968
- Бакрески О., *Контрола на безбедносниот сектор*, Филозофски факултет, Скопје, 2008
- Barnard I., *The Function of the Executive*, Harvard University, 1938
- Simon, Smithburg, Thompson, *Modern Organization Theories*, Advanced Management, New York, 1950
- Galbraith J.K., *The Anatomy of Power*, Houghton Mifflin Company Boston, 1983
- Гоцевски Т., *Образовен менаџмент*, Македонска ризница, Куманово, 2003
- Daft R.L., *Management*, The Dryden Press, Chicago, 1988
- Donald M.N., *Some Concomintene of Verring Paterns of Comunication in the Large Organization*, Univrsity of Michigan, 1959
- Dragišić Z., *Bezbednosni menadžment*, Službeni glasnik i Univerzitet u Beogradu-Fakultet bezbednosti, Beograd, 2007
- Ѓорески, В., *Сите војски на светот*, НИП „Ѓурѓа“, Скопје, 1995
- Etzioni A., *Modern Organisation*, Prentice Hall, New Jersey, 1964
- Newman W.H., *Administrative Action. The Techniques of Organization and Management*, Prentice-Hall.Inc, New York, 1971
- О Ланго, *Wholo and Part – A General Theory of System Bahaviour* – Oxford- Warsasawa 1965
- Стаменковски А., *Менаџмент со одбраната*, ТНИД Ѓурѓа, Скопје, 2004
- Security Sector Reform: The Challenges and Opportunities of the Privatisation of Security*, Damian, Lilly D. and Page T., (eds), International Alert, London, 2002
- Стевановић О., *Руковођење и командовање*, Полицијска академија, Београд, 1999
- Чокревски Т., *Организационо општество*, Студентски збор, Скопје, 1995
- Harrison F., *The Managerial Decision-Making Process*, Houghton Mifflin, Boston, 2003

Ludwig Von Bertalanffy: *General Sistem Theory*, Georg Braziller, New Yourk, 1968

Heiner Hänggi, *Conceptualising Security Sector Reform and Reconstruction*, vo Reform and Reconstruction of the Security Sector, Bruden A. and Heiner Hänggi (eds.), Lit Verlag Münster, 2004

Шуклев Б., *Менаџмент*, Економски факултет, Скопје, 2004

Закон за внатрешни работи (Службен весник на РМ, бр.92/09).

Закон за полиција (Службен весник на РМ, бр.114/06).

РЕГРУТАЦИЈА И МОТИВИРАНОСТ НА МЛАДАТА ПОПУЛАЦИЈА ЗА ВОЈНИЧКАТА ПРОФЕСИЈА

Д-р Зорица САЛТИРОВСКА

355.25-053.81 (497.7)

АПСТРАКТ

Мирновременското и военото пополнување на вооружените сили се основни стратегиски содржини на одбранбените подготовки и од нив зависи борбената подготовка на земјата. Поголемиот број должности во Армијата се специјалности кои бараат одредена струка и професија, општо и техничко образование и висока психофизичка подготвеност. Токму поради тоа, во подготовките за одбрана големо значење им се дава на изборот, селекцијата, распоредувањето, организацијата, пополнувањето, оспособувањето и обуката на војниците, подофицирите и офицерите.

При мирновременското пополнување на вооружените сили, основен услов за успешно борбено оспособување е рационалното користење на расположивиот човечки потенцијал. Степенот на таа рационалност зависи од тоа дали секој човек е поставен на место на кое може најмногу да придонесе за подигање на степенот на борбената готовност.

Воведувањето на нова, современа техника и оружје ја наметнува потребата од размислувања за сè поголемата улога на човекот и неговите способности, како и желбата, мотивираноста истите да ги искористи. Свесната мотивираност е секојдневен и постојан поттикнувач на активностите. Мотивираноста е клуч за разбирање на личноста.

Проучувањето на мотивацијата на младите за вклучување во вооружените сили е мошне значајно од гледиште на теоријата и практиката на пополнувањето на вооружените сили. Обезбедувањето квантитет и квалитет на војничкиот кадар при пополнувањето, е прашање од приоритетно значење за воената организација. Значењето е уште поголемо и поради тоа што од мотивацијата при пополнувањето ќе зависи и мотивираноста на војниците во процесот на обуката да вложат максимални напори за да ги совладаат сите тешкотии со кои ќе се сретнат, а со тоа максимално би се искористиле потенцијалите на секој војник. Ова е неопходно бидејќи и целта на обуката е постигнување на максималната борбена подготвеност на единиците.

Клучни зборови: регрутација, мотивација, мотиви, селекција, професионализација

ABSTRACT

The completion of armed forces during war, as well as during peace, is the basic strategic implement of the defensive preparations, on which the combative preparedness of a country depends. The majority of Army duties are specialties which demand certain profession, general and technical education and a high psychological and physical preparation. Owing to that, in preparing for defense, choice, selection, deployment, organization, completion, facilitation and training of soldiers is of crucial significance.

During peacetime completion of the Armed forces, a basic condition for a successful combat facilitation is the rational usage of disposable human potential. The extent of that rationality depends on whether or not each person has been placed where they can make the biggest contribution to the degree of combative preparedness.

Implementing new, modern technique and weapons imposes the need of deliberation over the increasing role of the human factor and their aptitudes, as well as their desire and motivation of using the latter. The conscious motivation is a daily, constant initiative. Motivation is the key to understanding the personality.

Examining the motivation among the young population for joining the armed forces is exceedingly important from the point of view of the theory of completion of armed forces. It is a question of crucial importance whether quality and quantity can be provided. Its meaning amplifies because motivation during completion directly influences soldiers' motivation during the course of training, encouraging them to maximize their efforts into overcoming every possible hardship, consequently using their full potential. This is crucial, because the aim of the training is accomplishing maximal combative preparedness of every unit.

Key words: REGRUTATION, MOTIVATION, MOTIVES, SELECTION, PROFESSIONALIZATION

Регрутација

Регрутирањето претставува збир на мерки и работи со кои се одбираат луѓе заради континуирано пополнување на вооружените сили, се распределуваат во: видови, родови, служби и специјалности и се упатуваат на служба во соодветните единици, установи или наставни центри. Во поширока смисла на зборот, со регрутирање се означува секое пополнување на вооружените сили со луѓе, независно од тоа на каков начин се врши и кои категории на луѓе ги опфаќа. Регрутирањето во професионалните единици е доброволно, а пополнувањето на војската со професионални војници се остварува со привлекување и ангажирање на луѓе за служба во вооружените сили на одредено време, за која добиваат материјална надокнада (плата). Сепак, неопходно е да се изврши правилен избор и

селекција на кандидатите кои доброволно се пријавиле за воена служба бидејќи современата војна наметнува барања за современи војници од кои не се бара само физичка способност, туку и соочување со големи интелектуални и психолошки предизвици.

Изборот на пополнување на професионалните вооружени сили го сочинуваат младинци - кандидати за доброволна повеќегодишна служба врз основа на договор.

За извршувањето на задачите кои им ги поставила Владата, вооружените сили имаат одредени потреби за луѓе, на кои треба да се прилагодат човечките ресурси. Поради тоа, потребно е да се располага со систем кој ќе овозможи за најкратко време да се обезбедат младинци и да се насочат во повеќе специјалности кои им се неопходни на вооружените сили. Согласно ова, усвоени се современи методи на селекција и професионална ориентација. Нивна цел е:

- на најдобар начин да се искористи човечкиот национален потенцијал;
- од секој младинец да се добие максимален резултат кога се користат неговите способности;
- да се зајакне моралот со создавање воени колективи во кои секој ќе се чувствува дека е на место кое одговара за неговите афинитети и можности;
- да се придонесе во создавањето услови кои ќе овозможат брза и ефикасна обука и образование.

Само на овој начин може да се задоволат барањата на структурите кои се пополнуваат, а процесот треба да опфаќа:

- селекција - стручна постапка, со која применувајќи стандардизирани испитувања и прегледи, ќе се елиминираат младинците кои се неспособни за воена служба;
- ориентација - стручна постапка, со која толкувајќи ги добиените резултати од стандардизираните испитувања и прегледи, ќе се изврши проценка на можностите на кандидатот за вршење различни активности, па врз основа на тие можности да се дадат предлози за идниот распоред на младинците кои се оценети како способни;
- информирање - поминувањето на кандидатите низ селекциските центри е мошне значајно, бидејќи младинците добиваат информации за целта на селекцијата и ориентацијата на кои се подложени и сето она што е во врска со службата.

Со Предлог - законот за изменување и дополнување на законот за одбрана¹¹⁷, постапката околу приемот и селекцијата на доброволците за служење на воен рок доби законска основа

¹¹⁷ Службен весник на Р. Македонија, 58/06.

во новите членови со кои е проширен членот 62. Според нив, лекарските и други прегледи и психолошки испитувања на граѓаните заради утврдување на способноста за воена служба ќе ги вршат установите од областа на здравството кои ќе ги определи министерот за одбрана во согласност со министерот за здравство. Наодите од лекарски и други прегледи се впишуваат во здравствен картон на граѓанинот, на образец кој го пропишуваат министрите за одбрана и здравство. Врз основа на наодите, способноста на граѓанинот за воена служба ја оценува комисијата формирана со акт на министерот за одбрана, во кој се определува составот, седиштето и начинот на работа на комисијата. Исто така, министерот за одбрана донесува правилник за критериумите за оценувањето на здравствената способност за воена служба. Оцената на комисијата може да биде:

- способен за воена служба;
- неспособен за воена служба.

На граѓанинот оценет како способен за воена служба, комисијата му го определува родот, односно службата во која ќе го служи воениот рок, врз основа на правилник за воено-евиденциски специјалности. При тоа, се земаат предвид здравствената и психофизичка способност, видот и степенот на образованието, занимањето, знаењата, вештините и спортските активности од значење на Армијата. За доброволно служење може да се пријавуваат граѓаните од 18 до 26-годишна возраст, а служењето трае 3 месеци. Од граѓаните кои ќе го отслужат воениот рок, се одбираат луѓе за пополнување на професионалните единици соодветно на потребите за нивно пополнување.

Селекцијата на кандидатите за професионални војници (граѓаните кои го отслужиле воениот рок), за потребите на професионалните единици, започнува со објава на конкурс кој може да биде јавен (објавен во дневниот печат) или интерен (се распишува заради прием на професионални војници во специјалните единици). Со Законот за служба во АРМ, предвидени се општи и посебни услови на кандидатите кои треба да ги исполнуваат за да може да се пријават на конкурсот. Општи услови¹¹⁸ се: кандидатот да е државјанин на Република Македонија, да е полнолетен, да има посебна здравствена и физичка способност потребна за вршење на служба во Армијата и да не му е изречена мерка на безбедност, забрана за вршење на професија, дејност или должност. Посебните услови¹¹⁹ се однесуваат на претходната подготвеност на кандидатите (да имаат завршено средно образование и отслужен воен рок во Армијата со оружје), како и на старосната граница (да не се постари од 27 години). За прием на професионални војници во специјалните единици постојат и други критериуми кои се интерни и построги. Така, на пример, предност имаат кандидатите

¹¹⁸ Закон за служба во АРМ, Член 25.

¹¹⁹ Исто, Член 30.

кои се до 23-годишна возраст, кандидати кои не се женети, кандидати кои познаваат еден или повеќе странски јазици, кандидати кои се членови на спортски друштва и слично.

На кандидатите за професионални војници им се даваат прашалници кои ги пополнуваат, по што одат на безбедносна проверка. Во меѓувреме се испитува нивната физичка подготвеност и издржливост, за што добиваат бодови. За да го поминат овој тест, кандидатите треба да освојат минимум по 60, а за во специјалните единици по 80 бода за секоја дисциплина. Потоа се упатуваат на специјалистички преглед во воената болница, каде се утврдува нивната здравствена и психичка способност за воена служба. По завршувањето на сите проверки и тестови, кандидатите чекаат да бидат повикани за да склучат договор за работа. Се повикуваат согласно со потребите на единиците за пополнување со професионални војници. Според член 35 од Законот за служба во АРМ, договорот за работа го склучуваат со Министерството за одбрана или од него овластено лице. Договорот се склучува на 3 години, а во зависност од покажаните резултати и потребите на соодветниот род т.е. служба, договорот може да се продолжи најмногу уште трипати. Професионалниот војник кој за време на служењето на воениот рок се стекнал со чин, се прима на служба во Армијата со чинот кој го стекнал, а доколку не се стекнал со чин, се прима на служба со чин разводник.¹²⁰ При приемот на кандидатите треба да се води сметка за соодветната и правична застапеност на лицата кои припаѓаат на сите заедници, како и да се почитуваат критериумите на стручност и компетентност.¹²¹

Достигнувањето на потребната големина на активниот состав на АРМ, како и соодветната застапеност на припадниците на етничките заедници, е главен предизвик во реализацијата на сегашните и идни планови. Новата структура на АРМ, треба да ја одржува соодветната и правична застапеност на заедниците во Република Македонија.

Застапеноста на регионите во структурата на АРМ е исто така мошне значаен показател за правичната застапеност на населението од целата територија на Република Македонија, но и за интересот на граѓаните од различни региони да се вклучат во вооружените сили.

Интересот на граѓаните за доброволно вклучување во вооружените сили мора постојано да се следи и да се одржува на високо ниво, бидејќи само така може да се обезбеди квалитетна селекција на кандидатите која ќе овозможи квалитетна и брза обука и одлично оспособен и високо мотивиран војнички персонал во АРМ.

Мотивираност на младите за вклучување во професионалните единици

При пополнувањето на вооружените сили, покрај тоа што треба да се обезбеди квантитет на регрути и професионални војници потребни за целосно пополнување на единиците, треба да се води сметка и за квалитетот на човечкиот фактор со кој се врши пополнувањето. Изборот на младинци кои според своите психофизички и другите карактеристики ќе

¹²⁰ Член 36.

¹²¹ Член 24.

одговараат на потребите за пополнување на АРМ, се базира, пред сè на претпоставката дека во популацијата постои доволна мотивираност за вклучување во воената организација. Општеството во целина, а посебно Армијата, треба да преземаат соодветни стимулативни мерки за да ја зголемат таа мотивација. При тоа, селекцијата и класификацијата може многу да помогнат и истите имаат психолошки, социјални и економски аспекти. Посебно значаен е психолошкиот аспект, кој се огледа во тоа што луѓето кои ја работат работата за која се способни, која ги интересира, тие се, пред сè задоволни, мотивирани за работа и поуспешни во работата. Правилната селекција и класификација, во тој поглед, ќе им овозможи на војниците да се потврдат во својата работа и да го работат она за што се најмногу способни, што ќе ги прави позадоволни и помотивирани за извршување на задачите во својата единица. Социјалните аспекти на селекцијата и класификацијата се огледуваат во оптималното искористување на потенцијалните способности и знаења на луѓето. Економските, пак, се огледуваат во поголемата продуктивност и намалување на материјални штети и последици по животот на луѓето.

Сè посложената воена техника и вооружување, поставуваат и нови барања пред човекот, па затоа луѓето треба да се бираат и насочуваат кон оние работи кои најмногу им одговараат во поглед на способностите и карактеристиките на личноста. Тоа ќе придонесе и за подигање на борбената ефикасност на вооружените сили, како и на системот на одбрана во целина. Со селекцијата и класификацијата се создаваат можности за максимално користење на човечките потенцијали. Благодарение на тоа што овозможува луѓето да дојдат на места за кои имаат способности, знаења и интерес, селекцијата придонесува скратување на програмата за обука. Ако младинците се свесни дека задачите кои ќе ги извршуваат во воената организација се соодветни на нивните способности и интереси, секако дека ќе бидат помотивирани да се вклучат во истата.

Современите војни се сè покомплексни и бараат голема борбена подготвеност. И покрај тоа што примената на автоматизацијата во воената техника е сè поголема, човекот и понатаму е одлучувачки фактор во војната, а усовршената воена техника уште повеќе бара да се води сметка за квалитетот на човечкиот фактор. Затоа на изборот во сите современи армии му се дава многу поголемо значење. Усовршеното оружје и воена техника го менува профитот на војникот и го надополнува со нови барања во поглед на способностите и знаењата. Тоа бара од војникот општи и технички знаења, голема психичка и физичка издржливост, способност за проценување и снаоѓање во сложени ситуации и други квалитети. Од друга страна пак, приливот на младинци кои доброволно се вклучуваат во вооружените сили, е недоволен за целосно пополнување на единиците. Тоа неповолно влијае на обезбедувањето на квалитет на човечкиот фактор во армијата. Поради тоа, мотивацијата на младите е основен услов за обезбедување на потребниот квалитет на жива сила во професионалните армии.

Мотивацијата за војничка професија подразбира желба (формирана со искуство и учење) во услови на слободно бирање и одлучување за одредена професија да се избере

војничката и доследно и концентрирано да се преземаат активности за оспособување за тој позив.

Мотивацијата за војничка професија се манифестира со пријавување во професионална единица првенствено под влијание на личната способност и желба, активно прилагодување на условите на борбена обука, успешна реализација на интелектуалните и физичките потенцијали во тек на обуката и оспособувањето, и доследно извршување на сите дејности и задачи во единицата поврзани со војничка професија. Тоа значи дека мотивацијата за војничката професија е тесно поврзана со мотивацијата во процесот на обуката чија цел е постигнување на максимална борбена подготвеност на единиците. Поради тоа, потребно е да се следи мотивираноста на младите за да се пронајдат мотивите кои ја придвижуваат нивната активност кон вклучување во професионалните единици.

Според резултатите на истражувањето извршено во 2005 година, 23% од испитаниците би се одлучиле за војничката професија, а одговорите на исказите во скалерот упатуваат на негативен став кон истата кај 79,7% од испитаниците. Мотиви кои преовладуваат кај младите се мотивот за самостојност и мотивот за сигурност (социјална и материјална). Социјалната сигурност има најголемо значење за нив, но не дејствува како двигател на нивната активност кон вклучување во вооружените сили, бидејќи сметаат дека војничката професија е исполнета со многу ризици и опасности кои тие не ги прифаќаат. За нив, војничката професија не е доволно интересна и привлечна, нема висок углед во општеството, и не ја вреднуваат како професија која високо котира меѓу останатите можности за професионална определба. Привлечноста на војничката професија се намалува и поради постојаното психичко и физичко напрегање и активност, намалувањето на личната слобода, немањето можности за напредување во работата, краткото траење на работниот век во армијата, неизвесноста на иднината по завршување со службата во професионалните единици, дисциплината и организираноста во воените колективи и друго. Младите повеќе ги вреднуваат професиите кои им овозможуваат побрза и полесна заработувачка и во нивниот систем на вредности работата како психичко и физичко напрегање не зазема високо место. Во нивниот систем на вредности сè повеќе е изразена хедонистичката ориентација и тежнеење за брз успех во животот. Причина за тоа е првенствено кризата во општествено-економскиот развој: низок раст на производството, пад на животниот стандард, невработеност, пораст на социјалните разлики кои не се резултат од работата и друго. Младите се подготвени да ги критикуваат сите облици на општествен, политички и културен живот, што се одразува и во нивниот однос кон војската како крајно институционализирана организација. Сè поизразен е и нивниот револт кон социјалните неправди, воени судири и сето она што ја загрозува слободата на луѓето и нивната рамноправност. Тие тежнеат кон неконформистичко однесување и самостојност, што е уште една причина за негативниот став кон војничката професија. Единствено материјалната сигурност дејствува позитивно во правец на нејзин избор. Младите се соочени со проблемот на невработеност и дел од нив

(21%) би се одлучиле за војничката професија доколку не најдат друга можност за вработување.

Со оглед на слабата мотивираност на младите да се определат за истата не може да се очекува поголем прилив на кандидати за оваа професија. За професионалните армии, мошне е значајно да се обезбеди посакуваниот квантитет на кандидати - доброволци, за да се обезбеди и посакуваниот квалитет во процесот на селекцијата на кандидатите. Во спротивно, АРМ ќе биде во ситуација кога ќе биде принудена да ги прима сите кандидати без оглед на нивниот квалитет, што негативно би се одразило на квалитетот на човечкиот фактор во вооружените сили. Затоа, мора да се води сметка, општеството и АРМ да преземат мерки со кои младата популација би имала попозитивни ставови кон Армијата и војничката професија и да се поттикнат некои мотиви кои се значајни за изградување на позитивна мотивација кај младите за вклучување во вооружените сили.

На мотивацијата за работа и одлично борбено оспособување на војниците во воените колективи, многу може да влијае квалитетот на животот и работата во самите колективи. Првите впечатоци на младите војници, по влегувањето во воените колективи, се поврзани со објектот во кој се сместуваат, изгледот на просториите, условите за живот и работа во нив, облеката и храната која им се нуди, како и изгледот на касарната или тренинг-центарот во кој се сместени. Односот на надлежните лица за нивниот прием и сместување кон нив, како и првиот контакт со старешините, исто така, остава голем впечаток и може трајно или долго време да влијае на мотивацијата. Но, ова не останува само во колективот, туку како искуство се пренесува на младите цивили кои кон Армијата и војничката професија ќе изградат ставови соодветни на искуствата на нивните роднини и пријатели во единиците. Ако на ова се додаде и значењето кое го има квалитетот на оружјето и опремата со кои се остварува обуката, тогаш сигурно е дека квалитетот на животот и работата во воените колективи е фактор кој може значајно да ја зголеми или намали мотивацијата на младите за вклучување во вооружените сили.

Ограничувањето на личната слобода и постојаните психофизички напрегања се карактеристика на војничката професија, а според резултатите на истражувањето тие најнегативно влијаат на мотивацијата за оваа професија. Ваквата негативност може да се компензира со други поволности на професијата кои позитивно ќе влијаат на мотивацијата. Меѓу нив секако се солидните плати и развивање широка лепеза на бенефиции за припадниците на вооружените сили (комплетна здравствена грижа, животно осигурување, платен одмор, пензија, инвалидска пензија во случај на повреда, финансиско обезбедување на семејството во случај на смрт и слично). Војските на некои западноевропски држави и на САД, нудат бенефиции за својот персонал, во некои случаи дури и поголеми од оние во цивилниот сектор. Со тоа неповолностите на војничката професија се минимизираат во споредба со поволностите дадени со бенефициите и можноста за реализирање на мотивот на сигурност се зголемува.

Луѓето тежнеат да создаваат и при тоа да ги покажат своите интелектуални и други потенцијали, да напредуваат во службата, да се докажат и да имаат одредена положба во општеството. Затоа е потребно да се преземаат сите можни мерки, во војничката професија младите да добијат можност да ги реализираат овие свои мотиви, со што на неа ќе гледаат како на секоја друга атрактивна професија со можност за напредување и лична афирмација, но и со обезбедена иднина по завршување на службата во армијата и можности за вработување во цивилното општество.

Информирањето на младите за можностите кои им ги нуди војничката професија, нејзиното значење за нацијата и државата, запознавањето со елементи од војничкиот живот и слично, исто така, има големо значење за зголемувањето на интересот и мотивираноста за војничката професија. За професионалните армии се карактеристични и кампањите и пропагандните активности преку сите медиуми со што актерите настојуваат да ги поттикнат патриотските чувства кај младите.

Паролите од типот: „Една армија, еден тим, една визија“! „Бидете со најдобрите“! и слично, може многу да придонесат за зголемување на мотивираноста за војничката професија. Поради тоа, сознанието дека споменатите фактори може да ја зголемат мотивацијата не смее да се занемари, туку континуирано да се преземаат мерки и активности на тој план. Армијата не смее да се доведе до ситуација во која ќе нема доволен број кандидати за доброволна служба. Реагирањето на надлежните и одговорни служби треба да биде навремено, планско и организирано, а не задоцнето и неефикасно.

Заклучок

Професионализацијата го намалува проблемот со недостаток на регрутен потенцијал и овозможува усовршување на регрутниот систем со примена на најсоодветни методи на селекцијата и професионална ориентација. Основна цел е да се задоволат барањата на структурите кои се пополнуваат, а при тоа да се води сметка за способностите, интелектуалниот потенцијал, стручните знаења и интереси на луѓето.

Ирегуларното војување наметнува барања за современи војници од кои не се бара само физичка способност, туку и соочување со големи интелектуални и психички предизвици, при што селекцијата на луѓето е неопходна и многу корисна. Но, за да се обезбеди квалитет на човечкиот потенцијал, мора да се има доволен квалитет од кој подоцна ќе се врши избор и распоредување според потребите на единиците. Од друга страна, пак, обезбедувањето на квантитетот на човечкиот фактор е можно со зголемување на мотивираноста на населението да се вклучува во процесот на борбената обука.

Резултатите од истражувањето дозволуваат претпоставка дека мотивираноста на младата популација за борбено оспособување е многу ниска, што значи дека бројот на кандидати за доброволно служење во професионалните единици ќе биде недоволен.

На нивните ставови кон АРМ и војничката професија неповолно влијае слабата информираност за прашањата од одбранбената сфера. Посебно е нагласено чувството на страв од претерани обврски во воените колективи, од намалувањето на личните слободи, како и од можноста да учествуваат во некој потенцијален вооружен судир за време на престојот во вооружените сили. Се доаѓа до заклучок дека информациите кои ги имаат се недоволни не само по квантитет, туку и по квалитет. Новите решенија во одбранбената сфера, доцна и нецелосно допираат до младата популација, поради што и нивните ставови се повеќе неопределени. Поради тоа, неопходно е општеството да посвети повеќе внимание на информирањето на учениците во процесот на образованието, посебно за оние процеси и појави кои имаат поголемо општествено значење, како што е одбраната на државата. Испитаниците имаат повеќе изразен мотив за самостојност, па строгите правила на однесување во воениот колектив не им одговараат. Слично е и со мотивот за сигурност, престојот во воениот колектив и војничката професија не може да им обезбеди материјален успех како некои други професии, затоа војничката професија не ја вреднуваат високо, и сметаат дека нема висок углед во општеството. Ограничувањата на личната слобода, според резултатите, е најнеповолна карактеристика на војничката професија. Причините за слабата мотивираност за професионално ангажирање на младата популација во вооружените сили, во најголем дел треба да се бараат во неусогласеноста на нивниот силен мотив за самостојност и ограничувањето на личната слобода во воените колективи. Поради тоа, надлежните органи и служби мора да преземаат мерки со кои ќе се поттикне изградувањето позитивна мотивација на младите за вклучување во вооружените сили.

Користена литература

Avsjev V., G., *Problemi, motivacii i licnosti*, Moskva, 1974.

Vjatr Jazi, *Sociologija vojske*, Vojnoizdavacki i novinski centar, Beograd, 1987.

Enloe Synthia, *Policija, vojske i etnicitet*, Globus, Zagreb, 1990.

Закон за служба во АРМ.

Николоски Томе, *Психологија на трудот*, Скопје, 2005.

Пајевик Десимир, *Мотивациони чиниоци избора војне професије*, Београд, 1983.

Teevan R.-Smith B., *Motivation*, New York, London: Mc Grow, 1967.

Hrnjica S., *Problemi motivacije*, Beograd, 1973.

Службен весник на Република Македонија, бр. 18, 2006.

БЕЗБЕДНОСНИ ДИЈАЛОЗИ

Пагвашките иницијативи за мир и безбедност
д-р Бранка МИНЧЕВА-КОЦЕВСКА

355.01/.016

АПСТРАКТ

Насилството, конфликтите и војните, придружени со забрзаниот развој на модерната наука и технологија ја претставуваат најголемата закана за општата безбедност во современиот свет. Токму поради ова, денес, прашањата за мирот и безбедноста се прикажуваат во еден потполно нов контекст, додека човештвото се обидува да изнајде начини, методи и патишта преку кои мирот ќе стане реално остварлива можност. Една од најзначајните иницијативи за мир и безбедност, под водство на најеминентните светски научници се „Пагвашките конференции за наука и светски прашања“, од чии иницијативи произлегува најважната идеја која настојува да изврши влијание на оние кои се креатори на светската политика.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: Мир, идеја, иницијатива, Пагваш, Пагвашка конференција

AN ABSTRACT

The violence, conflicts and wars, along with the modern sciences and technology, represent the biggest public safety treat of the contemporary world. Therefore, in the present time the questions of peace and safety are considered in an entirely new context, and humanity is trying to find ways, methods and paths through which it will make peace a real possibility. One of the most significant initiatives for peace and public safety, under the leadership of the world's top scientist, are the "Pugwash Conferences for Science and World Affairs" whose initiatives represent one of the most significant ideas that influence the creators of world politics.

KEY WORDS: Peace, idea, initiative, Pugwash, Pugwash Conferences

Пагвашките иницијативи за мир и безбедност

Доколку светот со целото свое постоење и дејствување се залага за мир, истовремено треба да се подготвува за одбрана на мирот како неопходен услов за негово целосно остварување. Денес, понагласено се поставува прашањето за одговорноста и за нејзиното сместување во доменот на волјата за чесно човечко однесување, како и за превенција на неконтролираното насилство за време на воените дејства. Сепак, денес, главно не се расправа за одговорноста во доменот на причините за настанувањето на војната. Сместата

на самите причини за војната не е нешто што се поврзува со духот на насилството, или, пак, лесно се прифаќа познатата изрека на Клаузевиц дека војната е само продолжение на политиката со поинакви средства¹²². Нужно е да се расправа за суштинските аспекти на постоењето на војната. Прашањето за моралната одговорност навлегува сè подлабоко до самите метафизички основи на постоењето на човекот, па затоа истражувањето на проблемот за постоењето на војната е комплексна и специфична задача, која, од друга страна, на своевиден начин ја осветлува и проблематиката на мирот.

Состојбата денес

Можните катастрофи и последици од војните денес станаа страшни и заканувачки, дури опасни и по опстанокот на човечкиот род. Соочени со ваквата опасност, луѓето кои до вчера не размислуваа многу за употребата на насилството на сите нивоа во општеството, почнувајќи од личниот живот, па сè до меѓународните односи, станаа свесни за негативноста на конфликтната состојба и го повикаа на помош разумот да им биде водилка во барањето на излез од ваквата ситуација. Влогот во војната и нејзините последици станаа преголеми за светот. Моќта и слободата со себе ја носат и одговорноста за мирно живеење и сигурен опстанок.

Ваквиот став резултираше по исклучително негативните искуства од Првата и Втората светска војна, од низата колонијални војни, кои им нанесеа огромни страдања на помалку развиените земји ширум светот, од големиот број на мали регионални војни, кои се водат насекаде низ светот заради национални, етнички, идеолошки или верски причини. Студената војна, која траеше неколку децении, исто така ја поттикна кај луѓето идејата за убавината и неопходноста од траен мир, далеку од мачната состојба на исчекување од нов воен конфликт. Денес повторно се вратија стравувањата за уништувањето на светот со нуклеарни средства, што беше делумно подзаборавено по времето на Студената војна, поради загриженоста од неконтролираното и брзо ширење на нуклеарната технологија на неколку места во светот кај силите кои принципиелно пропагираат насилство.

Иако сè уште сме далеку од вистинскиот дух на пацифизмот, според кој во ни една околност не треба и не смее да се води војна, а пацифизмот е уште идеја во изградба и ширење, а не вистински начин на реагирање и живеење на сите луѓе, но сепак овој процес е започнат. Него го водат најумните луѓе на светот, се вложуваат многу усилби да се засили миротворниот дух и сета политика да стане мирољубива, обврзна за сите и успешна во решавањето на проблемите по мирен пат. Се бараат идеи, форми и начини како идејата за мир во светот да се востанови како практична политичка норма и да биде ефикасна во организациска смисла¹²³.

¹²² Карл фон Клаузевиц, *О рату*, стр. 53.

¹²³ Кирил Темков, *Луѓето, етиката и цивилизацијата (Етиката и дијалогот како средство за подобро разбирање меѓу луѓето и за решавање на проблемите на човештвото*, стр.18.

Науката денес воопшто не му се приближува на својот крај, туку напротив со забрзано темпо на растеж оди сè понапред кон освојувањето нови знаења и отворањето нови хоризонти на истражување. Овој забрзан од на науката, во истовреме раѓа нови етички дилеми и носи нови ризици за човештвото. Сложеноста на денешната ситуација произлегува од тешкотијата да се усогласи и стави во рамнотежа потенцијалната корист која ја нуди науката, и ризикот од неа, кој може да предизвика тотално уништување. За првпат во историјата на човештвото проблемите со кои тоа се соочува се резултат на неконтролираниот и пребрз растеж и развој. Денешната наука ги оспособува индивидуите за „извршување на акти на мегатерор“, „денес дури и ненамерните грешки можат да резултираат со катастрофа“¹²⁴. Денес, технологијата претставува потенцијален ризик со размери на нуклеарен колапс, денес уништувањето на глобалната животна средина претставува поголема опасност од било која сила на природата. Денес, живееме во свет на бомби, живееме во свет кој никогаш нема да биде ослободен од нуклеарната закана, свет во кој непосредната опасност од тероризмот е основна јавна и политичка грижа. Најстрашните ризици денес доаѓаат од развивањето на нови знаења чија цел била да му донесат оптимална корист на човештвото. „Нуклеарното оружје, денес, може да биде демонтирано, онеспособено, но не може да се поништи неговиот изум“¹²⁵.

Новите иницијативи на научниците за мир и безбедност во светот

Во последниот век на човековата историја најголем број луѓе ги загубиле животите во војна или поради последиците од војната. Двете светски војни, но и многубројните политички мотивирани масакри, прогони или глад предизвикан од воените дејствија, однесоа околу 188 милиони човечки животи. Во втората половина на минатиот век над човештвото надвиснуваше најголемата закана со која тоа било соочено во својата историја - опасноста од тотална нуклеарна војна. Аналитичарите сметаат дека конфликтот за време на Кубанската ракетна криза во 1962 година е моментот кога човештвото најмногу ѝ се доближило на опасноста од нуклеарна војна.

За таа цел, пред крајот на Втората светска војна се јавија неколку значајни иницијативи, водени од највлијателните научници во тоа време, кои со својот цврст став и убедувања се обидоа да направат нешто во полза на човештвото. Така се создадени неколку влијателни организации како што се Римскиот клуб (Club of Rome), Движењето на атомските физичари од Чикаго (кои до ден денес ја издаваат најзначајната публикација од овој домен "Bulletin of Athomics scientists") и Пагвашките конференции (Pagwash conferences). Сите тие се обидуваат надвор од владините процедури да влијаат на политичките расправи за нуклеарната закана по Втората светска војна.

¹²⁴ Ser Martin Riz, *Naš sudnji čas (Da li će ljudska rasa preživeti 21. vek?)*, str. 7.

¹²⁵ Ibid., str. 12.

Пагваш движењето, го добило името по локацијата на нивниот прв состанок одржан во 1957 година во селцето Пагваш, Нова Шкотска, во Канада, родното место на американскиот филантроп Сајрус Ајтон, кој бил домаќин на собирот. Причина за одржувањето на состанокот бил *Расел-Ајнштајновиот манифест* од 1955 година, еден од највлијателните документи во тоа време, кој е потпишан од многумина значајни личности, како што се Макс Бор, Песи Бригман, Леополд Инфилд, Фредерик Жоли-Кири, Херман Милер, Лајнус Паулинг, Сесил Пауел, Џозеф Ротблат и Хидеки Јакава¹²⁶. На состанокот биле поканети научници од сите политички провиниенции за да учествуваат во дискусијата за заканите по цивилизацијата предизвикани од пронаоѓањето на термонуклеарното оружје. На овој состанок, како примарни цели на движењето Пагваш се воспоставени превенцијата од нуклеарна војна и напорите за разоружување. Преку овие чекори научниците сметале дека ќе успеат да ја забават трката по нуклеарно вооружување, и тоа преку повикот за прекин на атомските тестирања, преземањето мерки за запирање на ширењето на нуклеарното вооружување во нови земји и менаџирање на постоечките кризи во светот за да се превенира нивната евентуална ескалација во нуклеарен конфликт. Со текот на времето, мирот и прашањата поврзани со безбедноста на светот станаа примарни теми на Пагвашките дискусии и агенда, која го прошири своето внимание од нуклеарното, и на хемиското и биолошкото оружје, конвенционалните сили, нелегалниот трансфер на оружје, регионалните безбедносни проблеми, економскиот јаз помеѓу развиените и помалку развиените земји и грижата за животната средина.

Од своја страна, конференциите во Пагваш играле значајна улога како вреден неслужбен канал за комуникација помеѓу САД и Советскиот Сојуз за време на Студената војна во 1960-тите и 1970-тите години. Еден од најстарите и најпочитуваните научници, членови на оваа организација, е секако еминентниот нуклеарен физичар Ханс Бет (Hans Bete) кој се смета за универзално најуважуваниот жив физичар, почитуван не само заради своите научни достигнувања, туку и заради своето несебично занимавање и загриженост за нејзините импликации. Неговиот став е дека „научниците треба да запрат и отстапат од работата на создавање, развивање, унапредување и изработка на нуклеарно оружје и сите други оружја за потенцијално масовно уништување“, затоа што на тој начин со својата работа ја поттикнуваат и трката за вооружување. Уште еден од истакнатите научници - борци против вооружувањето е Џозеф Ротблат, кој заедно со Бет и низа други бележити научници, работел на проектот Менхетен во Лос Аламос. Тој со своите пионерски истражувања во областа на последиците од радијацијата го охрабри Берtrand Расел да го подготви манифестот за нужноста од смалување на нуклеарната опасност (познат како Ајнштајн-Раселов манифест). Овој манифест потпишан 1955 година од страна на научниците „не како припадници на оваа или онаа нација, континент или вероисповест, туку како човечки суштества, припадници на Човечката раса, чиј континуитет на постоење сега е под знак

¹²⁶ www.pugwash.org

прашалник” го поттикна и организирањето на конференцијата во Пагваш 1957 година. Кога иницијативите на конференцијата во Пагваш беа препознаени и соодветно наградени со Нобеловата награда 1995 година, едната половина од наградата ѝ припадна на организацијата, а другата на Ротблат за неговата неуморна кампања за ослободување од нуклеарното оружје.

И денес, темел на Пагвашките дискусии е ставот дека научниците имаат должност да ја предупредат јавноста за импликациите од нивната работа и дека треба да бидат загрижени и заинтересирани за начинот на кој нивните дела ќе се употребуваат. Научниците не смеат да бидат рамнодушни кон плодовите на своите истражувања, било тие да се добронамерни или да се заканува опасност од нивната евентуална примена. Во денешно време, дилемите и заканите не доаѓаат само од физиката, туку и од биологијата и компјутерските науки, па затоа научниците имаат особена обврска да се борат против она што не оди во корист на човештвото.

Во *Расел-Ајнштајновиот манифест* (Лондон, 9 јули 1955 година) се вели:

„Поради трагичната ситуација со која се соочува човештвото, сметаме дека научниците треба да се состанат на конференција на која ќе ги разгледаат опасностите кои се јавија како резултат на развојот на оружјето за масовно уништување и ќе продискутираат за евентуални решенија во духот на оваа иницијатива . . .

. . . Во оваа прилика му се обраќаме на светот, не како припадници на некоја одредена нација, континент или доктрина, туку како човечки суштества, членови на човечкиот род, чиј понатамошен опстанок е доведен во прашање. . .

. . . Проблемот кој ви го претставуваме, суров, застрашувачки и неминовен, е следниов: Ќе ставиме ли крај на човечкиот род или човештвото ќе се откаже од војната? . .

. . . Имајќи го предвид фактот дека во иднина, во некоја светска војна ќе биде употребено нуклеарното оружје кое претставува закана за опстанокот на човечкиот род, ги повикуваме Владите во светот да разберат и јавно да се обврзат дека своите намери нема да ги остваруваат преку војна, и им порачуваме, постојано да бараат мирни начини за разрешување на сите недоразбирања меѓу нив.”¹²⁷

Историјата, принципите и целите на Пагвашките конференции

Првите декади од историјата на Пагваш беа особено тешки, затоа што тоа беа годините на Студената војна, обележани преку Берлинската криза, Кубанската ракетна криза, инвазијата на Чехословачка и Виетнамската војна. Во овој период на затегнати официјални релации и неколку неофицијални канали, линиите на комуникација кои ги обезбеди Пагваш одиграа корисна неофицијална улога и помош во поставувањето на основа за градење на сите значајни договори, како што се Partial Test Ban Treaty од 1963 година, the Non-

¹²⁷ Расел-Ајнштајновиот манифест во изворна форма може да се најде на веб страницата на Пагваш, www.pagwash.org

Proliferation Treaty од 1968 година, the Anti-Ballistic Missile Treaty од 1972 година, the Biological Weapons Convention од 1972 година, и the Chemical Weapons Convention од 1993 година. Тредновите на генерално подобрување на релациите Исток-Запад и зголемувањето на неофицијалните канали на комуникација, во одредена мера ја редуцираа видливоста на Пагваш, преку промовирањето на алтернативни патишта за постигнување слични цели. Сепак, Пагвашките средби продолжија да се одржуваат до денес и сè уште играат важна улога во зближувањето на клучните аналитичари и политички советодавци, кои ставовите од Пагвашките издржани, длабоки дискусии за круцијалните прашања од сферата на контрола на вооружувањето, ги внесуваат во доктрините и во официјалните преговори за различни прашања, и тоа: европските нуклеарни сили, хемиското и биолошкото оружје, вселенското вооружување, редукцијата и рестрикцијата на конвенционалните сили, контрола на кризите во Третиот свет и многу други.

До крајот на 2002 година се одржани повеќе од 275 Пагваш конференции, симпозиуми и работилници на кои присуствувале повеќе од 10 000 еминентни научници, истражувачи и претставници на влади и невладини организации. Целта на Пагваш движењето е да ги приближи влијателните научници и јавни личности од целиот свет преку заложбата за намалување на вооружените конфликти и барањето на кооперативни решенија за глобалните проблеми. На овие конференции, среќавајќи се како личности, а не како претставници на влади и држави, учесниците разменуваат мислења и ставови преку кои ги истражуваат алтернативните методи и пристапи за прашањата поврзани со контролата на вооружувањето и редукција на тензиите во светот.

Пагваш движењето е јасна демонстрација на фундаменталната промена која се случи по Втората светска војна во односите помеѓу научниците и општеството. Традиционалниот однос на научниците кој резултираше со чувство на индиферентност кон социјалните и политичките влијанија од нивната работа е заменет со зголемената свесност за нивната морална обврска да ги елиминираат потенцијалните несакани ефекти од научната и технолошката примена на нивните изуми. Денес мнозината научници се согласуваат со ставот дека тие ја делат одговорноста со владите за употребата на знаењето во конструктивни цели, дека науката е над интересите на индивидуалците, групите или државите и дека придобивките од науката и технологијата треба да ги користи човештвото во целина.

Мисијата на Пагвашките конференции за Наука и Светски случувања е да внесат научно видување и разум, како поддршка во соочувањето со закани по безбедноста на човештвото кои генерално произлегуваат од науката и технологијата, и конечно да ѝ се спротистават на катастрофалната закана упатена кон човештвото од страна на нуклеарното оружје и другите средства за масовна деструкција. Црпејќи ја својата инспирација од Расел-Ајнштајновиот манифест од 1955 година, кој ги повикува светските лидери да му се спротистават на нуклеарното оружје и „да се потсетат на својата хуманост“, Пагваш пред сè претставува експресија на социјалната и моралната должност на научниците да

промовираат доблесна употреба на своите дела и превенција од злоупотреба, да ги антиципираат и евалуираат можните ненамерни последици од научните и технолошки достигнувања, и да промовираат дебата и рефлексija за етичките обврски на научниците кои треба да ја преземат одговорноста за сопствената работа. Пагвашките принципи, покрај борбата против нуклеарното вооружување ја вклучуваат и редукцијата и строгата контрола на конвенционалното оружје, како и елиминацијата на војната и сите форми на вооружен конфликт. Пагвашката агенда, исто така, се проширува и на други критични прашања кои влегуваат во доменот на науката и општественото, вклучувајќи ги тука климатските промени, уништувањето на животната средина, ограниченоста на ресурсите и нееднаквата распределба на добра, кои дополнително ги поттикнуваат гневот, непријателството и насилството ширум светот. Основната цел на мисијата на Пагваш е да ги промовира придобивките на науката и технологијата во полза на мирот.

Целите на Пагвашкиот квинквениум 2007-2012г., усвоени на 57-та конференција во Бари, Италија на 26 октомври 2007 година предвидуваат интензивна борба со најголемата опасност која надвиснува на човештвото – опасноста од деструктивната сила на нуклеарното оружје чија бројка достигнува вџашувачки размери во арсеналите на големите светски сили. Пагваш се строго посветени на барањето за откажување од нуклеарното вооружување и за тој императив неуморно и упорно ја потсетуваат меѓународната заедница со надеж дека ќе издејствуваат негова што поскора имплементација. Според нив, и покрај ветувачките чекори направени во овој домен при крајот на Студената војна, тие ја истакнуваат својата загриженост од сè послабата контрола, редукција или одвраќање од средствата за масовно уништување.

Денес, сиот систем на контрола на нуклеарното вооружување е под притисок со разните договори за одвраќање (ABM Treaty), договорите кои не се влезени во сила (Comprehensive Test Ban Treaty), предложените договори кај кои не е направен никаков значаен прогрес (Fissile Material Cutoff Treaty), и заложбите за контрола на нуклеарното оружје и разоружување, како (13 steps of the 2000 NPT Review Conference), кои се прифатени, но не се применуваат во практика. Во крајна линија, имплементацијата на членот 6 од NPT кој се однесува на нуклеарното вооружување малку е веројатно дека ја сочинува основата на политиката на нуклераните сили.

Токму затоа, најзначајна од пагвашките цели е намалувањето и елиминацијата на нуклеарната закана, која е нужна и неодложна задача во споредба со другите цели на 11-тиот Квинквениум. Специфичните точки на пагвашката агенда ги вклучуваат препораките за подлабоки резови во нуклеарните арсенали, модифицирање на постоечката нуклеарна сила, ефективно онеспособување на постоечките боеви глави и многу поголема транспарентност и контрола на сите складирани воени сили и проектили заради посилни мерки и верификација за нераспространување, особено во однос на безбедноста и физичката заштита од нуклеарните материјали, како и минимизирање на залихите и ослободување од постојките за нуклеарно тестирање, со цел запирање на продукцијата на нови оружја и

материјали за војување, и конечно напуштање на политиката која одобрува употреба на нуклеарно оружје. Пагваш, исто така, се фокусира на начините за превенција на пролиферацијата на техничка, материјална или хумана поддршка на државите или субнационалните групи кои инсистираат на изградба на нуклеарно оружје.

Покрај ова, редукацијата и елиминацијата на опасностите предизвикани од хемиското или биолошкото оружје заземаат значајно место на современата пагвашка агенда. Стапувањето на сила на Конвенцијата за хемиско оружје (CWC) го заокружи процесот на систематска забрана на употребата на хемиско и биолошко оружје која започна со Конвенцијата за биолошко и токсично оружје (BTWC) од 1972 година. Пагваш смета дека сè уште има многу да се направи за забраната да биде целосно ефективна, особено во однос на неуспешните напори за систематски мониторинг и верификација на протоколот на BTWC. Затоа, Пагваш ќе продолжи да вложува напори за зајакнување на имплементацијата и обезбедување на верификацијата на двете конвенции. И во случаите кај хемиското и биолошкото оружје постои ризикот од распространување кај државни или недржавни тела. Ризикот е зголемен и поради фактот дека некои хемиски или биолошки агенсии можат да бидат продуцирани со релативно мали или ограничени средства и дека дел од CBW материјалите кои потекнуваат од поранешни активности на повеќето држави сè уште се чуваат во незадоволителни услови, а нивното уништување се одложува. Затоа Пагваш се обврзува да работи на превенција од ширењето на какво било оружје за масовно уништување и негова елиминација.

Нуклеарното, хемиското и биолошкото оружје не ги исцрпуваат категориите на вооружување кои ќе продолжат да бидат централна грижа на пагвашката агенда. Конвенционалното оружје, почнувајќи од оружјето од мал калибар до новите високотехнолошки достигнувања, се секако често инструмент на недискриминаторска деструкција, особено за цивилите. Според тоа, инсистирањето за понатамошен меѓународен мониторинг и рестрикција на развивањето, производството и трансферот на конвенционалното оружје останува врвен приоритет за Пагваш.

Улогата на Пагвашките идеи и иницијативи за мир и безбедност

Преку континуирана и посветена работа Пагваш успеа да создаде клима на заемно разбирање и доверба која помогна во релаксирањето на тензиите Исток-Запад и избегнување на војната. Пагваш и понатаму продолжува да го користи своето интернационално членство во продолжувањето на политиката на зближување на научниците, експертите и креаторите на политиките кои се разединети поради различните перцепции на безбедноста, спротиставените интереси, различните идеологии или религиозните нетрпеливости од кој било вид. Оваа задача е особено значајна за превенирање на потенцијалните конфликти и тензии кои ги инволвираат државите кои

поседуваат оружје за масовно уништување, како што се случаите во Јужна Азија, Средниот Исток и североисточна Азија.

На повисоко ниво, Пагваш ја препознава неодољноста на потребата од минимизирање и конечно елиминирање на опасноста од војна. Особено е значајно она што Пагваш го има сработено низ историјата во широк вариетет на контексти, вклучувајќи ги креативните начини за решавање на недоразбирањата пред да преминат во вооружен конфликт, како и брзото, и со минимум деструкција, разрешување на веќе постоечките конфликти.

Сево ова подразбира и работа за да се спречат, трансформираат или преобразат условите кои предизвикуваат економски пад, енвирументално уназадување, губење на ресурсите или нивна нееднаква распределба, како и оние кои поттикнуваат очај, одбивање, непријателство и насилство ширум светот. Пагваш продолжува да инсистира на овие широки приоритети и да предупредува на заемно поврзаните опасности, и воедно да работи на одржување на разумната потрошувачка на енергијата и природните ресурси и спречување на антропогеното уништување на климата.

Тие, исто така, сметаат дека е нужно да се изнајдат причините и мотивите за тероризмот, кои секако се различни од оние на воените интервенции. Затоа, Пагваш работи на барањето и на промовирањето солучии кои ги редуцираат опасните нееднакости во и меѓу државите, бара начини за максимално искористување на бенефитите од новите достигнувања во науката и технологијата, но воедно, ги антиципира можните негативни последици од развојот и од апликацијата на новите технологии кои можат да го загрозат човештвото или животната средина, како и да произведат тензија и антагонизам во светската заедница.

Пагваш продолжува да ја истакнува етичката и моралната одговорност на научниците за употреба на научните достигнувања за хумани цели и спречување на нивната злоупотреба. Глобалната заедница на почетокот на 21-от век стои на раскрсница помеѓу ерата која нуди огромни можности за подобрување на човечката состојба и ерата на тотално уништување. Пагваш останува верна на задачата да осигура начин со кој науката и технологијата ќе придонесат за бенефит на човештвото, а не за негова деструкција.

Спарвување со современите безбедносни закани

На последната, 58-ма Пагвашка конференција, насловена „Правда, мир и нуклеарно разоружување“ (Justice, Peace and Nuclear Disarmament) која се одржа во Хаг, Холандија, од 17 до 20 април 2009 година, меѓу повеќето релеватни теми кои беа дискутирани, на важно место беа истакнати препораките од извештајот на Пагвашкиот совет кои се однесуваат на најјургентни предизвици за човештвото денес. Во Комуникето кое го донесе Советот се истакнува дека е дојден моментот кога треба да се соочиме со реалноста и да не ја испуштиме можноста која ја имаме за да го промениме светот кон подобро. Овој документ се однесува на прашањата врзани со нуклеарното разоружување и нераспространување на оружјето за масовно уништување, тероризмот, меѓународната економска криза, климатските

промени, постигнувањето на Милениумските развојни цели, зајакнување на владеењето на правото, човековите права и слично.

Нуклеарно разоружување и непролиферација

Нуклеарното оружје е врвно недискриминаторно средство на војната и како такво треба да биде елиминирано и прогласено за илегално и неморално. Неодамнешните изјави на неколкумина политички лидери за свет ослободен од нуклеарно оружје го потврдуваат повикот на Пагваш од пред повеќе од 50 години. Пагваш ја поздравил здружената изјава од 1 април 2009 на претседателот на САД, Обама и претседателот на Русија, Медведев, во која се обврзуваат во иднина да работат за оваа цел. Ова ги вклучува и руско-американските преговори за нов верифициран договор за стратегиско вооружување кој ќе ги поддржува напорите за намалување на материјалите за проектили, Американската ратификација на Comprehensive Test Ban Treaty (CTBT), консултации и можна соработка на полето на одбраната и слично. Со ова двете земји се согласија да ги стават зад себе годините на влошени релации заради НАТО експанзијата, конфликтот меѓу Русија и Грузија, противракетната одбрана, суспензијата на договорот за CFE (Conventional Forces of Europe) и многу други несогласувања. Во говорот на претседателот Обама на 5 април во Прага, тој јасно и недвосмислено ја искажа својата намера да ги исполни обврските од Членот 6 од Договорот за непролиферација на нуклеарно оружје (NPT) и да ги редуцира нуклеарните резерви со тенденција за комплетна елиминација. Затоа Советот ги препорачува следните неопходни чекори за девалоризирање на нуклеарното оружје и концепциите на нуклеарна закана, и тоа:

- сите нуклеарни сили треба итно да го отстранат статусот за брза реакција на своите арсенали на нуклеарно оружје;
- сите нуклеарни сили треба да ги усвојат политиките за no-first-use и non-use против ненеуклеарните држави;
- САД и Русија треба да склучат нов договор кој оди подалеку во редуцијата на бројот на нуклеарното оружје, односно кон целосна аболација на нуклеарното оружје преку одлуката да не се обновува, иновира или замени;
- САД и НАТО треба да го завршат повлекувањето на сето тактичко нуклеарно оружје поставено во Европа;
- Русија треба да се приклучи кон длабоките резони на своето нуклеарно оружје, како оние од страна на САД;
- НАТО треба да го ратификува усвоениот договор за Конвенционалните сили во Европа (Conventional Forces in Europe Treaty);
- Меѓународната заедница треба да ѝ даде висок приоритет на идејата за зачувување на вселената како ненуклеарен простор;

- и најитно, треба да се преземе жестока акција за контрола и елиминирање на постоечките резерви и извори на збогатен ураниум (HEU) низ светот кои можат да бидат употребени за катастрофален терористички нуклеарен напад.

Потенцијалите на „ренесансата на нуклеарната енергија“ произлегуваат од загриженоста за глобалната промена на климата и потребата од инвестирање во различни типови на ниско-јаглеродни извори на енергија, мултилатерална контрола на нуклеарните капацитети и строга граница помеѓу цивилните и воените нуклеарни програми.

Регионалните конфликти и нуклеарното оружје

Постоечките и ескалирачките регионални тензии и конфликти, особено оние на Средниот Исток и во Персискиот Залив, Јужна Азија и Корејскиот Полуостров, претставуваат реална закана дека разгорувањето на вооружен конфликт во која било од овие области може да ескалира во голема конвенционална војна со можна катастрофална употреба на нуклеарно оружје. Во комбинација со поседувањето на нуклеарен материјал и негова употреба за терористички цели, постои голема веројатност за можен напад со нуклеарно оружје и застрашувачки последици за првпат по 1945 година. Токму поради постоењето на ваквите опасности, Пагваш повикува на фокусирање на напорите за разрешување на регионалните конфликти насекаде низ светот и повикува на глобална елиминација на нуклеарното оружје.

Средниот Исток

Неодамнешниот вооружен конфликт во Газа создаде неспоредлива криза. Неразумната употреба на Израелската воена сила над густо населените цивилни области и постоечките услови за живот на преживеаните се неприфатливи. Ракетните напади треба да престанат и да се воведат целосен прекин на огнот, како и да биде обезбеден проток на стоки и луѓе во и надвор од Газа. Целта за ставање крај на окупацијата и склучување на мировен договор треба да биде остварена во еден вклучителен процес, најверојатно следејќи ја рамката на Арапската мировна иницијатива, која ги вклучува сите претставници избрани од страна на Палестинците и на Израелците.

Од друга страна, Пагваш е особено активен во промовирање на меѓунероден дијалог за Иран. Советот ја поздравува американската покана за дијалог без поставени услови и очекува ваквата иницијатива наскоро да даде позитивни резултати. Конструктивниот дијалог може да понуди решение за широк ранг на регионални прашања, од Ирак и Авганистан, па до Сирија и Либан. Но, Советот во најголема мера инсистира на соработка на целата меѓународна заедница, вклучувајќи го и Иран, за зајакнување на режимот на нуклеарна непролиферација.

Во Ирак, пак, процесот на намалување на нападите влева надеж во иднина, но сепак е многу важно да се обезбеди адекватно учество на сите партии во политичката и економската реконструкција на земјата. Крајната цел е од Средниот Исток да се создаде зона ослободена од оружје за масовно уништување.

Јужна Азија

Алармантната ситуација во Авганистан го потенцираше фактот дека е крајно време да се преземат чекори за да се направи процесот на владеење и дијалог што поинклузивен. Регионалните напори за стабилизација мораат да ја вклучуваат во себе позитивната соработка со Иран, Пакистан, Индија и Централноазиските земји, како и пошироката меѓународна заедница. Внатрешната ситуација во Пакистан е нешто што поттикнува длабока загриженост, додавајќи го тука и фактот дека терористичките напади во последните неколку години дополнително го дестабилизираа регионот и му нанесоа сериозен удар на дијалогот помеѓу Њу Делхи и Исламабад. Направениот прогрес, вклучувајќи го тука и прашањето за Кашмир, како и целосната безбедносна ситуација помеѓу двете нуклеарно вооружени држави е загрозувана, па затоа Пагваш силно инсистира на вложување на сите напори за воспоставување на конструктивен дијалог помеѓу Пакистан и Индија.

Североисточна Азија

Лансисрањето на повеќенаменската ракета на 5 април од страна на Северна Кореа, под образложение дека се поставува сателит во вселената, беше жестоко критикувана од Советот за безбедност на ООН. Како резултат на тоа, Северна Кореа одлучи да го стави во мирување процесот на деактивирање на нејзините нуклеарни капацитети и одби да учествува во Шестстраните разговори (Six-Party Talks). Дополнително, северна Кореа ги избрка инспекторите на Меѓународната агенција за атомска енергија и ги реактивираше реакторите, со што придонесе за сериозно уназадување на напорите за ненуклеарен корејски полуостров. Томку затоа неопходно е да се преземат мерки за понатамошно избегнување на ескалацијата на тензиите, но уште поважно, потребно е повторно воспоставување на довербата помеѓу инволвираните држави и тоа преку итно започнување на преговори помеѓу САД и Северна Кореа. Единствено ваквиот пристап може да ги обнови веќе постигнатите договори преку промовирање на безбедносни гаранции, нормализација на релациите и креирање на мировни механизми кои ќе го заменат постоечкиот режим на примирје. Кореанскиот полуостров, слободен од нуклеарно оружје, во голема мера ќе придонесе за одржување мир и стабилност во регионот, што е чекор понапред на патот кон превенција на трката за вооружување, било да е таа конвенционална или нуклеарна.

Глобални климатски промени

Пагваш смета дека климатски промени претставуваат глобална безбедносна закана и ги повикуваат лидерите на развиените и на земјите во развој да работат заеднички на пресретнување на предизвиците и развивање на специјални мерки во насока на решавање на овој проблем. Претстоечката Конференција во Копенхаген мора да ја обезбеди и потврди посветеноста на сите држави во преземањето на значајни промени кои ќе влијаат на глобалното општество и ќе ги задоволат енергетските потреби преку ниско-јаглеродни извори на енергија. Сета оваа операција ќе бара и специјални мерки како што се зголемување на буџетите, подобро организирано финансирање, менаџирање на интелектуалната сопственост и градење на доверба кои ќе ги задоволат потребите и на развиените и на земјите во развој.

Разрешување на конфликтите, правда и човекови права

Пагвашкиот совет е свесен дека концепциите и практиките на меѓународното право и правда, како и важноста на фер однесувањето и еднаквоста кои претставуваат темел за долготраен мир. Тие се убедени дека сè уште постои надеж за победа на законот над воената сила и кршењето на фундаменталните човекови права.

Решавањето на конфликтите изискува голема доза на компромис во разговорите и преговорите помеѓу спротиставените страни, но за Пагваш, дијалогот и комуникацијата се единствениот начин за решавање на несогласувањата. Рестрикциите во дијалогот и слободата на движење на луѓето, како и ставот за „неразговарање со терористите“ , без изключение е непродуктивен начин во барањето на решение за постоечките конфликти.

Суштинската безбедност за човештвото не се постигнува единствено преку отсуство на конфликти, туку и преку еднаков пристап до природните ресурси како: храна, вода, здравствена заштита, образование и економски можности. За голем дел од светското население овие основни потреби се незадоволени веќе подолго време. Активаната улога на граѓанското општество и владеењето на правото се суштински во промоцијата на човечкото достоинство и експанзијата на фундаменталните граѓански и човекови права. Затоа на 58-та Пагвашка конференција се истакнува дека употребата на новите технологии за добробит на човештвото, разумното трошење на ресурсите и зголемената научна и меѓународна соработка, влеваат надеж за поправеден и поеднаков свет.

Заклучок

Покрај конкретните решенија и предлози, Пагвашките конференции постојано потсетуваат дека технологијата на денешницата го соочува современиот свет со многубројни смртоносни ризици и опасности кои не биле ни на повидок во времето на Студената војна. Од друга страна, потенцијалните извршители на овие дела, денес се многу поразновидни и потешки за откривање, било да се работи за нуклеарен тероризам, за биозаканите, за

инженерингот на нови вируси или за наивни лабораториски грешки и непредвидливи исходи од експериментите, опасностите демнеат од сите страни, и уште повеќе, тие не доаѓаат само од националните држави, туку од мали групи или поединци. Иако за ваквите исходи никој не може да каже дали се сигурно остварливи, фактот дека постои можност да бидат остварени е доволно застрашувачки.

Денес на светот му се потребни радикални промени кои ќе го спречат трендот на постојано опаѓање. Тие промени треба да се случат и во институциите и во вредностите на луѓето. Откако војната стана апсолутно самоуништувачко поведение, кое очигледно ни е многу тешко да го контролираме, барем е доволно мудро да ги разгледаме евентуалните причини за нејзината појава и да се обидеме воопшто да не ја започнуваме.

Најголемата препрека на мирот во светот е распространетото уверување дека мирот не е можен. Зборовите, идеите и делата на групи или поединци имаат моќ да го променат светот и да направат чекор напред во изградбата на колективната етичка свест. Дури и една личност може да има неверојатно голем удел во спречувањето на катастрофалниот тек на случувањата, еден свесен поединец може да го смени начинот на водење на целокупната политика¹²⁸. Конфликтите мора да почнат да се решаваат на цивилизиран и ненасилен начин. Тоа е единствената надеж за опстанок на човеката цивилизација.

Користена литература:

Art, Robert J. / Jervis, Robert. *International Politics (Second edition)*, Little, Brown and Company, Toronto, 1985.

Ayres, Robert U. *Nesigurna sutrašnjica. Izazov vama koji odlučujete*, Globus, Zagreb, 1981.

Barnet, Richard J. - Müller, Ronald E. *Globalni zahvat*, Globus, Zagreb, 1979.

Cornwell, Grant H./ Walsh Stoddard, Eve. *Global Multiculturalism: Comparative Perspectives on Ethnicity, Race, and Nation*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2001.

Davis, Lynn E. *Globalization's Security Implications*, RAND, Issue paper, PDF version.

Ehrlich, Paul R. and al. *The Long-Term Biological Consequences of Nuclear War*, Science Vol.222, No.4630, December 1983.

¹²⁸

Докази за слични вакви иницијативи на групи или поединци има многу низ историјата, почнувајќи од мировните маршеви од Копенхаген до Париз под водство на Рејчел редерсен, хашкиот апел за мир како систематски напор да се елиминираат воените објекти, па до иницијативите на политичарите како Горбачов или научниците како Расел и Опенхајмер, и други слични иницијативи.

Glaubach-Gal, Eliezer. *Furrows of Peace in the Middle East (A Mosaic of Proposals and Initiatives)*, Universal Peace Federation; The Inter Religious and International Peace Federation, Israel; Middle East Peace Initiative, 2005.

Кинг, Александър./Шнайдер, Берtrand. *Първата глобална революция, (Доклад на съвета на римския клуб 1991 г.)*, Военноиздателски комплекс „Свети Георги Победоносец“, София, 1992.

Küng, Hans. *Global Responsibility (In Search of a New World Ethics)*, Continuum, New York, 1991.

Openhajmer, Robert. *Nauka i zdrav razum*, Prosveta, Beograd, 1967.

Riz, Ser Martin. *Naš sudnji čas (Da li će ljudska rasa preživeti 21. vek?)*, Via Connect, Beograd, 2005.

Segan, Carl. *Nuclear War and Climatic Catastrophe: Some Policy Implications*, Foreign Affairs, Winter 1983/84.

Темков, Кирил. *Етиката денес*, Епоха, Скопје, 1999.

Vukadinović, Radovan. *Nuklearne strategije supersila*, August Cesarec, Zagreb, 1985.

www.pugwash.org

ПРЕСТРУКТУРИРАЊЕ НА СВЕТСКИОТ ПОРЕДОК ВО НОВАТА КОНСТЕЛАЦИЈА НА МЕЃУНАРОДНИ ОДНОСИ

Горан ЗЕНДЕЛОВСКИ

327.8:327.5

АПСТРАКТ

Во изминатата декада се појавија серија видувања и сценарија за постоечкиот светски поредок. Сè уште се присутни дилемите каков модел на поредок би бил најадекватен во новата констелација на односи. Сложеноста произлегува од видовите и интензитетот на транснационалните закани кои предизвикаа измени во улогата и активностите на субјектите во меѓународните односи. Безбедноста претставуваше услов и влијаеше, државите, меѓународните организации и институции, недржавни актери, да донесат компромисно решение за круцијалните проблеми или да се соочат со дисбаланс на силата и интересите. Од конфронтирањата и поделеноста во ставовите, меѓународните актери констатираа дека постојаното усовршување на „мечот“ и „штитот“ не гарантира дека светот нема да се најде пред нови искушенија за глобалната безбедност.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: светски поредок, меѓузависност, безбедност, организации.

RESTRUCTURING ON WORLD ORDER IN NEW CONSTELLATION INTERNATIONAL RELATIONS

SUMMARY

In the past decade appeared a series of seeing and scenarios of the standing world order. Still present dilemmas and the nature of the model order would be adequate in the new constellation of relations. Complexity of the resulting types and intensity of transnational threats cause changes in the role and activities of the subjects in the international relations. Security represents a condition and affected states, international organizations and institutions, non-state actors to bring a compromise solution to crucial problems or faced with disbalans of the strength and interests. Since confrontations and division in opinions, international actors observed that the standing improvement on "sword" and "shield" does not guarantee that the world does not have to find the front of the new testing to global security.

KEY WORDS: world order, interdependence, security, organizations.

Во изминатата деценија се случија длабоки и неочекувани промени во меѓународните односи. Неизвесностите од глобализацијата за некои земји беше видена како една од приликите да ја афирмираат својата неприкосновена сила и елементи на моќ. Притоа, се создаде голема дифузија на авторитет и моќ и со појавувањето на новите глобални елити, неефикасноста на меѓународните институции, зголемувањето на регионалните блокови и на недржавните актери.¹²⁹ Појавата и интензивирањето на транснационалните проблеми како што се климатските промени, регулирањето на глобалниот финансиски пазар, миграциите, распаѓање на државите, тероризмот, организираниот криминал и ширење на оружјето за масовно уништување (ОМУ), дополнително ја мултиплицираа состојбата во светот. Неможноста земјите и организациите сами да се справат со заканите и опасностите, ширум целата планета завладеа клима на страв за иднината на народите, државите и целиот универзум. Многумина се прашуваат дали светот ќе се најде пред нова ера на немири и хаос. Оттука, се запрашуваме дали е воопшто можно да се создаде глобален свет и глобална заедница кога постојат толку амбивалентности помеѓу земјите и народите? Кој модел на светски поредок е најприфатлив, униполарниот или мултиполарниот? Дали актуелниот светски поредок гарантира мир и просперитет? Како да се унифицираат земјите според еден „калап“, покрај редицата разноликости, а без да се наруши глобалната безбедност?¹³⁰

Крајот на биполарниот светски поредок доведе до суштински промени во меѓународниот систем, но и различни толкувања на повеќе автори за тоа што претставува терминот нов светски поредок, а особено различната интерпретација на зборот *пoredok*. Заговорниците на реалистичката теорија тврдат дека овој поим се однесува на структурата и распределбата на моќта помеѓу државите во меѓународниот систем. Додека застапниците на либералната теорија посочуваат на улогата на меѓународните организации во спречување на појавата на судири и воспоставување поредок кој ќе биде поврзан со демократските вредности и човековите права. Но, за други автори значењето *нов светски поредок* има негативна конотација. Според *Жан-Мари Лепен* значи постоење завера создадена од финасиските и политичките елити за да доминираат во светот. Исто така, одредени антизападни групи посочуваат дека терминот *нов поредок* е смислен западен концепт со намера да се доминира над незападните земји од светот. Покрај овиевидувања се и ставовите на *Кисинџер* за кого овој термин претставува рамнотежа на силите, но и на *Ноам Чомски* дека претставува форма на доминација на поединците над мнозинството, некои поединечни држави над мнозинството на други држави, богатите над сиромашните.

¹²⁹ Global Trends 2025: A Transformed World, NIC, 2008

¹³⁰ Micovic V., Globalizacija i novi svetski poredak, Beograd, 2001

На претходно искажаното може да се напомене дека терминот *нов светски поредок*¹³¹ е присутен повеќе од 15 години и се базира на принципи како што се: економската интеграција, информатичката поврзаност, технолошкиот напредок и креирање концепт на глобална безбедност. Истиот, се темели врз заеднички меѓународни стандарди и норми, без присуство на страв и секако под водство на меѓународните организации и институции од чии одлуки и политики ќе зависи одржувањето на стабилноста во светот и менаџирање на некоја идна светска криза.

Всушност, веќе посочивме дека динамиката на глобализацијата доведе до низа економски и политички процеси кои придонесоа до поголема диференцијација и појава на нови центри на политичка, економска и воена моќ. Еволуцијата на новите глобални и регионални актери укажува на потребата од креирање нова парадигма во меѓународните односи, која ќе успее да ги редуцира факторите кои предизвикуваа нестабилност и флукутации и истите да доведат до нарушување на глобалната безбедност.

Поради тоа на глобален план постоеја неколку рационални решенија за создавање на алтернативен светски поредок во кој најеминентен е системот на глобалната безбедност, чија функција е да ги намали глобалните закани и опасности. Оттука, идејата е да ги прикажеме неколкуте општоприфатени модели на светски поредок. Првиот е познат како модел на глобално водство, изразен преку улогата на САД како единствена останата супер сила и примена на униполарно водство низ призма на економската, политичката, културолошката и воената моќ¹³². Другиот модел е идеја на *Хенри Кисинџер* кој во 70-тите години на 20. век говореше за пентагонално водство. Авторот говореше за концентрирање на светската моќ во пет столба (САД, Европа, Кина, Јапонија и Русија) преку кои ќе може да се воспостави глобална рамнотежа. Покрај овие два модели најеминентен е концептот на светска влада и глобално управување во кој ќе бидат вклучени повеќе актери (земји, меѓународни институции) во донесувањето на одлуките на глобален план, а со цел да креираат подобар свет¹³³.

Во сличен контекст авторот *Гиденс* предлага алтернативен светски поредок преку примерот на светска влада со интегрирање на Светската трговска организација, Меѓународниот монетарен фонд и Светската банка во едно тело, додека Организацијата на обединетите нации би можела да биде поделена на парламент и совет.¹³⁴ Други пак, визијата за создавање светска влада ја разгледуваа низ улогата на ООН, односно преку

¹³¹ Впрочем терминот нов светски поредок за прв пат е употребен од страна на поранешниот претседател на САД, Џорџ Буш постариот во говорот на 11 септември 1990 година. Опишувајќи ја новата констелација на меѓународни односи и улогата што Соединетите Американски Држави ќе ја превземат во иднина како победник од Студената војна.

¹³² Некои автори преферираат модел на уни-мултиполарно водство, претпоставувајќи дека во светот постои една супер сила и неколку големи сили, при тоа развивајќи меѓусебни партнерски односи. Види во: Huntington P.Samuel, The Lonely Superpower, Foreign Affairs, Marc/April 1999.

¹²⁸ Turek F., Globalizacija i Globalna sigurnost, Hrvatska udruga za medunarodne studije - HUMS, Varazdin, 1999.

¹³⁴ Giddens A., The Third Way, The Renewal of Social Democracy, Polity Press, Cambridge, 1998, p.168

проширување и учество на повеќе земји во Советот за безбедност. На овој начин, возможно е да се дојде до поголем степен на стабилност во светски рамки, но доколку внимателно и подеднакво се изберат земјите од различни региони од светот кои имаат изградено доверба и статус во меѓународната заедница и можат да имаат улога на „моќни центри“ за градење мир и просперитет во оној дел од светот каде што припаѓаат.

За да се придонесе кон зачувување на глобалниот мир еден од најактуелните предлози беше на министерот за надворешни работи на Русија, *Сергеј Лавров* пред Генерално собрание на ООН, кој укажа на потребата од формирање нов систем за колективна безбедност во Европа. При што, треба да се обезбеди целосна и еднаква сигурност за сите земји врз правни основи за заедничко дејствување на сите учесници за одржување на мирот. Бидејќи, ако сегашната безбедносна архитектура во Европа се потчини на заканите од униполарноста, ќе доведе до тоа да не може да се спречи агресорот без притоа да се остават безбедносни последици.

Сепак, се очекува меѓународните институции да ја имаат главната улога во справување со безбедносните предизвици, бидејќи улогата на државите во новонастанатите услови е драстично променета. Оттука и потребата од изнаоѓање или редефинирање на постоечкиот модел на меѓународен систем чија улога ќе биде успешно да превенира регионална или глобална криза. Тоа би го вклучувало следново: 1) реформи на ООН (Советот за безбедност), ММФ, Светска банка, Светска трговска организација; 2) засилување и проширување на НАТО; 3) градење капацитети за регионални безбедносни институции; 4) подобрување на релациите помеѓу НАТО -ООН - ЕУ и 5) проширување и зголемување на активностите на групите Г-8 и Г-20.¹³⁵

Но, дали овие алтернативи за нов поредок ќе нè одведат во свет без насилство, мир и просперитет?

Процесите на глобализацијата нè одведоа многу далеку, односно многу блиску. Затоа што просторно-временската компресија ги доведе денешните светски центри на моќ во поголема блискост и можност за потенцијален конфликт. Истовремено, ги зголемија и можностите за проектирање енормна сила на огромни растојанија.¹³⁶

Сепак, во овој момент идејата за светска влада е неостварлив концепт поради сè поголемата улога на САД и кои веројатно нема, да се согласат својот авторитет и „ингеренции“ да ги префрлат во рамките на светската влада. Затоа, можеби најдобар начин е светот да се прекрои според мултилатералните правила и принципи.¹³⁷ Тоа значи,

¹³⁵ The National Security Strategy of the United Kingdom: Security for the Next Generation, Cabinet Office, June 2009.

¹³⁶ Held D. and others., Global Transformations, Politics, Economics and Culture, Polity Press, Cambridge, 1999, p.88-89.

¹³⁷ Поимот мултиполарен поредок всушност е прифатлив однос на моќта и соработката помеѓу државите на полето на заедничките интереси како што се: борба против тероризмот, еколошки проблеми, решавањето на проблемите со сиромаштијата. Мултиполарната соработка го зајакнува редот и составот, но колку и да е силен тој процес државите не се алтруистички субјекти. Во новиот светски поредок државите нема да престанат да функционираат како единки на системот кои првенствено го следат сопствените интереси. Затоа во време на современата глобализација светот може да биде многу покооперативен откога било кога, но, државите може и да не сакаат да соработуваат доколку оценат дека соработката ги ослабнува отколку да ги зајакнува нивните клучни интереси.

вклучување на Соединетите Американски Држави (кои се на врвот на политичка и воена моќ во светот) и идните економски сили како Европската унија, Кина и Русија, способни да го загрозат американското глобално водство. Затоа и нема реални услови во 21. век да се одржи американската униполарна надворешна политика.

Од друга страна, некои критичари за развојот на настаните говорат дека мултиполарниот поредок може да доведе само до нестабилност, поради присутноста на повеќето големи сили. Сложеноста доаѓа оттаму што не може во целост да се претпостави кои средства на моќ ќе преовладуваат во иднина и со кои од нив ќе се води борба за водечка позиција во меѓународниот систем. Иако, досега таа борба се водеше во комбинација на економски, политички и воени механизми. Од каде што САД се економска и воена сила, Јапонија и Германија се економски сили, Русија со статус на воена сила и Кина од воена сила прераснува и во економска сила. Така што, односите помеѓу овие пет сили ќе бидат доста усложнети поради желбата да ја афирмираат сопствената економска и воена сила.¹³⁸

Врз основа на историските искуства, секој нов светски поредок значи и радикално преуредување на меѓународните односи низ призма на сила. За некого преставува утопија создавањето светски поредок без присуство на хегемонија или воена сила. Затоа е логично во новонастанатите услови концептот на национална безбедност да е повеќе зависен од меѓународната безбедност. Тоа значи градење на заедничка визија, ревитализирање на безбедносно-одбранбените алијанси и на глобалните институции од кои ќе профитираат сите учесници. Меѓутоа, и крајно време е да се пронајде решение за сплотување на државите и недржавните актери, и начин како да ги споделат заедничките интереси, без разлика на нивната големина или моќ.

Концептот на меѓузависност - фактор за (не)стабилен меѓународен поредок

Трката во вооружување, територијалните експанзии и военото ривалство беа главни обележја на минатиот век. Спротивставувањата и недоразбирањата што постоеја помеѓу двата светски блока сега се заменети со уште покомплексен и непредвидлив сет на интереси, групирања и релации. Глобалните превирања, заканите од вооружен конфликт, изолационизмот, тековните проблеми со загадувањето на околината, организираниот криминал, СИДА, бегалските кризи, низата на економски, технолошки и социјални трендови предизвикани од глобализациските процеси ги зголемија и подобрија врските помеѓу организациите, државите и индивидуите. Таквите случувања овозможуваат и нови можности за заедничка работа и градење просперитетен и побезбеден свет базиран врз поделба на обврските во меѓународните институции.

Испреплетената мрежа на меѓузависност помеѓу државите за многумина не претставува универзалност, но сепак има значење на процес кој е проследен со низа позитивни и

¹³⁸ Plevnik J., Iza globalizacije, Golden marketing, Zagreb, 2003, str.105.

негативни ефекти. Во тој случај, порастот на меѓузависноста помеѓу државите е толкуван како еден од важните аспекти на денешницата која остава последици врз меѓународниот поредок.

Според некои автори меѓузависноста и глобализацијата се поими кои често се заменуваат. Во 70-тите години на минатиот век овој израз претставувал и синоним за глобализација, односно имале слично значење и потешко било да се разграничат. Но, денес концептот на меѓузависност претставува ново размислување во меѓународната политика и се однесува на односите помеѓу високоиндустријализираните држави и влијае на нивната политика и политиката на меѓународните организации. Додека за други меѓузависноста се однесува на ситуациите во кои сите учесници или настани во различни делови од светот влијаат едни на други или се зависни едни од други.

Особено поради застапеноста на неолибералниот концепт на организирање на глобалното општество под водство на економијата, земјите беа принудени повеќе да соработуваат и градот поголеми и подлабоки економски врски помеѓу себе, но и да ги споделат ризиците.¹³⁹ Од тој аспект меѓузависноста, како што ја толкуваат либералите треба повеќе да е наклонета кон пацифизам и кооперативност. Всушност, таа не е присутна само во економската сфера, туку се појавува и во други области и текови, помеѓу различни земји и континенти од светот, помеѓу Северот и Југот, развиените и неразвиените земји. За некои земји таа „претставува богатство, за други сиромаштво, за некои е добро а за останати земји лошо“.¹⁴⁰

Без разлика дали станува збор за економска, воена или технолошка меѓузависност, постојат мислења дека државите во светскиот систем се обидуваат да извлечат корист од меѓузависноста, или пак тежнеат кон остварување заедничка добивка, која поттикнува на соработка и развој. Но колку и да изгледа соработката „либерална и демократска“, условите на глобализацијата создаваат амбиент во кој едни држави се стремат да ја заменат со конкуренција, додека други се стремат да дојдат до поголемо „парче профит“ или да извлечат корист која може да се стекне на „нечесен и непредвидлив начин“. Ова значи дека не се исклучува можноста од употреба на сила во одредени специфични ситуации. Односно, во овој случај меѓузависноста е категоризирана како прилично осетлива и ранлива категорија, чии последици се шират премногу брзо. Или, поинаку кажано, промените во еден дел на системот може да влијаат врз другите сегменти на системот. За таков вид ранливост и осетливост може да ни послужат ефектите од сегашната глобална економска криза чии турбуленции се почувствуваат насекаде во светот.

Меѓутоа, освен економските случувања постојат и други глобални превирања и предизвици кои котираат високо на светската агенда. За државите претставуваат

¹³⁹ Исто, стр.44.

¹⁴⁰ Joseph S.Nye, Jr., *Understanding International Conflicts An Introduction to Theory and History*, Fifth Edition, Pearson Education, Inc., New York, 2005, p.259

дополнителни проблеми, затоа што не можат да ги решат со самостојни акции. Уште посложена е состојбата кога предизвици ги надминуваат националните граници т.е. не потпаѓаат под надлежност на државата, а се важни за нејзиниот опстанок. Поради тоа е оневозможено државите да ги третираат овие проблеми како домашни. Затоа, неопходна е соработка на транснационално ниво, а тоа подразбира меѓусебна зависност на државите во рамките на регионалните или меѓународните организации.

Имено, според *Нуге*¹⁴¹, во меѓународните односи помалку зависна земја е таа која претставува извор на моќ. Авторот говори за еден вид асиметрична меѓузависност, во која едната страна е потполно зависна, а другата не е воопшто зависна, што доведува до нерамнотежа или дизбаланс во односите. По Студената војна се очекуваше со порастот на меѓузависноста да се намали постоечката асиметрија во меѓусебните односи. Но, тоа не се случи поради тоа што стратегијата на глобалните елити на моќ беше насочена кон главните економски институции одговорни за воспоставување поредок надвор од рамките на ООН. Така што, организациите како ММФ, СТО, Светска банка, асиметричната меѓузависност ја зголемија и подредија во интерес на високоразвиените земји.

Тоа подразбира дека копцептот на меѓузависност е неизедначен и неуниверзален процес, бидејќи сè уште државите се обидуваат на праведен или неправеден начин да постигнат економска, политичка или воена надмоќ, а за да ги надминат своите опоненти и конкуренти. Тоа особено важи кога станува збор за флукуациите предизвикани од процесите на глобализацијата, принудувајќи ги државите постојано да се „натпреваруваат“, притоа меѓусебната зависност да се трансформира во индивидуалност и затвореност.

Сепак, реалноста носи и други ризици со кои државите поединечно е тешко да се справат. Економската осетливост, недоволно распространетите демократски вредности и справување со безбедносните закани, побаруваат од државите поголемо партиципирање и координација во склоп на глобалните институции. Со порастот на меѓузависноста во глобалниот систем ќе значи одговорност и принуденост за секоја држава да се придржуваат до унифицираните стандарди. Односно, преку овој концепт светот ќе се доведе до состојба која ќе ги редуцира процесите кои водат кон анархичен светски поредок.

* * *

Актуелниот меѓународен систем е диспропорционален поради изразената поделеност во светот на земји со либерално-демократски вредности, автократски земји и огромен свет на земји во развој. Но, без разлика на ваквите групирања сите заедно споделуваат исти транснационални закани како што се: сиромаштијата, граѓанските војни, климатските

¹⁴¹ Исто

промени, пандемии и итн. Меѓусебните ривалства нив ги прави подалечни и поранливи едни од други, особено кога говориме за безбедноста која е нејзина неделлива категорија во меѓународните односи. Таа може да биде подеднаква за сите или пак сосема ќе ја нема. Нејзина основа е да се признаат интересите на сите земји и народи и нивна еднаквост во институциите на системот, без разлика на нивната големина, развој или моќ. Исто така, „двојните стандарди“ што ги промовира глобализацијата, оставаат можност од појава на нови конфронтирања помеѓу „силата“, „правата“ и „интересите“ на државите, меѓународните организации и недржавните субјекти. Затоа се јавува потреба од баланс на интересите во меѓународните односи или да се соочиме со ентропија на глобалниот поредок.

Секако дека распределбата на моќ се јавува како последица од изменетата улога на државите, меѓународните организации, недржавните субјекти и истите можат да доведат до нарушување на глобалната стабилност посебно на безбедносен план. Постојат мислења кои велат дека низата на неизвесности и предизвици се јавуваат поради нарушената рамнотежа на меѓународниот поредок. Така што, денешниот светски поредок повеќе наликува на неполарен отколку на мултиполарен поредок, бидејќи сè уште нема земја која може да ги обедини земјите околу една замислена светска агенда, како и неможноста моќните земји да бидат гарант за безбедноста надвор од сопствените граници.

ЛИТЕРАТУРА:

Global Strategic Assessment 2009: *America's security role in a changing world*, Institute for National Strategic Studies, 2009.

Global Trends 2025: *A Transformed World*, NIC, 2008

Giddens A., *The Third Way, The Renewal of Social Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1998

Joseph S.Nye, Jr., *Understanding International Conflicts An Introduction to Theory and History*, Fifth Edition, Pearson Education, Inc., New York, 2005.

Micovic V., *Globalizacija i novi svetski poredak*, Beograd, 2001

Held D. and others., *Global Transformations, Politics, Economics and Culture*, Polity Press, Cambridge, 1999.

Huntington P.Samuel, *The Lonely Superpower*, Foreign Affairs,Marc/April 1999.

Peter Hough, *Understanding Global Security*, Second Edition, Routledge, 2008.

Plevnik J., *Iza globalizacije*, Golden marketing, Zagreb, 2003.

The National Security Strategy of the United Kingdom:*Security fot the Next Generation*, Cabinet Office, 2009.

Turek F.,*Globalizacija i Globalna sigurnost*, Hrvatska udruga za međunarodne studije - HUMS, Varazdin, 1999.

Војно Дело бр.1 општевојни теоријски часопис, Војноиздавачки завод, Београд, 2005.

БЕЗБЕДНОСЕН КОНЦЕПТ НАСОЧЕН КОН ЧОВЕКОТ

Сергеј ЦВЕТКОВСКИ

341.231.14:355.45

АПСТРАКТ

Човековата безбедност или поточно концептот на човекова безбедност е замисла за развој на практика која е „малку“ поинаква од веќе воспоставената „политика“ на мултинационални принципи кои се во перманентен развој, а се однесуваат на безбедноста и владеењето. Тоа е обид за делување, но и спонтан процес на развивање на научно сфаќање кое им противречи на традиционалните замисли за безбедноста. Она што се наметнува е дека таа замисла или концепт не е баш лесно разбирлив или потполно објективен како мисла. Тоа е така, затоа што може да се издвојат четири различни, понекогаш компетитивни пристапи кон човековата безбедност кои се одраз на различни социолошко, културни и геостратежиски ориентации. Или можеби концепт кој е помалку нереален или премногу амбициозен. Во насока на „напреднатата идеја“, трудов укажува дека искусственото проучување веќе дава основа за формирање на поддржувачка позиција на размислувањето за човековата безбедност, кое можеби споро, но сигурно се препознава и имплементира од донесувачите на одлуки, наспроти доследноста на цврстата нео/реалистичка одреденост.

Клучни зборови: Безбедносен концепт, напредна идеја, човекова безбедност.

ABSTRACT.

The Human security or the concept of human security is an idea for development of practice that is “little” different than an already set up “politics” of multinational principles in permanent evolution in relation with security and governmenting. It is a trial of act, but also it is a spontaneous process of development of scientific knowledge opposite to traditional theories of security. What is stressed is that this idea or concept isn’t easily understandable or quite objective as a thought. It is because; it is possible to point four different, sometimes competitive approaches towards human security, which are reflection of different social, cultural and geostrategies orientations. Or maybe it is a concept that is a less real or too ambitious. In direction of an “advanced idea”, this paper shows that empirical research has already given basics for forming the supporting position for thinking over human security, consideration that maybe slow, but for sure is recognized and implemented by decision owners, opposite to consistence of hard neo/realistic determination.

Key words: Security concept, advanced idea, Human security.

Вовед

Во рамките на меѓународните односи, концептот на „безбедност“ е перманентна тематска расправа, кој уште од последната деценија на минатиот век како модел за безбедноста почна да привлекува внимание и да биде предмет на национални и меѓународни академски проучувања. Иако во денешно време нашите основни животни потреби многу малку се имаат променето/зголемено, барем во биолошка смисла, многу повеќе се има изменето нашето сфаќање и пристапот за постигнување и одржување на безбедноста. Безбедноста е основата на нашето индивидуално и групно опстојување. Таа е една општа добивка од која останатите животни вредности можат единствено да профитираат. Во поширока смисла, концептот на „човекова безбедност“ ја става личноста/поединецот како главен објект на безбедноста, за разлика и спротивно од традиционалниот концепт, кој беше фокусиран на територијата и државната сувереност. Како всушност овој модел на „човекова безбедност“ ја преориентира безбедноста од традиционалниот модел? Ова прашање не е некаков едноставнодебатен, концептуален или политички предизвик, тоа е многу поголемо суштинско прашање. Што е тоа што го прави концептот повеќеаспектен? И колку концептите на „човековата безбедност“ и „националната безбедност“ се меѓусебно хармонизирани?

Она на што овој концепт укажува е дека не се работи за некаков заеднички концепт или некаква нова „школа на размислување“. Наместо тоа, укажува на различни, понекогаш меѓусебно компетитивни сфаќања за човековата безбедност кои можат да одразуваат различни културносоциолошки и геополитички насоки. Трудов расправа дека, никнувањето на концептот на човекова безбедност - како широк, повеќеаспектен став за безбедноста кој е во постојан развој - се одразува на влијанието на различните принципи и вредности во меѓународните односи. Во позитивна смисла, трудов укажува дека искуството веќе ја потврдува мислата за човековата безбедност која полека, но сигурно сè повеќе се прифаќа од донесувачите на одлуки, наспроти логиката на цврсто воспоставениот реализам.

Национална безбедност или човекова безбедност?

Безбедноста на меѓунационално ниво беше традиционално сфатена како (воена) одбрана на територијата. Станува збор за анархичен систем на држави кои се во постојана потрага по безбедност заснована на (воена) моќ. Ова во теоријата на меѓународни односи е познато како *структурен реализам*. каде иако се можни промени внатре во државите, системот останува да биде еготиична, анархиска и хиерархиска арена каде рамнотежата го диктира однесувањето на единките држави (Volc, 2000). Одовде, националната безбедност е нужна потреба во одбраната на територијата и одвраќање од надворешните воени закани. Но, сосема е извесно дека постојат уште многу други закани по безбедноста. За голем број луѓе во светот вистинските закани за нивната безбедност доаѓаат од друга насока: болести,

глад, загадувањето на околината, криминалот, па и домашното насилство.¹⁴² За други пак, многу поголема опасност доаѓа од нивната сопствена држава отколку од некоја друга држава. Ставовите и институциите кои ѝ даваат предност на „високата политика“ над болеста, гладот или неписменоста се всадени во меѓународната политика и донесувањето одлуки. Ова, само по себе не значи дека човековата безбедност е во спротивност на државниот суверенитет, зашто државата како збир на можности и средства останува да биде главниот обезбедувач на безбедноста. Но, сепак, од друга страна се укажува дека меѓународната безбедност која традиционално е дефинирана како територијален интегритет, не секогаш е во корелација со човековата безбедност и дека пренагласувањето на националната безбедност може да биде за сметка на човековите потреби и благосостојба. Традиционалните замисли за национална безбедност се нужен услов но не и доволен услов за човековата благосостојба. Па, така, граѓаните во државите кои се безбедни според традиционалниот концепт на безбедност, всушност можат да бидат сериозно загрозувани до тој степен што неминувано наметнува да се размислува за воспоставување нов концепт. Новиот концепт кој произлегува од потребата за нов исправен пристап кон безбедноста е концептот на *човекова безбедност*. Важно е да се напомене дека човековата безбедност не го игнорира значењето на националната безбедност, зошто безбедноста на поединецот помеѓу другите работи зависи и од националната безбедност.

Еволуција на мислата за Човекова безбедност

Човековата безбедност се однесува на слободата, во потесна и поширока смисла и на човековите права. Таа е ослободеност од немаштија, ослободеност од потреби и отсуство на страв. Човековата безбедност е наметлив, пред сè еден етички концепт, но сепак концепт кој е заснован на искусствено расудување за постигнување на нешто подобро. Како прво, наметливоста произлегува во смисла на аргументите дека постои морална одговорност на оние кои ја поседуваат способноста да ја прошират (да ја наметнат) безбедноста за оние на кои сериозно им недостасува безбедност, преориентирајќи ја безбедноста на една индивидуа (во прераспределувачка смисла), во севкупниот контекст на промени во политичкото општество и појавата на меѓудржавни норми поврзани со човековите права. Како второ, се потпира на искусствено расудување кое се однесува на воспоставувањето на стабилност помеѓу државите и во рамките на државите. Постои распространето разбирање дека лишувањето од човековата безбедност – како што се на пр. сериозната злоупотреба на човековите права, социоекономското изолирање и деградацијата на природната околина – има директно влијание на мирот и стабилноста во и помеѓу државите.¹⁴³ Оттука, во

¹⁴² Законите според Галтунг се директни и индиректни. Индиректните се не секогаш јасно видливи и препознатливи. Кај нив не може секогаш директно да се трага до причинителите. Таквото насилство е вградено во структурата (на општествениот систем). Покрај структуралното насилство, тој во 1990 год. го воведува и концептот на Културно насилство.

¹⁴³ Така на пр. во Македонија во 2001 год. „ насилството беше генерирано од проблемите во врска со прашањата за човековите права и правата на малцинствата, односно борбата за човекови права...Еднаш Уставот се лоцира како причина. Другпат долгогодишната репресираност на

последнава декада на единката ѝ беше даден поголем третман во принципите на однесување и меѓународно управување. Промените во пристапите и (можеби на *пониско* ниво) промена во политиките - ставаат зголемен нагласок на човековите права и потреби во модел на човекова безбедност кој оди подалеку од традиционалниот воен концепт на безбедност во кој државата е примарниот објект на безбедност. Ова за последица има појава на нови принципи и институции како на регионален така и на глобален план, вклучувајќи прашања почнувајќи од општиот развој, криминалот и хуманитарното право, човековите права, па сè до економијата и демократијата. Принципите се тие кои треба да бидат поддржани од национални и интернационални институции вклучувајќи ги ООН, голбалните економски и финансиски институции, регионални организации, државни институции и невладини организации.¹⁴⁴ Овие норми имаат очигледно влијание врз меѓународните односи, ефект за чие објаснување не е доволен конвенционалниот структурен реализам.

Каде е потеклото на ваквиот развој? Прво, крајот на Студената војна го растопи биполарниот модел на меѓународни односи и го засили чувството за „безбедносната дилема“ што обезбеди изговор за проширување на национално-безбедносната парадигма. За време на Студената војна доминираше моделот на реализам во меѓународните односи, според кој, меѓународните политики беа засновани на потребата државите да преживеат и да ја зголемат моќта во анархичниот систем на одвраќање и противтежа. Сите приоритети и потреби внатре во државите беа второстепени според ваквиот пристап (Morgentau, 1948). На концептот на Човекова безбедност треба да се гледа како на проширување на оваа постара традиција и во контекст на пошироката безбедносна расправа. Променливиот контекст по Студената војна има донесено зголемена можност (во академските кругови пред сè) да се обрати внимание на глобалните проблеми, меѓу кои, проблемите на популацијата и животната средина, етничката борба, справувањето со оружјето за масовно уништување, илегалната трговија со дрога и ХИВ/СИДА на меѓународно ниво, во рамките на поширокиот концепт за мирот и безбедноста.

Второ, глобализацијата се јавува како суштинска за овој променлив контекст. Ова генерално се однесува на либерализацијата и комерцијализацијата на националните економии во услови на широко распространетата мрежа на меѓународни правила и стандарди кои се кодификувани и прифатени, па дури и засилени, од регионалните и глобалните организации и режими. Процесот на сложена меѓузависност веројатно се има продлабочено и со управувањето на општиот пазар. Значењето на мултилатерализмот во

Албанците од страна на Македонците. Додека, пак, третпат обесправеноста да учат на албански јазик во високото образование, кое ги дискриминира Албанците.“ Исто така, во овој контекст треба да се потенцира уште еден извор на фрустрација меѓу Македонците и Албанците. Тешката социјална и економска ситуација истовремено ги погоди и Македонците и Албанците.“

Види Митревска, М., А. Гризод, В. Бучковски, и Е. Ванис. (2009). *Превенција и менаџирање конфликти-случај Македонија*, Скопје, Бомат графикс-Скопје, 106, 104.

¹⁴⁴ Активната партиципација во овие институции изискува поголема репрезентативност и демократичност, но постигнувањето на демократичноста не треба да биде за сметка на парализирање на процесите на одлучување и имплементација.

надворешната политика ги нагласува обичајот и логиката на колективното справување со заедничките проблеми. Можеби во различна мера, но, сепак, повеќе влади би прифатиле дека уништувањето на животната средина, нееднаквоста во глобалните приходи, интернационалната миграција која се јавува како резултат на пораст на популацијата, распространување на болестите, трговијата со дрога, интернационалниот тероризам и граѓанските конфликти се проблеми кои побаруваат колективно справување. Ваквата агенда се поклопува со концептот на хумана безбедност и пошироката алтернативна безбедносна расправа.

Трето, наложувачките промени се поткрепуваат и произлегуваат од ваквиот развој и искористувајќи ја инертноста и сопствената шанса која се вклопува во очекувањата и стандардите на владеење во и помеѓу заедниците, ја имаат трансформирано природата на политичката заедница. Она што е тековна промена е интернационализацијата на етички стандарди со влијание врз националните закони и норми. Во контекст на различни социјални, политички и технолошки процеси границата помеѓу националното и интернационалното е значително избришана во бројни области кои се однесуваат на владеењето и социоекономската организација. Срушен е принципот на сувереност и немешање во внатрешните работи на државите. Облиците на владеење, човековите права и половата еднаквост, правото за напредување и образование, сите тие како причинители за промената станаа (а подоцна и идентификувани како) меѓународни проблеми. Демократијата ако и воопшто некогаш била, повеќе не е прашање кое е ограничено со територијално затворени заедници. Одоздола па нагоре, човековата свест за правата и нивното побарување, во контекст на соседството, националните колективитети и глобалните режими, очигледно пројавуваат ефект. Соодветно на тоа и ќе се развиваат очекувањата на луѓето и ставовите кон управувањето и власта изразени на најразлични начини.

Промената која го има преориентирано размислувањето за безбедноста е и со позитивен и со негативен мотив. Во позитивна смисла, претставува одраз на политичка еманципација. Меѓународните дебати за демократија, информациона технологија, сознанието за придонесот на цивилното општество кон домашната и меѓународната политика, сето тоа укажува на една развојна меѓународна динамика. Доколку се земат предвид движењата за олеснување на долговите, залагањата кои кулминираа со забрана на нагазните мини, или пак демонстрации кои повикуваа за Економски безбедносен совет со право на вето, може да се забележи една широка лепеза на учесници, нивни сојузи и планови во функција кои не носат подалеку од традиционалниот опфат на меѓународната политика. Во негативна смисла, одредени институции и вредности како на пр. неолибералниот пазар, покажуваат силна неусогласеност со човековата безбедност. Интересот за човековата безбедност е одговор на перцепираниот пораст на закани за човековата безбедност. Врвна помеѓу сите нив, глобализацијата, има гласни опоненти кои укажуваат дека таа им ги одзема правата на послабите заедници, им се заканува на домашните економски делувања, ја продолжува доминацијата „на големиот родител“ и резултира со социјална нееднаквост.

Глобализацијата, додека ги препознава воената моќ и територијалните прашања како значајни во секакви услови, сепак фокусот на моќта го става во позадина и е прокупирана со успешна манипулација на знаењето и парите. На страна од ваквото пристрасно мислење, Програмата за развој на ОН од 1999 дава веродостојни податоци кои покажуваат дека придобивките па дури и можностите од глобализацијата не се подеднакво распределени. „Новата геополитика е обликувана од затскриени, неизбрани и непредвидливи лидери кои делуваат во рамките на различни сцени првенствено на регионалниот и глобалниот капитал“.¹⁴⁵ Улогата на државата е реартикулирана за да служи како ефикасен инструмент за глобализацијата *од горе*. Произлегува дека, човековата (не)безбедност може да биде сфатена не како некое (не)избежно случување, туку како директна последица на постоечките структури на моќ кои одлучуваат кој ќе го ужива правото на безбедност, а кој нема (Thomas и Vajlkin, 1999). Оттаму, „ослободување од угнетувачките структури на моќ, било да се тоа глобални, национални или локални по потекло и досег, се неопходни за хуманата безбедност“.¹⁴⁶ За да се подобри заедничката безбедност на државите и граѓаните е потребна политичка борба во името на безимотните, раселените, гладните и оние чии основни права се злоупотребени.

Четири сфаќања за Човековата безбедност

Според Кофи Анан, поранешен Генерален секретар на ОН, човековата безбедност ја сочинуваат: независноста од немаштија, ослободеноста од потреби и отсуството на страв. Но, тие едвај да можат да бидат предмет за истражување, а уште помалку некаква политичка ориентација. Основниот концепт на човекова безбедност, ориентација кон сите аспекти на безбедноста и во интерес на индивидуата, има поттикнато широк вариетет на прашања. Самата широчина на прашањата се заканува да ја замати разбирливоста на концептот, особено во политичка смисла. Сите тие (безбедносни прашања) би можеле да се групираат во четири, делумно преклопиви категории: основни човекови потреби, човеков развој, наметливост и изменета безбедност. Тие не се нешто што е општо и уникатно, на некој начин, тие повеќе се одреден тек на мисли. Разликите повеќе произлегуваат од нагласокот кон субјектите/објектите, начините и средствата, отколку од постоењето на некакви одделни типологии. Така, на пр. концептот на „изменета безбедност“ кој е подолу презентиран би можел подобро да се дефинира како „нетрадиционална безбедност“, при што објект на безбедноста останува да биде државата, додека предизвиците се недржавни или невоени. Се поставува прашањето колку се меѓусебе хармонизирани различните интерпретации на човековата безбедност.

¹⁴⁵ (Falk, 1999: 17)

¹⁴⁶ (Thomas and Wilkin, 1999:3)

Основни човекови потреби

Пристапот на фундаментални човечки потреби суштински е презентираан во Програмата за развој на ОН: основна економска безбедност, храна, здравствена безбедност, лична безбедност, безбедност на животната средина, безбедност на заедницата и политичка безбедност. Извештајот за Човеков развој на програмата за развој на ОН од 1994 година го популаризира овој концепт: „За повеќето луѓе денес чувството за небезбедност произлегува повеќе од грижата за секојдневниот живот отколку од стравот од катаклизматичен светски настан. Безбедноста на вработувањето, приходот, здравјето, безбедноста на животната средина, обезбедувањето од криминал се пројавените грижи на човековата безбедност низ целиот свет“.¹⁴⁷ Повеќето луѓе инстинктивно знаат што значи безбедност. Таа значи безбедност од константните закани како глад или болести, криминал или репресија. Таа е релевантна за сите луѓе, секаде и во богатите нации и во сиромашните. Заканите за нивната безбедност може да се разликуваат: глад и болести кај сиромашните, а дрога и криминал кај богатите, но заедничко е дека тие закани се реални и во постојан пораст.

Произлегува пораката дека човековата благосостојба е најдобриот показател за безбедност. „Тоа значи, како прво, сигурност од хронични закани како глад, болести и репресија. И второ, значи заштита од ненадејни и болни нарушувања во навиките на секојдневниот живот, било во домовите, на работното место или заедниците“.¹⁴⁸ Моделот на УНДП се потпира на два става: во центарот на човековата безбедност се луѓето и безбедноста на човекот е универзална грижа. Иако интензитетот на одредени закани варира од земја до земја¹⁴⁹, сепак тие претставуваат општа закана за сите. Компонентите на човековата безбедност се меѓузависни, јасно изразените закани за човековата безбедност не се ограничени на поединечни заедници и човековата безбедност полесно се постигнува низ навремена превенција. Нагласокот во овој пристап е на сигурноста и на слободата, особено во критични ситуации, за разлика од (по)широкиот пристап на *човеков развој* кој се однесува на проширувањето на изборот кој веќе луѓето го имаат. Препораките на УНДП како политичка програма се добро познати: преку помошта за намалување на сиромаштијата да се стаса до благосостојба (отколку само некаква декларирана политичка приврзаност или чисто комерцијални врски) и прераспределување на одреден сооднос на постоечката надворешна помош за најсиромашните нации како социјална сигурност за базични потреби за благосостојба; воспоставување на Светска социјална повелба; реализирање на обврските засновани на „мировната дивиденда“; и воспоставување *Фонд за глобална човекова безбедност*, кој би се однесувал на заедничките закани за човекова

¹⁴⁷ (УНДП, 1994:3)

¹⁴⁸ (УНДП, 1994:23)

¹⁴⁹ Постојат значајни варијации и помеѓу земјите на ниво на провинции или општини. Фреквенцијата на насилнички криминал, насилството против жената и децата, внатрешните конфликти, владината репресија, пристапот до основните права и потреби, еколошката деградација и сл. Значително ќе варира од една земја до друга и помеѓу општините внатре во земјите.

безбедност и би бил заснован на меѓународните извори на приход. Новата безбедносна агенда има многу мала можност за употреба на сила. Претходното знаење за човековите потреби ги поврзувало тие потреби со концептот за превенција на конфликтите и нивно разрешување, аргументирајќи дека задоволувањето на основните човекови потреби е суштинско кога се обрнува внимание на корените-причинители на конфликтите. (Бартон, 1990). Тука тврдењата се прилично издржани: многу од денешните конфликти се случуваат внатре во државите и имаат социјални и економски корени, споени со бунтовништво од екстремни облици на политики и борби за идентитет во ситуации на негово лишување.

Човеков развој

Размислувањето за човековиот развој би претставувало модел на општествена благосостојба, кој на развојот гледа како на основна вредност од која останатите општи добра и слободи можат да се надградуваат. Таквиот развој е суштински за исполнување на индивидуалната активност и безбедност. Иако ваквиот модел е многу близок до оној на основните човечки потреби кој беше споменат погоре, сепак потребно е да се укаже на разликата. *Човековиот развој* е поширок концепт. Тоа е процес на проширувањето на изборот кој луѓето во животот го имаат, практикување на изборот безбедно и слободно и да бидат уверени дека она што го поседуваат денес нема да го изгубат утре. Размислувањето за општествената благосостојба оди подалеку од неопходните човечки потреби и не е ограничено на основниот минимум за преживување и безбедност. Линкот помеѓу нив е прогресот, кој во една област ги зголемува шансите за прогрес во другата. Според тоа, на развојот треба да се гледа како на средство за постигнување на цел, а не како на самата цел. Со развојот би требало да произлезе и одреден степен на правичност и општ развој на сите луѓе: материјално, духовно, интелектуално... Тука постои една силна опстојлива перспектива: поединците и заедниците имаат право да работат и живеат, но притоа да не ги лишуваат идните генерации од нивната можност за истото. Не помалку значајно е и почитувањето на културната разновидност: како осигурување дека националните и интернационалните развојни политики, најочигледно либерализацијата, нема да ги избришат локалните начини на политичка, економска и општествена организација.

Размислувањето за општествена благосостојба истакнува дека е несомнено важно да се има разбирање за различните форми на капитализам, земајќи ги предвид сосема различните состојби во светот. Тој воопштено земено, го поддржува развојот низ приватната сопственост. Она што е суштински нужно е воспоставување рамнотежа помеѓу *селективниот* пристап, според кој проблемите и решенијата се насочени кон луѓето кои се погодени од истите тие проблеми, на локално ниво и *интеропштествениот* пристап, интернационален или глобален. Организирачките принципи на партнерство помеѓу различните типови на учесници (влади, НВО и приватниот сектор) се исто така суштински за дебатите за човеков развој.

Мирот, развојот и демократијата се меѓусебно поврзани, па оттука и стратегиите за човекова безбедност треба да бидат интегрирани и опсежни. Во услови на стратеска политика, ефектите од глобализацијата не би требало да им се препуштат само на пазарните сили: извесен степен на контрола и институционализација мора да постои за да се обезбеди дека придобивките од економскиот развој се порамномерно распределени и дека негативните последици и нестабилноста од глобализацијата ќе бидат минимизирани. Овој пристап е и посреднички ориентиран: развојот е во сендвич позиција помеѓу слободите. Слободата е првенствена цел на развојот, но таа е исто така и негово основно средство.

Наметливост

Човековата безбедност е насочена кон поединечно човечко ниво, па дури и ако е во спротивност со државниот суверенитет. Моделот на наметливост уште познат и како интервенционистички фокус кон човековата безбедност, смета дека безбедноста на државата, традиционално замислена, не секогаш ја овозможува безбедноста на граѓаните. „Овој концепт е во суштината на хуманитарните интервенции насочени кон подобрување на условите за живеење на бегалците, раселените лица поради конфликти, кризи и сл.“¹⁵⁰ Трендот на современиот конфликт, кој рефлектира високо ниво на цивилна војна и распаѓање на држави, има резултирано со пропорционално зголемен број на жртви и раселување на цивили, особено жени и деца.¹⁵¹ Ова е кршење на широко поддржаните меѓународни легални инструменти и обичајни норми, од кои некои – како на пр. Конвенцијата за геноцид, побаруваат акција за превенција на насилството.¹⁵² Според ваквото резонирање, неизбежниот заклучок е дека акцијата мора да се преземе за да се ублажи големото човечко страдање, па дури и ако тоа понекогаш се коси со државните права. Оттука „хуманитарната интервенција“ и останатите форми на принуда се натпреваруваат во арената на човековата безбедност. Човековата безбедност станува сè позначајно политичко прашање за демократските влади. Промоцијата на човековите права, демократијата и развојот претставуваат заштита од нестабилни државни системи и внатрешни конфликти. Концептот на човекова безбедност воспоставува нови мерки за проценување на успехот или неуспехот на националните и интернационалните безбедносни политики, имено дали овие политики ја подобруваат заштитата на цивилите од државно спонзорираната агресија и

¹⁵⁰ Види Митревска, М. (2005). *Хумана безбедност*. Прирачник. Скопје.

¹⁵¹ Карнеги комисијата за Превенција на смртоносни конфликти, нагласувајќи широко прифатено верување, изјавува: „Овие внатрешни конфликти обично се водат со конвенционални оружја и се потпираат на етничко протерување и уништување. Многу повеќе цивили се убиени отколку војници (според една проценка во однос од 9:1), и завојуваните употребуваат стратегии и тактики кои намерно целат кон жените, децата, сиромашните, слабите...Во некои војни денес, 90 проценти од тие што се убиени во конфликт се неборци, споредено со 15 проценти од почетокот на векот. Само во Руанда, приближно 40 проценти од популацијата е убиено или раселено од 1994“ (Carnegie Commission, 1997: 8,21).

¹⁵² Ова ги вклучува Универзалната декларација за човекови права од 1948, Интернационалната одредба за граѓански и политички права во 1966, Конвенција за превенција и казнување на криминалот на геноцид, и Конвенцијата против измачување и останати сурови, нечовечки, или деградирачки постапки или казнување, -како дополние на бројни регионални инструменти.

цивилните особено етнички конфликти?¹⁵³ Во своето обраќање до Генералното собрание во септември 1999 година, тогашниот Генерален секретар на ОН Кофи Анан се повикал на развивање на меѓународни норми во корист на интервенција за заштита на цивили од масовни масакри, страдање и насилство. Таквата активност е еден од начините на кои владата на Канада пристапува кон човековата безбедност. Каде се корените на ова? Верувањето дека државниот суверенитет не претставува ненадминлива пречка за принудна акција во ситуација на опасно страдање на луѓето е одразено во одлуките на Советот за безбедност на ОН поврзани со Сомалија и Босна и со основањето на трибунал за воени злосторства, на тој начин создавајќи цврста врска меѓу човековите права и одржувањето на меѓународниот мир и безбедност. Овој концепт дозволува употреба на воена сила за на пр. да се одврати геноцид или етничко чистење. Во таков случај интервенцијата се оправдува со хуманитарни цели. Хуманитарната интервенција останува да се применува ад хок и да биде заснована на интереси и е водена од јавната медиумска перцепција за она што е добро или лошо. Одлуката за тоа кој треба да интервенира и во какви околности, му пркоси на политичкиот консензус, настрана од било каков облик на институционална или легална основа, јасно предизвикувајќи го основното начело на меѓународниот систем и меѓународното право: суверениот интегритет и немешањето во внатрешните работи на државите. Сепак, при соочување со масовно кршење на основни човекови права и иако на непостојана и од интереси водена основа, хуманитарната интервенција останува како можна опција. Независно од тоа што принципите се оспорувани, тие сепак постојат. Се наметнува проблемот како да се создаде постојан механизам заснован на консензус, кој одлучува каде, кога и како да се интервенира во состојба на големи човечки страдања.

Изменета безбедност

Сосема поинакво размислување/толкување се фокусира на „нетрадиционалната безбедност“ и на „суровото општество“: проблеми како епидемијата (особено СИДА), дрогата, лесното вооружување, противпешадиските мини, информатичката војна, трговијата со луѓе... Според тврдењата, политичките, економските и технолошките измени кои му овозможуваат процут на процесот на глобализација, исто така им дозволи на „мрачните“ сили да ги искористат истите тие можности и да наметнат сериозни предизвици за демократијата, напредокот и безбедноста. А кога безбедноста на луѓето е под удар во некој дел од светот, веројатно е дека ќе се инволвираат и други нации. Феминизмот, етничките конфликти, распаѓањето на општествата, тероризмот и загадувањето на околината не се повеќе изолирани настани затворени во државните граници. Нивните последици патуваат низ светот.¹⁵⁴ Истите процеси кои овозможуваат развој на пазарите и слободно движење на

¹⁵³ Axworthy, L. (1999). NATO's new security vocation. Nato review.

¹⁵⁴ Неколку очигледни факти го идицираат степенот на проблематичност. Глобалната трговија со илегални наркотици му конкурира на приходот на најголемите мултинационални компании при што опслужува пазар со 200 милиони луѓе, пазар вреден 400 милијарди долари, давајќи им

добрата, луѓето и капиталот, исто така овозможуваат и препознатливо негативни облици на поврзаност. Така, епидемиолошките закани се прилично реален предизвик за безбедноста.¹⁵⁵ Уште на првиот состанок во 2000 година Советот за безбедност се беше фокусира на влијанието на СИДА-та врз мирот и безбедноста во Африка.¹⁵⁶ Владата на САД, исто така ја беше означила СИДА-та како безбедносна закана, но и други заразни болести покажуваат знаци на подем. Справувањето со ваквите закани, додека се одржуваат личните и економските слободи кои се суштински за современите демократски општества, останува да биде главниот предизвик.

Во моделот на „изменета безбедност“ покрај фокусот на индивидуата, централен објект на безбедноста и понатаму останува да биде државата, иако и предизвиците и одговорите се имаат битно променето. Бидејќи секогаш се работи за слаби државни институции, благодареејќи на недоволен развој или корупција, решението делумно лежи во засилувањето на државниот капацитет и засилување на државните капацитети на другите со што неповолното прелевање од негативните сили ќе биде задржано. Спротивно, моделите на „основни потреби“ и „благосостојба“ од човековата безбедност, ја нагласуваат индивидуата или луѓето како фокус независно од суверенитетот или безбедноста на државата. Но, сепак и тие признаваат дека лишувањето од човековата безбедност може да развие предизвици за државата као на пр. цивилните нереди. Поевтино и почовечки е да се отстрануваат заканите порано отколку подоцна. Краткотрајната хуманитарна помош не може да ја замени долгорочната поддршка за развој. Оттука и констатацијата дека поврзаноста помеѓу хуманата безбедност, нетрадиционалната безбедност и конвенционалните концепти на безбедност е прилично сложена и ќе бара дополнително истражување.

Овие различни пристапи на човековата безбедност се двојат по својата насоченост според проблемите што ги третираат во рамките на човековата безбедност и методологијата која ја користат; се разликуваат во услови на актерите, институциите и политиките кои ги предлагаат за реализирање на човековата безбедност. Не постои општоприфатен став за ниту еден фокус или методологија. Било кое истражување на човековата безбедност доколку е искрено, неизбежно би вклучило високополемични дебати кои се однесуваат на политичко-економската и културна организација и на државниот суверенитет. Така, наметливиот модел на човекова безбедност со неговата асоцијација на хуманитарни интервенции, најочигледно е во заостреност со принципите на државниот суверенитет и плановите на политичките заедници за изградба на нација и човекови права. Тој

можност на одредени ентитети да командуваат со приватни армии и да претставуваат закана за одредени држави. (Калвани, 2000:3). Бизнисот со продажба на жени и девојки е вреден околу 7 милијарди долари годишно. (Калвани, 2000:3).

¹⁵⁵ Според податоците на Светската здравствена организација во 2006 год. 1,3% од возрасната светска популација биле носители на ХИВ. Само во САД имало 40000 нови случаи во последната година. Таму заболените од СИДА сочинуваат 10% од заболените од СИДА на светско ниво. Од 1981 год. до 2006 год. Проценето е дека вкупно во светот од СИДА починале повеќе од 25 милиони. Според UNAIDS во 2008 било проценето дека вкупно во светот со СИДА живеат 33 милиони. Од 2,7 милиони ново инфицирани 67% живеат во суб-Сахарска Африка. Достапно на http://data.unaids.org/pub/Report/2009/jc1736_2008_annual_report_en.pdf.

¹⁵⁶ Според UNAIDS во 2008 било проценето дека вкупно во светот со СИДА живеат 33 милиони. Од 2,7 милиони ново инфицирани 67% живеат во суб-Сахарска Африка. Достапно на http://data.unaids.org/pub/Report/2009/jc1736_2008_annual_report_en.pdf.

претставува отворена спротивност на социоекономскиот нагласок на развојните пристапи кои се сомневаат во врска со интервенцијата, и според мотивите и според ефективноста. Или друг пример, со образложението дека ние не можеме целосно да размислуваме за човековата безбедност ако претходно не дискутираме за еднаквоста на половите; дека „еманципирањето на жените е предуслов за човековата безбедност“.¹⁵⁷

Заклучок

Несомнено е влијанието на мислата за човекова безбедност врз меѓународните односи. Човековата безбедност не е само начин на размислување. Таа не е само теорија. Таа ги користи научните теории. Прашањата за власта и безбедноста кои се потпираат врз индивидуата се важен чинител на заемно делување на билатерално и мултилатерално ниво. Заемната условеност на проблемите, а со тоа и на решенијата, поврзани со човековата безбедност и транснационалната стабилност се поместени од академскиот домен и постепено, полека, се прифаќаат од владите. За концептот на Човекова безбедност да стане широко прифатен од владите ширум светот, потребна е истражувачка програма и пред сè време. Истражувањата покажуваат дека насочувањето на безбедноста кон човековите потреби може да биде поуспешно, поекономично, постабилно во системска смисла и етички поприфатливо отколку замислата за безбедноста која се потпира исклучиво на воената одбрана на територијата. Истражувањето за човековата безбедност треба да биде насочено кон продлабочување на разбирањето за развојот на безбедносната агенда и на практичното покажување како ова разбирање може да се искористи за изводливи политички опции. Истражувањата би воделе до предлози (демонстрирајќи општествена констатација), а тоа пак води кон препораки за одредена политика. Некои од нив, кои се засноваат на очигледна добивка, веќе се прифатени, влијаат на политиката и придонесуваат за појавата на транснационални норми кои имаат значајно влијание врз животот на луѓето.

Треба да се почне со проширување на националната безбедност надвор од државата, со интегрирање на националната и човековата безбедност. Трговијата со оружје, глобализацијата, популационата политика, трговијата и човековите права, сиромаштијата и гладот, половите, децата во конфликт, крадењето на технологии и медицински патенти, проблемите на животната средина, биоинженерингот и бегалците (раселените се само некои од областите на кои не може повеќе да им се пристапува изолирано од врската со пошироките слоеви на безбедноста). Слично, порастот на мноштвото актери, меѓу кои цивилното општество и приватните комерцијални организации, се поврзуваат во синергетичко партнерство за да се справат со тие проблеми и да извлечат корист од еволуирачката меѓународна сцена. Напредни решенија за безбедносните предизвици можат да произлезат од истражувачките резултати и да имаат реален учинок. Останува должноста

¹⁵⁷ (Haq, 1999:95)

за општествените научници да ги насочуваат своите истражувачки активности имајќи го ова на ум и со тоа да го исполнат ветувањето за напредните идеи и вредностите.

БИБЛИОГРАФИЈА

- 1.Axworthy, L. (1999). *NATO's new security vocation*. Nato review.
- 2.Burton, J. (1990). *Conflict: Resolution and prevention*. Basingstoke, England: Macmillan press
- 3.Carnegie Commission on preventing deadly conflict (1997). *Preventing deadly conflict. Final report*. New York: Carnegie Corporation of New York
- 4.Calvani, S. (2000). *Eastern Horizons*. UN international drug control programme, no.1, march:3
http://www.unodc.org/documents/eastasiaandpacific//Publications/eastern_horizons/EH01.pdf
- 5.Falk, R. (1999). *Pursuing the quest for human security*. In *Worlds apart: Human security and global governance*, edited by M. Tehranian, pp. 1-22. New York: I. B. Tauris.
- 6.Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Fifth Edition, Revised, New York: Alfred A. Knopf, 1978, pp. 4-15
- 7.Митревска, М., А. Гризолд, В. Бучковски, и Е. Ванис. (2009). *Превенција и менаџирање конфликти-случај Македонија*, Скопје, Бомат графикс-Скопје.
- 8.Митревска, М. (2005). *Хумана безбедност*. Прирачник. Скопје.
- 9.Newman, E. (2001). *Human security and constructivism*. *Visions of international studies: International studies perspectives* 2, pp. 239-251.
- 10.Ul-Haq, M. (1999). *Global governance for human security*. In *Worlds apart: Human security and global governance*, edited by M. Tehranian, pp 79-94. New York: I. B. Tauris
- 11.Thomas, C., and P. Wilkin, eds (1999). *Introduction to Globalization, human security and African experience*, pp. 1-19. London: Lynne Rienner.
- 12.UNDP (1994). *United nations human development report*, 1994. New York: United Nations
- 13.UNDP (1999). *United nations human development report*, 1999. New York: United Nations
- 14.Waltz, K. N. (2000). *Structural realism after the cold war*. *International security* 25(1):5-41

РЕГИОНАЛНАТА СОРАБОТКА КАКО ФАКТОР ЗА ПРЕВЕНЦИЈА НА КОНФЛИКТИ ВО ЗАПАДЕН БАЛКАН

Александар ПАВЛЕСКИ,

316.485.26:341.62 (497-15)

АПСТРАКТ:

На кој начин регионалната соработка влијае врз превенцијата на конфликти во Западен Балкан? Ова е главното прашање на кое трудот дава одговор, тргнувајќи од хипотезата дека соработката помеѓу државите влијае позитивно врз превенцијата на вооружени конфликти во и помеѓу нив. Во тој контекст, трудот на почетокот ги презентира основните карактеристики на поврзаноста помеѓу регионалната соработка и превенцијата на конфликти, а потоа ги анализира импликациите на соработката во политичката, економската и воено-безбедносната сфера, врз превенцијата на конфликти во Западен Балкан. За таа цел, иницијативите за соработка на Балканот во последните две децении, се земени како основен инструмент преку кој се анализира регионалната соработка како фактор за превенција на конфликти во Западен Балкан.

Клучни зборови: регионална соработка, иницијативи за соработка, превенција на конфликти, Западен Балкан

REGIONAL COOPERATION AS A FACTOR OF CONFLICT PREVENTION IN WESTERN BALKAN

ABSTRACT:

What is the influence of regional cooperation on conflict prevention in Western Balkan? The article gives an answer to this main question, starting from the hypothesis that cooperation between the countries has positive influence on conflict prevention in the countries and between them. In that way, the beginning the article presents the basic characteristics of regional cooperation and conflict prevention connection, afterwards the article analyzes the implications of cooperation to conflict prevention in Western Balkan in political, economic and military-security sphere. For that purpose, the initiatives for cooperation in the last two decades in Western Balkan are meant to be a basic instrument with which the regional cooperation is analyzed as a factor of conflict prevention.

Key words: regional cooperation, initiatives for cooperation, conflict prevention, Western Balkan

Вовед

Терминот Западен Балкан, претставува политичка конструкција на Европската Унија за регионот во чиј состав влегуваат: Хрватска, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија, Македонија и Албанија.¹⁵⁸ Називот Западен Балкан, посочениот регион го добива во 1999 год. на самитот на Европската Унија во Хелсинки, каде е усвоен т.н. „композилен документ“ на Европската комисија во кој Западниот Балкан е дефиниран како регион што и е сосед на Европската Унија.¹⁵⁹ Начелно, станува збор за регион којшто на крајот од XX век беше соочен со сериозни закани по мирот и безбедноста, па токму затоа во изминатиов период главното внимание во овој регион беше насочено кон повторното воспоставување на мирот и стабилноста, т.е. кон пост-конфликтното градење на мирот. Притоа, во рамките на агендата на пост-конфликтното градење на мирот во Западен Балкан покрај останатите сегменти, значајно место зазема и соработката помеѓу државите во регионот.

Во тој контекст, целта на регионалната соработка во Западен Балкан е насочена кон обезбедување на долгорочна стабилизација на регионот. Со оглед на тоа што терминот *долгорочна стабилизација* меѓу другото подразбира и делување во насока на минимизирање и елиминирање на можностите за појава на конфликти, произлегува дека регионалната соработка е во тесна корелација и со превенцијата на конфликти. Тука, треба да се има предвид дека превенцијата на конфликти се дефинира како долгорочна стратегија која претставува составен дел на пред-конфликтното, но и на пост-конфликтното градење на мирот. Во првиот случај таа треба да ги отстрани потенцијалите и причините за насилно однесување, додека во вториот случај треба да спречи повторно возобновување на насилството.¹⁶⁰ Во тој контекст, целта на регионалната соработка во Западен Балкан од аспект на превенцијата на конфликти, треба да биде насочена кон елиминирање на можностите за возобновување на вооруженото насилство во регионот. Низ призмата на соработката во политичката, економската и воено-безбедносната сфера, овој труд прави една генерална анализа на регионалната соработка како фактор за превенција на конфликти во Западен Балкан.

Основни карактеристики на регионалната соработка како фактор за превенција на конфликти во Западен Балкан

Во најопшта смисла на зборот, терминот „соработка“ означува процес на поврзување, т.е. воспоставување на конекции помеѓу најмалку два субјекти. Притоа, кога таквиот процес се одвива само помеѓу два субјекта станува збор за билатерална соработка, додека пак ако во

¹⁵⁸ Во терминологијата на Европската Унија, терминот Западен Балкан се употребува рамноправно со терминот Југоисточна Европа од 90-тите год. на минатиот век. Својата структурно-политичка форма терминот ја добива на Хелсиншкиот самит на ЕУ во 1999 год.

¹⁵⁹ Подетално во: Commission of the EU: Report-Prospects for the development of regional cooperation for the Countries of the former Yugoslavia and what the Community could do to foster such cooperation, Brussels, 14.2.1996, SEC(96) 252 final, p.6.

¹⁶⁰ Георгиева Л., „Превенција на конфликти“: Од идеја кон култура за превенција на конфликти во Македонија; Фридрих Еберт, Скопје 2004, стр.12

таквиот процес се вклучени повеќе од два субјекта тогаш таквата соработка е позната како мултилатерална соработка. Денес, соработката помеѓу државите во одреден регион, претставува еден универзален процес, којшто не подразбира само формирање на безбедносни сојузи или трговски аранжмани, туку опфаќа и бројни конекции во сферата на: економскиот и социјалниот живот, политичката структура, јавниот ред и мир, заштита на природните ресурси, културата и сл. Значи, станува збор за сложен и повеќедимензионален процес на поврзувања, којшто не подразбира само односи помеѓу државните администрации, туку и помеѓу бројни други општествени актери, како што се претставниците на: бизнисот, политиката, цивилното општество, локалните заедници и др.¹⁶¹ Целта на ваквото поврзување пред сè е насочена кон обезбедување на стабилност, развој и просперитет во државите од конкретниот регион.

Главна карактеристика на регионалната соработка во Западен Балкан, почнувајќи од 90-тите год. на минатиот век па сè до ден денес е нејзиниот меѓународен и мултилатерален карактер. Имено, во најголем дел регионалната соработка во Западен Балкан, првенствено е иницирана од страна на меѓународната заедница, пред сè од ЕУ, со основна цел да придонесе кон надминување на последиците од конфликтите во 90-тите год. на XX век и во таа насока да претставува ефикасен механизам за помирување и за превенирање на идни несакани дејства во регионот. Во тој контекст, од страна на меѓународната заедница во изминатиот период беа преземени низа иницијативи за воспоставување и за зајакнување на регионалната соработка во различни сфери и тоа како услов пред сè за безбедносно стабилизирање на државите, а потоа и како услов за нивна евро-атланска интеграција. Како такви иницијативи можат да се посочат следните:

- **во политичката сфера:** Централноевропската иницијатива, Роајамонскиот процес, Пактот за стабилност на ЈИЕ, Процесот за стабилизација и асоцијација, Советот за регионална соработка;
- **во економската сфера:** Иницијативата за соработка во ЈИЕ, Договорот за слободна трговска зона;
- **во воено-безбедносната сфера:** Процесот на министрите за одбрана на ЈИЕ, Иницијативата на НАТО за ЈИЕ, Јадранската повелба, Советот за цивилно-воено планирање на вонредни состојби во ЈИЕ и Клирингхаусот за ЈИЕ.

Заедничка карактеристика на сите посочени иницијативи е настојувањето да придонесат кон една сестрана стабилизација и прогрес на Западниот Балкан, при што токму регионалната соработка се зема како средишен фактор од којшто во голема мера зависат успехот и ефикасноста на таа стабилизација. Во функција на таа цел, треба да се истакне дека освен соработката во рамките на иницијативите е воспоставена и интензивна

¹⁶¹ Minić J., „Pripreme za najveći izazov“; во: Medjunarodna politika br.1105, Institut za medjunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2002 god., str.47

соработка помеѓу самите иницијативи, како и нивна соработка со меѓународните актери. Тоа практично значи дека влијанието и успехот на регионалната соработка во Западен Балкан врз превенцијата на конфликти се детерминирани од широк опсег на сфери на соработка, како и од бројноста на вклучените актери во рамките на таа соработка. Првиот детерминирачки фактор укажува на тоа дека не може да стане збор за ефикасна превенција на конфликти доколку соработката се одвива само во една сфера од општествениот живот, додека вториот детерминирачки фактор како значајно за превенцијата на конфликти го поставува учеството на сите држави од Западен Балкан и на релевантните меѓународни субјекти во регионалната соработка.

Покрај, мултилатералниот карактер на регионалната соработка манифестиран главно преку иницијативите за соработка, истата во регионот на Западен Балкан, може да се анализира и низ призмата на билатералните аспекти на соработка. Притоа, значајна карактеристика на билатералната соработка во регионот претставува нејзината обременетост со голем број отворени меѓудржавни прашања, како што се: прашањата поврзани со признавање/непризнавање на границите, религиозните прашања, неизвршената сукцесија помеѓу државите од поранешна Југославија и сл. Главен проблем во рамките на билатералните односи е тоа што секоја од државите применува различен капацитет за соработка, поради што многу тешко е да се очекува дека соработката во такви услови може да биде софистицирана и да продуцира долгорочна стабилизација на регионот. Во основа, едно поинтензивно иницирање на билатералната соработка помеѓу државите од Западен Балкан, започнува со формирањето на Пактот за стабилност на ЈИЕ.¹⁶² Тоа од причина што во рамките на втората работна маса на Пактот за стабилност било иницирано создавањето на слободна трговска зона во регионот. Во тој контекст, државите од Западен Балкан пристапуваат кон потпишување на билатерални договори за слободна трговија, што воедно претставува и услов за влез во Централно-Европската слободна трговска зона.

Начелно, главен иницијатор и на билатералната соработка помеѓу државите од Западен Балкан во изминатиот период е ЕУ. Причината за тоа произлегува од фактот што развиените добрососедски односи и билатералната соработка, од страна на ЕУ се перцепирани како основен фактор на стабилноста и безбедноста. Токму поради тоа, билатералната соработка и добрососедските односи претставуваат еден од политичките критериуми кои треба да ги реализираат државите на патот кон нивната европска интеграција. Состојбата и напредокот на државите во ова поле, се мерат преку годишните извештаи на Европската комисија за напредокот на државите од Западен Балкан. Притоа, само официјалните потпишани и усвоени билатерални договори во различни сфери од општествениот живот, претставуваат главен индикатор за мерење на напредокот на соработката. Според анализата на овие извештаи, во периодот од 2005 год. па заклучно со 2008 год. државите имаат постигнато забележителни достигнувања на ова поле.

¹⁶² Подетално види на: www.stabilitypact.org

Имено:

- Хрватска има потпишано и усвоено 21 билатерален договор за соработка со државите од Западен Балкан;
- Босна и Херцеговина има потпишано и усвоено 20 билатерални договори за соработка со државите од Западен Балкан;
- Србија има потпишано и усвоено 18 билатерални договори за соработка со државите од Западен Балкан;
- Црна Гора има потпишано и усвоено 21 билатерален договор за соработка со државите од Западен Балкан;
- Македонија има потпишано и усвоено 24 билатерални договори за соработка со државите од Западен Балкан;
- Албанија има потпишано и усвоено 16 билатерални договори за соработка со државите од Западен Балкан.

Генерална оценка на Европската Комисија е дека за разлика од периодот по Дејтонскиот мировен договор, во периодот од 2005 год. до 2008 год. со потпишани и усвоени вкупно 120 билатерални договори во различни сфери, државите од Западен Балкан имаат постигнато значаен напредок во развојот на билатералната соработка во регионот. Притоа, се истакнува дека државите мора да продолжат и понатаму да ги развиваат добрососедските односи и билатералната соработка, во насока на јакнење на меѓусебната доверба, мирот и стабилноста во Западен Балкан.

Регионалната соработка во политичката сфера како фактор за превенција на конфликти во Западен Балкан

Поврзаноста помеѓу политичкиот сектор и превенцијата на конфликти може да се анализира од аспект на секуритизацијата.¹⁶³ Имено, несомнено е дека како во политичкиот сектор како и во останатите сектори, безбедносните проблеми најпрво се политички проблеми, т.е. се политизирани, а дури потоа се секуритизирани. Според тоа, политичкиот сектор може позитивно да влијае врз превенцијата на конфликтите доколку придонесе кон успешно надминување на безбедносните проблеми во нивната прва т.е. политизирана фаза.

По Дејтонскиот мировен договор, регионалната соработка во политичката сфера во Западен Балкан, главно е насочена кон обновување и зајакнување на прекинатите или недоволните контакти и релации помеѓу државите од регионот, со основна цел постигнување на политичка стабилизација на истиот. Притоа, најзастапен облик на регионална соработка во Западен Балкан во изминатиот период, претставуваат конференциите и годишните состаноци на највисоките државни претставници на земјите од регионот и тоа главно во рамките на иницијативите за регионална соработка. Целта на

¹⁶³

Подетално за секуритизацијата види кај: Георгиева Л., „Менаџирање на ризици“, Филозофски факултет, Скопје, 2006, стр.52

ваквиот облик на регионална соработка е насочена кон обезбедување на стабилноста во регионот преку политичкиот дијалог, преку јакнење на меѓусебната доверба и преку разбирањето и приближувањето на државите-учесници во иницијативите. Во таа насока, особено значајни за превенцијата на конфликти се декларациите за добрососедски односи, соработка, мир и стабилност кои се усвоени во рамките на одделни иницијативи. Прва таква декларација во изминатиот период е Декларацијата за добрососедски односи, стабилност, безбедност и соработка на Балканот, потпишана во 1996 год. во Софија во рамките на Процесот за соработка во ЈИЕ.¹⁶⁴ Значајноста на посочената Декларација произлегува од фактот што во функција на стабилноста и безбедноста, на регионот му нуди широки можности за соработка помеѓу државите. Конкретно, според Декларацијата, сферите на соработка се поделени во 4 големи групи:

- политички односи (унапредување на добрососедските односи и мерките за доверба);
- регионална економска соработка (прекугранична соработка, инфраструктура, трговија и инвестиции, животна средина);
- хуманитарна соработка и човекови права;
- соработка во сферата на внатрешните работи и правосудството (борба против криумчирањето, тероризмот, имиграциите и сл.).¹⁶⁵

Друг значаен документ претставува Повелбата за добрососедски односи во ЈИЕ, усвоена на Самитот на шефови на држави и влади одржан во 2000-та год. во Букурешт. Државите-потписници на оваа Повелба, ја истакнале потребата од натамошно јакнење на регионалната соработка во сите сфери. Во однос на соработката во политичката сфера, во вториот дел од Повелбата е наведено дека: „Јакнењето на политичката соработка која ги вклучува и прашањата за безбедноста и стабилноста, ќе се реализира преку: состаноците на ниво на шефови на држави/влади, министрите за надворешни работи, мерките за доверба, ад хок мисиите и на др. начини.“¹⁶⁶

Притоа, целта на политичката и безбедносната соработка е насочена кон:

- создавање мирни, добрососедски односи во регионот, преку помирување, потврда за неповредливоста на меѓународно приканатите граници, како и со мирно решавање на споровите во склад со меѓународното право;
- спречување и надминување на тензиите и кризите како предуслов за трајна стабилност.

¹⁶⁴ Процесот за соработка во ЈИЕ претставува автохтона иницијатива на самите балкански држави, која е настаната врз основа на искуствата од мултилатералната балканска соработка во периодот од 1975 год. до 1991 год.. Држави-учесници во овој процес се: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Грција, Македонија, Молдавија, Романија, Србија, Турција, Хрватска и Црна Гора.

¹⁶⁵ Документот е објавен во Eurobalkans, No.22-23, spring/summer, 1996.

¹⁶⁶ Lopandic D., „Regionalne inicijative u Jugoistocnoj Evropi“, Institut za medjunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2001 god, str.113

Заедничка Декларација за унапредување на регионалната соработка во Западен Балкан е усвоена и на Самитот помеѓу државите од ЕУ и Западен Балкан, одржан во Загреб на 24.11.2000 год. Значењето на оваа Декларација во контекст на превенцијата на конфликти лежи во преземената обврска на државите од Западен Балкан за склучување на меѓусебни договори за регионална соработка, кои ќе претставуваат основа за јакнење на политичкиот дијалог, за создавање регионална зона за слободна трговија, како и за блиска соработка во областа на правосудството и внатрешните работи.

Покрај состаноците на највисоките државни претставници, значаен облик на регионална политичка соработка во Западен Балкан, претставува и парламентарната соработка помеѓу државите од регионот. Ваквиот облик на соработка е главно инициран од страна на Централноевропската иницијатива (ЦЕИ) и од Процесот за соработка во ЈИЕ (ПСЈИЕ). Парламентарната димензија во ЦЕИ ја сочинуваат претставниците на националните парламенти кои се состануваат во рамките на Парламентарното собрание на ЦЕИ, како и редовните состаноци помеѓу претставниците на парламентите на земјите од ЦЕИ. Политичките состаноци во рамките на ЦЕИ, секогаш имаат еден дел посветен на пошироките политички прашања и друг дел кој е ориентиран на прашањата за меѓусебната соработка и на конкретни проекти во разни области.

Во рамките на ПСЈИЕ, парламентарната соработка генерално се реализира преку меѓупарламентарниот дијалог помеѓу парламентите на државите од регионот. Почитувањето на принципите воспоставени со Повелбата на ООН, Хелсиншкиот документ и Париската повелба за Нова Европа во рамките на регионалната соработка во политичката сфера помеѓу државите од Западен Балкан, исто така претставува значајна компонента која позитивно влијае врз превенцијата на конфликти. Имено, заради јакнење на степенот на меѓусебната доверба во регионот, државите се имаат обврзано да ги почитуваат 10-те принципи на меѓудржавната соработка утврдени со Хелсиншката повелба.¹⁶⁷

Начелно, може да се констатира дека во изминатиот период состаноците помеѓу највисоките државни претставници на земјите од регионот, го сочинуваат најзастапениот облик на политичка соработка. Од аспект на превенцијата на конфликти, карактеристично за овие состаноци е тоа што во прв ред тие се реализирани на многу високо политичко ниво на шефови на држави или влади, што во дотогашната констелација на односи било практично тешко остварливо. Со тоа, во основа е отворена можноста за подобрување на општата атмосфера во регионот по тешкиот период обременет со дестабилизирачките настани од почетокот на последната деценија на минатиот век.

¹⁶⁷ Тие принципи се: еднаквоста, почитување на суверенитетот, воздржување од закана или употреба на сила, неповредливост на границите, територијалниот интегритет, решавање на споровите по мирен пат, немашање во внатрешните работи на другите држави, почитување на човековите права и основните слободи, еднакви права и самоопределување на народите, соработка помеѓу државите и почитување на меѓународното право.

Регионалната соработка во економската сфера како фактор за превенција на конфликти во Западен Балкан

Соработката во економската сфера, исто така зазема значајно место во рамките на регионалната соработка во Западен Балкан. Во основа, регионалната соработка во економската сфера во изминатиот период беше насочена кон економската обнова на регионот и во тој контекст кон создавање услови за негов развој и просперитет. Всушност, целта на соработката во економската сфера, е преку преземањето на низа мерки, како: изградба на соодветна транспортна и инфраструктурна мрежа, правилно и економично искористување на ресурсите, укинувањето на царините и создавањето на слободна трговска зона, да се влијае врз економскиот раст, привлекувањето на инвестиции и воспоставувањето на прифатливо ниво на благосостојба на државите од регионот.

Имајќи ја предвид дефиницијата за превенцијата на конфликти и претходно посоченото, може да се констатира дека целите на регионалната соработка во економската сфера претставуваат значаен фактор на структурната превенција на конфликти.¹⁶⁸ Имено, несомнено е дека економскиот раст и одржувањето на прифатливо ниво на благосостојба на државите ќе влијае позитивно врз превенцијата на конфликти. Тоа може јасно да се воочи ако се земат предвид следните индикатори:

- приход по жител – во земјите со низок бруто национален приход по жител, поголема е веројатноста за избивање на насилен конфликт;
- економска изолираност – во земјите во кои не функционира пазарната економија и кои се затворени за надворешните пазари и инвестиции, поголема е веројатноста од избивање на насилен конфликт;
- извоз на производи од примарно производство – земјите со висок степен на зависност од извозот на производи од примарното производство, се соочуваат со повисок степен на ризик од избивање на насилен конфликт;
- невработеност на младите генерации – невработеноста на младите генерации особено на машката популација, претставува потенцијална опасност за можен насилен конфликт. Недостигот од работа води кон создавање фрустрации и подложност тие да бидат регрутирани од определени милитантни организации кои располагаат со фондови и вооружување.¹⁶⁹

Од аспект на превенцијата на конфликти, за презентираниите индикатори треба да се истакне дека ниту еден од нив, сам по себе не е доволен за предизвикување, ескалација или обновување на насилни конфликти. Сепак, истовременото постоење на повеќе негативни

¹⁶⁸ Структурната превенција на конфликти предвидува употреба на систематски и долгорочни мерки со кои ќе се влијае на структурните, длабоките причини за конфликтот. Подетално види кај: Георгиева Л., „Творење на мирот“; Филозофски факултет, Скопје 2007, стр.148

¹⁶⁹ www.worldbank.org/socialanalysis/sourcebook.com

показатели во економската сфера треба да претставува важно предупредување за преземање неопходна активност заради надминување на таквата состојба. Тоа од причина што, доколку таквата состојба во економската сфера се надоврзе на други негативни општествени појави и состојби, истата може да претставува сериозен извор на загрозување на мирот и безбедноста. Токму поради тоа, сосема е оправдано регионалната соработка во економската сфера помеѓу државите од Западен Балкан да биде перцепирана како фактор којшто позитивно влијае врз превенцијата на конфликти.

Карактеристично за соработката во оваа сфера е тоа што освен Договорот за слободна трговска зона во Централна Европа, а од 2006 год. и во Западен Балкан, не постојат иницијативи за соработка кои се конкретно посветени само на економската соработка. Најзастапена е практиката во рамките на една иницијатива за регионална соработка, покрај останатите сфери да биде посветен посебен дел и на соработката во економската сфера.

Во тој контекст, може да се истакне дека почетоците на регионалната соработка во економската сфера се поврзани со формирањето на Иницијативата за соработка во ЈИЕ од 1996 год.¹⁷⁰ Имено, во рамките на оваа иницијатива, покрај прашањата поврзани со животната средина и борбата против организираниот криминал, значајно внимание е посветено и на соработката во економската сфера, со основна цел – надминување на заедничките регионални проблеми. За таа цел, во рамките на Иницијативата за соработка во ЈИЕ, се иницирани неколку проекти во економската сфера. Како такви можат да се посочат:

- проектот за физичко подобрување на граничните премини – со основна цел детектирање на „тесните грла“ на граничните премини во регионот и преземање мерки за нивно подобрување, главно преку финансиите на Светска банка;
- проектот за енергетска ефикасност – со кој меѓу другото државите од регионот ја преземале обврската за делување во насока на унапредување на системите за обновлива енергија;
- проектот за интерконекциски развој на енергетските системи во регионот – со основна цел испитување на економските и техничките предности од заедничката работа на балканските електроенергетски системи и формирање телеинформациски систем за поврзување на диспечерските центри во регионот, заради размена на енергија и отварање на енергетскиот пазар.¹⁷¹

Посочените проекти, имаат за цел да ги поттикнат соработката и економскиот развој главно преку изградбата и развивањето на транспортната и енергетската инфраструктура во регионот.

¹⁷⁰ Подетално види на: www.secinet.info/?Bintro=1

¹⁷¹ Ibid

Начелно, може да се констатира дека досегашната соработка во економската сфера продуцираше одредени позитивни промени во регионот на Западен Балкан. Од аспект на превенцијата на конфликти, значајно е тоа што како прво соработката помеѓу државите во економската сфера претставуваше доста битна компонента на економската обнова на државите во регионот. Втора значајна карактеристика на регионалната соработка во економската сфера претставува фактот што таа директно влијаеше и врз создавањето услови за регионален развој и просперитет, коишто воедно претставуваат значајни компоненти и на структурната превенција на конфликти.

Регионалната соработка во воено-безбедносната сфера како фактор за превенција на конфликти во Западен Балкан

Во основа, регионалната соработка во воено-безбедносната сфера може да се анализира од 2 аспекта:

- како соработка помеѓу државите во воено-одбранбената сфера;
- како соработка помеѓу државите во однос на прашањата од сферата на внатрешните работи и правдата.

Главни иницијатори на соработката во воено-одбранбената сфера во регионот на Западен Балкан се НАТО и САД. Имено, по иницијатива на НАТО, беа преземени: Партнерството за мир и Иницијативата на НАТО за ЈИЕ, додека САД се јавуваат како иницијатори на формирањето на: Процесот за соработка на министрите за одбрана на државите од ЈИЕ¹⁷², Советот за цивилно-воено планирање¹⁷³ и Клиринхаусот за ЈИЕ¹⁷⁴

Основна карактеристика на сите посочени иницијативи е тоа што настојуваат по пат на конструктивна соработка во воено-безбедносната сфера, да дадат придонес кон унапредувањето на регионалната и на евроатланската безбедност. Од тука, всушност, произлегува поврзаноста на иницијативите за соработка во воено-одбранбената сфера со превенцијата на конфликти. Притоа, како значајни активности од аспект на превенцијата на конфликти, а кои се преземени во рамките на посочените иницијативи за регионална соработка, можат да се посочат следните:

- транспарентност при планирањето на националната одбрана и обработката на буџетот;

¹⁷² Држави учесници во овој процес се: Албанија, Бугарија, Грција, Италија, Македонија, Романија, САД, Словенија, Турција и Хрватска. Набљудувачки статус имаат: Украина, Молдавија и Србија.

¹⁷³ Држави учесници се: Бугарија, Босна и Херцеговина, Македонија, Романија, САД, Словенија, Турција и Хрватска.

¹⁷⁴ Подетално кај: Славевски С., „Иницијативи на САД за промовирање на регионалната соработка во ЈИЕ-Поттик и поддршка“; во списание: Одбрана бр.134, Министерство за одбрана на Р.Македонија, Скопје 2007, стр.15

- развивање заедничка правна регулатива помеѓу државите за борба против пролиферацијата и тероризмот;
- демократска контрола на безбедносните сили;
- ослободување од мините и старата муниција;
- воспоставување заеднички критериуми за сертификација на производствените капацитети во одбранбената сфера;
- заеднички воени вежби и обука;
- развој на капацитети за регионална процена на ризиците.

Конкретен чекор, кој претставува директен производ на регионалната соработка во воено-одбранбената сфера и кој воедно има влијание и врз превенцијата на конфликти, е секако формирањето на мултинационалните мировни сили на ЈИЕ и во тој контекст посебно на нивната воена компонента – Бригадата за ЈИЕ. Важноста на оваа Бригада за превенцијата на конфликти, произлегува од нејзините цели според кои е предвидено таа да може да се употреби под мандат на ООН и ОБСЕ, како и под водство на НАТО или ЕУ, заради превенција на конфликти или други операции за поддршка на мирот во регионот и надвор од него. Тоа практично значи дека ако претходно посочените активности на регионалната соработка во воено-одбранбената сфера имаат позитивно влијание пред сè врз структурната превенција на конфликти, влијанието на Бригадата за ЈИЕ е конкретно насочено кон оперативната превенција на конфликтите.

Вториот аспект од регионалната соработка во воено-безбедносната сфера го сочинува соработката помеѓу државите во сферата на внатрешните работи и правдата. Соработката во оваа сфера, начелно ги опфаќа заедничките активности на државите во борбата против: организираниот криминал, недозволената трговија со оружје и дрога, тероризмот, перењето пари, корупцијата, нелегалните гранични преминувања и сл. Ова е особено значајно за превенцијата на конфликти, затоа што справувањето со современите закани за безбедноста (во кои спаѓаат и претходно посочените закани), може да биде успешно само преку заеднички пристап на државите на ова поле.

Од иницијативите за регионална соработка во чии рамки е посветено внимание на соработката во внатрешните работи и правдата, како позначајни можат да се посочат: Иницијативата за соработка во ЈИЕ, Пактот за стабилност на ЈИЕ и Советот за регионална соработка.

Третата работна маса во рамките на Пактот за стабилност на ЈИЕ, ги допрела прашањата поврзани со: организираниот криминал, иницијативите против корупцијата, контролата на вооружувањето и спречување на пролиферацијата, деминирањето и подготовките за справување со природни непогоди.¹⁷⁵ Од аспект на превенцијата на конфликти, значајно е што во рамките на Пактот за стабилност биле преземени активности за изградба на

¹⁷⁵ Подетално види на: www.stabilitypact.org

институционални основи и реформи во областа на внатрешната безбедност заради успешното справување со претходно посочените закани. Во таа насока, особено значајни се:

- иницијативата за борба против организираниот криминал;
- иницијативата за борба против корупцијата;
- иницијативата за полициска соработка;
- процесот за менаџмент и безбедност на границите.

Посочените иницијативи, позитивно влијаат врз превенцијата на конфликти од причина што преку иницираната соработка помеѓу државите, ја отвараат можноста за ефикасно справување со современите закани на мирот и безбедноста во регионот на Западен Балкан.

Најконкретни резултати, соработката во сферата на внатрешните работи има постигнато во рамките на Иницијативата за соработка во ЈИЕ. Имено, во рамките на оваа Иницијатива, како дел од целокупното делување во регулирањето на нормалното функционирање на прекуграничната соработка, развиена е и соработка во борбата против прекуграничниот криминал. За таа цел, во Букурешт на 26.05.1999 год. бил потпишан Договор за соработка во спречувањето и борбата против прекуграничниот криминал.¹⁷⁶ Значајноста на овој договор произлегува од тоа што тој ја иницира меѓусебната соработка помеѓу државите-учесници во спречувањето, откривањето, испитувањето и санкционирањето на прекуграничниот криминал. Притоа, заради поголема ефикасност на таа соработка е формиран Регионален центар за борба против прекуграничниот криминал, со што договорот добива своја институционална форма. Овој регионален центар, претставува прв конкретен производ на регионалната соработка во сферата на внатрешните работи. Соработката помеѓу државите во овој центар се темели на размена на информации кои се однесуваат на организираниот криминал, потоа на спроведување заеднички истраги и преземање заеднички операции заради ефикасно справување со една од позначајните современи безбедносни закани. Анализата на работата на Центарот, покажува правопрпорционален однос помеѓу регионалната соработка и справувањето со прекуграничниот криминал. Тоа го потврдува следната табела:

¹⁷⁶ http://www.seccenter.org/p161/Headquarter_agreement

година	број на разменети информации	преземени заеднички истраги	преземени заеднички операции
2005	4000	12	3
2006	6000	22	3
2007	7500	23	7

табела бр1. Активности во рамките на Центарот за борба против прекуграничниот криминал во рамките на ИСЈИЕ, во периодот од 2005год. до 2007 год.¹⁷⁷

Несомнено е дека, блиската соработка помеѓу државите во справувањето со организираниот криминал ќе претставува значаен потенцијал за градење на нивната меѓусебна доверба и следствено на тоа и значаен фактор за мирот и безбедноста во регионот.

Заклучок

Од сето претходно посочено, може да се констатира дека регионалната соработка во Западен Балкан, претставува фактор кој позитивно влијае врз превенцијата на конфликти во и помеѓу државите од регионот. Тоа произлегува од фактот што мноштвото иницијативи за соработка помеѓу државите во политичката, економската и воено-безбедносната сфера, директно влијаеја врз појавата на новите облици на однесување и врз надминувањето на тесноградниот национализам во регионот. Всушност, иницирањето на соработката во различни сфери и помеѓу различни субјекти од регионот на Западен Балкан, придонесе кон: намалување на различните препреки, олеснување на комуникациите и градење меѓусебна доверба помеѓу државите. Сето ова, директно продуцираше нов импулс и атмосфера помеѓу државите од регионот и покрај сè уште присутните отворени меѓудржавни прашања и внатрешни проблеми. Затоа, кога станува збор за регионалната соработка во Западен Балкан, покрај останатите аспекти, неминовно е да се истакне и нејзиното позитивно влијание врз превенцијата на конфликти во регионот.

Инаку, самиот процес на регионална соработка во Западен Балкан, поинтензивно почнува да се актуелизира од средината на 90-тите год. на минатиот век. Притоа, главно нејзино обележје е тоа што меѓународната заедница се јавува како најчест иницијатор на соработката, начелно преку иницијативите за регионална соработка. Имено, од сите преземени иницијативи за регионална соработка во Западен Балкан, сосема мал процент од иницијативите претставуваат автохтон производ на самите балкански држави. Овој факт, освен што сведочи за упатеноста и зависноста на балканските држави од соседните субрегиони: Централна Европа, Црноморскиот регион и Медитеранот, ја потврдува и констатацијата дека Балканот сè уште не претставува организиран регионален ентитет. Во

¹⁷⁷ http://www.seccenter.org/p161/Headquarter_agreement

тој контекст, ќе мора да се преземат соодветни чекори за надминување на економската неразвиеност, социјалните тензии, културните, етничките и останатите разлики, бидејќи тие претставуваат главна препрека за реализација на целите на иницијативите за регионална соработка во Западен Балкан.

Денес, особено важно за државите од Западен Балкан е тоа што во рамките на регионалната соработка, јасно ги имаат опсервирано приоритетите и во тој контекст и правилата за однесување во новото време, пред сè како предуслов за нивна европска и евро-атланска интеграција. Главниот предизвик за соработката во Западен Балкан во наредниот период е таа да биде иницирана пред сè од страна на самите држави во регионот и во таа насока да продуцира развивање посебни механизми за соработка, кои директно ќе придонесат кон безбеден, стабилен и просперитетен регион.

ЛИТЕРАТУРА:

Aćimović, Lj., *Balkan i evropska bezbednost*, во: Medjunarodni problemi, No.4, Institut za medjunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1997.

Bilman, L., *The Regional Cooperation Initiatives in the South East Europe and Turkish Foreign Policy*, Perceptions, vol.3, No.3, 1998.

Carment, D.; Schnabel, A., *Conflict Prevention. Path to Peace od Grand Illusion*; UNUP, 2003.

Clemant, S., *Subregional Cooperation in the Balkans*, The Southeast European Yearbook, ELIAMEP, 1997.

Georgieva, L.: *Southeast Europe: Regional Stability through Conflict Prevention and Peacebuilding*, Годишен зборник на Филозофски факултет, Скопје, 2002.

Георгиева Л., *Превенција на конфликти*. Од идеја кон култура за превенција на конфликти во Македонија; Фридрих Еберт, Скопје, 2004.

Георгиева Л., *Творење на мирот*, Филозофски факултет, Скопје, 2007.

Minić J., *Pripreme za najveći izazov*, во: Medjunarodna politika br.1105, Institut za medjunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2002.

Lopandic D., *Regionalne inicijative u Jugoistocnoj Evropi*, Institut za medjunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2001.

The World Bank: *The Road to Stability and Prosperity in South East Europe* – A regional strategy paper, Washington, March, 2000,

Vukadinović, R., *Balkan Cooperation–Realities and Prospects*, ELIAMEP, The SEE Yearbook, Athens, 1993.

www.worldbank.org/socialanalysis/sourcebook.com

www.secinet.info

www.stabilitypact.org

УЛОГАТА НА РЕГИОНАЛНАТА СОРАБОТКА ВО ПРЕВЕНЦИЈА НА ОРГАНИЗИРАНИОТ КРИМИНАЛ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Тања МИЛОШЕВСКА

343.9.02:343.85(487)

АПСТРАКТ:

Овој труд ја разгледува и обработува круцијалната улога на регионалната соработка и превентивните мерки за борба против организираниот криминал во Република Македонија.

Исто така, ги презентира препораките предложени од неколку мултинационални иницијативи за соработка и зајакнување на националната безбедност и регионалната стабилност низ кооперативни мерки за спротиставување на организираните криминални групи.

Организираниот криминал е проблем кој мора да се решава само со координирани акции преземени на национално, регионално и меѓународно ниво.

Клучни зборови: регионална соработка, превенција, организиран криминал, легислативни мерки.

THE ROLE OF REGIONAL COOPERATION IN PREVENTING ORGANIZED CRIME IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

ABSTRACT:

This paper highlights the issues and concerns about crucial role of regional cooperation and prevention measures in the fight against organized crime in the Republic of Macedonia.

It also presents the recommendations proposed by several multinational cooperation initiatives for enhancing national security and regional stability through cooperative measures to combat organized criminal groups.

Organized crime is a problem that can be addressed only through coordinated actions undertaken at national, regional and international levels.

Key words: regional cooperation, prevention, organized crime, legislative measures.

Вовед

Организираниот криминал е динамичен концепт кој продолжува да се адаптира на постојаните промени на средината и на новите можности за криминал. Организираниот криминал е една од најголемите и најсериозни закани за секоја држава, за нејзината стабилност и развој. Постоењето организиран криминал ги слабее механизмите на државната власт одговорни за негово контролирање и сузбивање и значително го поткопува авторитетот и капацитетот на институциите. На тој начин се отежнува ефикасноста во остварувањето на човековите права, безбедноста, владеењето на правото и демократијата во целина.

И покрај тоа што земјите го признаваат негативното влијание на организираниот криминал врз нивните општества, сепак сè уште не се достапни проценки во однос на загубите на јавните приходи или проценки за големината на домашниот пазар на наркотици. Со мали исклучоци, системите за спроведување на законот во регионот сè уште немаат капацитет за прибирање разузнавачки податоци, нивна анализа и спроведување истраги по тој основ.

Донесувањето соодветни законски прописи, формирањето посебни тела, остварување одредени облици на регионална и меѓународна соработка, како и преземање посебни акции за сузбивање на дејствувањето на организираните криминални групи вообичаено треба да резултира со спречување и откривање на таквите активности. Но, и покрај сите напори на државата да ги минимизира условите кои придонесуваат за создавање и развој на организираните криминални групи, во современи услови тие добиваат нови форми и содржини, и имаат негативни последици за националната безбедност.

Регионална соработка

Ефикасното организирање на регионалната соработка е незаменливо средство за јакнење на безбедноста и за промовирање на евроатлантската перспектива. Оваа соработка треба да биде политичка, а во исто време треба да биде насочена кон една цел. Во тие рамки соработката треба да го гарантира територијалниот поредок и интегритетот на секоја држава поодделно во регионот, како и јакнење на меѓународната соработка. Помеѓу посебните цели, соработката на полето на безбедноста на сите нивоа ќе игра централна улога, вклучувајќи ја и соработката за спречување на организираниот криминал. Борбата против организираниот криминал е проблем кој државите не можат сами да го решат. Овој проблем зазема меѓународни димензии.¹⁷⁸ Меѓународната природа на организираниот криминал, темпото, врските со непријателските разузнавачки агенции и нејзиниот капацитет

¹⁷⁸ Оливер Бакрески, „Регионалната соработка и координацијата како предуслов за побрзо членство во НАТО“ во „Македонија во НАТО“, Министерство за одбрана на Република Македонија, Скопје, 2003, стр.158.

да го пренасочи владиниот процес, го прават организираниот криминал вистински проблем на националната безбедност.¹⁷⁹

Неговото решавање бара не само регионална соработка, туку и нов начин на размислување на политичките елити. За да биде успешна борбата против организираниот криминал потребна е регионална соработка и координација на заедничките активности во борбата против ова зло.¹⁸⁰

Теоретската расправа за организираниот криминал во Република Македонија доведе до надминување на точката на изненаденост со прашањето дали постои организиран криминал. Признавањето дека тој постои во Р. Македонија претставуваше основа за преземање определена, пред сè, легислативна активност за негово спречување (реформа на казненото законодавство, донесувањето на закони за спречување на перењето пари, корупција итн.).

Акционен план за борба против организираниот криминал е усвоен на 10.11.2003 година од страна на Владата на Р. Македонија (подготвен согласно преземените обврски од Лондонската конференција, Солунскиот самит, а беше презентиран и на Состанокот на министри за правда и внатрешни работи во Брисел, 28.11.2003 година).

Акциониот план ги содржи следните мерки:

- воспоставување регионална мрежа на обвинители;
- регионални соработници во областа на правдата и заштитата на сведоците;
- јакнење на капацитите за спречување на перењето пари и финансиски криминал;
- формирање одделение за организираниот криминал и корупција при Јавното обвинителство на Р. Македонија;
- специјализација на судиите за борба против организираниот криминал;
- основање на оддел за организираниот криминал при МВР;
- формирање Сектор за криминалистичко-разузнавачка анализа при МВР.¹⁸¹

Соработката на Р. Македонија со ЕУ, ОБСЕ, Пактот за Стабилност, СЕКИ Центарот, ООН и мониторинг механизмите на Советот на Европа како што се GRECO и MONEYBAL ќе помогнат во надминувањето на недостатоците и тоа на следниов начин:

- континуирано зацврстување на собирањето информации, воспоставување добар систем за известување и компаративна статистика на криминал, имплементирање на систем за анализа согласно стандардите на ЕУ¹⁸²;

¹⁷⁹ Chris Donnelly, "Rethinking Security", NATO Review, Winter 2000–2001.

¹⁸⁰ Види пошироко во Оливер Бакрески, „Регионалната соработка и координацијата како предуслов за побрзо членство во НАТО“ во „Македонија во НАТО“, Министерство за одбрана на Република Македонија, Скопје, 2003, стр.158-159.

¹⁸¹ Годишна Национална Програма за подготовки за членство на Република Македонија во НАТО 2004-2005.

- соработката со органите за спроведување на законот во регионот (меѓу-агенциски и прекуграничен пристап), интензивна употреба на регионалните тела и телата на ЕУ кои се веќе поставени (Europol, Eurojust, Frotenx, Olaf, SECI Центарот, иницијативите на Пактот за Стабилност);¹⁸³
- постојана обука и техничка поддршка за заврстување на иследничките вештини во делот за организираниот криминал;
- зацврстување на процесот на ратификација и целосна имплементација на европските конвенции и други инструменти за да се олесни меѓународната соработка.

Југоисточна Европа е вклетена помеѓу побарувачите на илегална стока во богатите западно-европски земји и добавувачите на тие стоки од Источна Европа. Токму затоа, таа претставува главна транзитна област за незаконски стоки и услуги, чиешто влијание во најголема мерка се чувствува во земјите надвор од регионот. Од друга страна, економскиот криминал, кој е широко распространет во регионот, има сериозно влијание врз јавните приходи, од кои пак зависи капацитетот на јавните институции и легитимитетот на институциите од извршната и судската власт, а ефектите на влијание ги чувствуваат исклучиво граѓаните на балканските земји. Постигнувањето на рамнотежа помеѓу овие два приоритети ќе претставува главен предизвик за регионот во блиска иднина.

Процесите на транзиција и пристапување кон ЕУ подразбираат реформа на законската и институционална рамка, не само во областа на кривичното право, туку и во областа на економијата, администрацијата, политиката, социјалното осигурување образованието, здравството итн.

Југоисточна Европа има свои специфики во поглед на предизвиците на политиката и управувањето, како што се: распадот на Југославија, војната во 1990-те и подоцнежното воспоставување на „Балканскиот канал“. Нови граници и држави беа формирани во 90-те години што налагаше воспоставување нови институции какви што се граничните служби.

Во „послабите држави“ интенција на организираниот криминал е да оствари влијание во сите сфери на општествениот живот вклучувајќи се легално и илегално во стопанскиот и политичкиот живот остварувајќи тотална криминализација на овие општества.¹⁸⁴

Криминалната организација на новите генерации се состои од „полуполитички, полукриминални сили како доминантни закани за безбедноста“. Криминалната организација

¹⁸² Забелешка: Како што ќе се подобруваат капацитетите на земјите за прибирање и анализа на податоците за организиран криминал, така ќе се подобрува и квалитетот на стратегиските анализи.

¹⁸³ CARPO Regional Project, "Update of the 2006 Situation Report on Organized and Economic Crime in South-eastern Europe", European Commission, Council of Europe, Strasbourg, June 2007, p.6.

¹⁸⁴ Котовчевски Митко, „Облици на криминално дејствување на транснационалниот организиран криминал“, Зборник - Глобализација, мирот и безбедноста, Милески Тони (уредувач), Министерство за одбрана и Филозофски факултет, Скопје, 2008.

„цвета“ во глобалниот амбиент на неуспешни држави, во кои преовладуваат условите „ниту војна - ниту мир“.¹⁸⁵ Криминализацијата на политиката во претконфликтниот период во Р.Македонија водеше директно кон политизација на криминалот во постконфликтниот период.¹⁸⁶

Настојувањето да се надомести загубеното, како во смисла на создавање нови институции и нова законска рамка, така и преку реформирање на стариот систем, претставуваше големо оптоварување за нискиот и низ војните оштетен институционален капацитет и за заложбите на јавноста во овие земји. Главна потешкотија на оние земји кои беа поуспешни во надоместување на заостанатото темпо на развој, беше примената на нови средства и методи, пропратена со недостаток на техничка опрема за нивна употреба.

На национално ниво, недоволно развиената законска рамка и нејасните овластувања на различни органи надлежни за спроведување на законот ја ослабеа нивната меѓусебна соработка, како и ефективното спроведување на законот. На меѓународен план, војната негативно влијаеше врз регионалната полициска соработка и врз размената на податоци. Во меѓувреме, криминалците ја користеа својата конкурентска предност, длабоко вкоренета во блиските регионални врски, заедничкиот јазик, лесниот пристап до оружје и друга техничка опрема, при тоа не соочувајќи се со ниту едни од ограничувањата кои ги имаа државите.

Војната во земјите на поранешна Југославија, меѓународните санкции против Србија и колапсот на државниот апарат во Албанија во 1990-те, создадоа единствени можности организираниот криминал да се инфилтрира во управувачките структури, првенствено во безбедносните служби и во органите кои патролираат долж државните граници (гранични и царински служби).

Во текот на 2000-те, организираниите криминални групи се фокусираа на консолидирање на нивните бизниси и разгранување на инвестициите во легалната економија, при што корупцијата се користеше како едно од основните средства да се постигне тоа.

Идентификувани се неколку главни предизвици за Европската Унија и државите аспиранти за влез во ЕУ:

- имплементирање на Шенгенскиот режим;
- превенција и борба против трговијата со дрога и луѓе, борба со организираниот криминал и корупцијата;
- граѓанска контрола;
- интегрирање на мултикултурните вредности.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Robert J. Bunker, & John P. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational organized Crime*, vol.4, no. 2, 1008, p. 57.

¹⁸⁶ Biljana Vankovska, "The Impact of conflict and Corruption on Macedonia's Civil-Military Relations", in Born Hans (Ed), "Civil-military relations in Europe: Learning from crisis and institutional change", Routledge, Taylor & Francis Group, UK, 2006, pp. 48-61.

¹⁸⁷ Презентација на Girard Stoudmann, "European Integration and its impact on the Security Sector of the Applicant States", ISF Conference, Zurich, 14016 October 2002. Преземено од Fotios Moustakis, *Soft Security Threats in the New Europe: The Case of the Balkan Region*, European Security, Taylor & Francis, 2004. pp. 139-156.

Во однос на личната и јавна безбедност од аспект на формите и интезитетот на ризиците со кои се соочуваат граѓаните, потребни се и политики и инструменти со кои ќе се намалат ефектите врз негативното чувство за лична безбедност, особено од аспект на криминалните дејства. Од овој аспект треба да се ефектуира функционирањето на системот за безбедност и ефикасноста на полициската функција, но пред сè да се зајакне превентивната функција и ефикасноста на судската и извршната власт.¹⁸⁸

Безбедносните и воените сили (полиција, граничари, и други структури за спроведување на законот како и војската) играат значајна улога во обидот за ефективно справување со потенцијалните безбедносни закани и е од витално значење тие да останат под граѓанска контрола. Балканските парламенти мораат понатаму да ги развиваат овие контролни механизми за да обезбедат дисциплината на безбедносните сили да биде во согласност со меѓународните стандарди за човекови права, додека професионализмот и ефикасноста на овие сили треба и понатаму да се проширува. Исто така, потребен е внатрешен преглед на ефикасноста на овие сили за да се осигура одговорноста и соодветното спроведување.¹⁸⁹ Од ова произлегува дека некорумпирани граничари и безбедносни сили се предуслов за успешно соочување со овој предизвик.

Покрај различните особености на секоја земја и област, проблемите сврзани со организираниот криминал имаат регионална димензија. Како такви, тие налагаат регионални решенија. Хармонизацијата, односно усогласувањето на законодавството, заедничките напори во спроведување на законот, како и размената на полициски разузнавачки податоци на регионално ниво, ќе бидат клуч на успехот во борбата против организираниот криминал во југоисточна Европа. За таа цел, дејствувањето на полицијата, раководено од разузнавачки податоци, во регионот мора да се постави на цврсти основи, преку градење кохерентни системи за прибирање на разузнавачки податоци.

Превенција на организираниот криминал во Република Македонија

Во Република Македонија отсуствува научно-фундиран концепт за превенција на организиран криминал. Отсуството на стратегија може да се објасни преку симбиозата помеѓу организираниот криминал и државата. Затоа, превенцијата, но и борбата против организираниот криминал се сведува на парцијални законодавни потези, многу често изнудени од страна на Европската Унија и меѓународната заедница и без вистинска политичка волја за доследно спроведување на законските решенија.

Приодот мора да биде холистичен како и стратегиски. Организираниот криминал претставува пречка која ги парализира обидите при изградба на успешен државен капацитет. Неговата моќ може да биде редуцирана во тандем со подобрена влада и

¹⁸⁸ Лидија Георгиева, Извештај за навремено предупредување, Лична и јавна безбедност, Програма за развој на Обединетите нации, Македонија, јуни 2007 година, стр. 69, достапно на <http://www.undp.org.mk>.

¹⁸⁹ Fotios Moustakis, *Soft Security Threats in the New Europe: The Case of the Balkan Region*, European Security, Taylor & Francis, 2004, pp.145-146.

државна изградба. Приодот мора да биде холистичен и во друга смисла. Неопходно е да се раководи и офанзивно и дефанзивно, напаѓајќи криминални мрежи, криминални пазари и криминални профити.

Нападот врз организираниот криминал треба да ги идентификува и елиминира критичните точки кои се есенцијални во функционирањето на криминалните мрежи. Третирањето на организираниот криминал со обични стратегии за превенција е во „најголем број случаи неостварлив“,¹⁹⁰ и дипломатските средства се подеднакво „неефективни и ирелевантни во директно справување со овие криминални групи“.¹⁹¹

За таа цел, примарна задача на нашата држава во наредниот период треба да биде отпочнувањето на бескомпромисната борба со сите структури на организираниот криминал на сите нивоа на државата. Колку Р.Македонија ќе биде поуспешна во оваа тешка и долготрајна „војна со непријателот во нашите редови“, толку повеќе ќе се зголемуваат шансите за нашето позабрзано членство во Европската Унија. Оваа „војна“ нашата држава ќе треба да ја добие не заради НАТО или ЕУ, туку првенствено заради нејзиниот опстанок и опстанокот на нашата нација. Тоа ќе биде еден од нашите најголеми влогови за нашата иднина и гаранција за севкупниот просперитет и успешен развој на Р.Македонија во рамките на европското семејство.¹⁹²

Обидите да се одделат и изолираат политичките системи од организираниот криминал се суштествени. Заради формирање на истрајна политичка волја за спроведување на таквата стратегија, нужно е формирање посебно национално тело - Национален комитет за превенција на организиран криминал за систематски научни истражувања и за следење на состојбите и движењата на организираниот криминал.

Во настојувањето за откривање и спречување на овие појави Македонија гради сопствена „национална стратегија“ заснована на меѓународните сознанија и искуства, што секако не може да се одвива ниту лесно ниту брзо заедно со едновременно спроведување на вкупните транзициони процеси и воспоставување правна држава. Може да се каже дека Македонија е во почетна фаза на проектирање и примена на превентивната стратегија во овие области, но може да се забележи дека во напорите за спротиставување на организираниот криминал, перењето пари и корупцијата, веќе се бележи значителен напредок. Ова особено се однесува на остварениот прогрес во модернизацијата на легислативата и во создавање модерна правна рамка за соодветна акција на овој план.

¹⁹⁰ Seppo Leppä, "Anticipating instead of Preventing: Using the Potential of Crime Risk Assessment in Order to Minimize the Risks of Organised and Other Types of Crime", HEUNI Paper No.11, The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations, Helsinki 1999.

¹⁹¹ James Woolsey, "Global Organized Crime", Mora Stephens, Woodrow Wilson School policy Conference 401, A Intelligence Reform in the Post-Cold War Era, 6 January 1996, www.fas.org.

¹⁹² Види пошироко во: Котовчевски Митко, „Организиран криминал-најсериозна закана за националната безбедност на Република Македонија и за нејзините евроатлански интеграции“, Република Македонија помеѓу Самитот во Рига и членството во НАТО, Министерство за одбрана, Скопје, 2007, стр.65.

Во последните години беа постигнати значајни резултати од областа на правото. Кривичниот законик беше дополнет во 2002г. и 2004г.¹⁹³ додека пак измените во Законот за кривична постапка беа усвоени во 2005 година.¹⁹⁴ Првиот закон против перење пари стапи во сила во март 2002г. додека пак најновиот во 2004г. Во април 2002г. Собранието го усвои Законот за спречување на корупцијата¹⁹⁵, додека пак неговите први измени се усвоени во 2006 година¹⁹⁶. Значајни реформи беа постигнати со менување на членот 17 од Уставот на Републиката со кои се овозможи примена на посебните истражни мерки и методи во откривањето на криминалните активности.¹⁹⁷ Истовремено беа усвоени и Законот за следење на комуникациите¹⁹⁸ како и Законот за дополнување на законот за заштита на личните податоци¹⁹⁹, додека пак мерките за заштита на сведоците беа вметнати во Законот за кривична постапка.²⁰⁰ Собранието во 2005 година ги усвои и уставните амандмани посветени на судските реформи²⁰¹, а позначајните закони од оваа сфера кои се однесуваат на Судскиот совет како и новиот закон за судска организација беа усвоени во 2006 година.²⁰² Законот за јавно обвинителство е донесен во 2007 година.²⁰³

Приодот мора да биде стратегиски со јасни и реалистични цели. Неопходно е да бидеме реални и да согледаме дека повеќе е возможно ослабнување отколку искоренување на организираниот криминал. Потребна е координација на обидите за исполнување на овие цели и експлицитни мерки на ефективност. Мерките можат да вклучат:

- зајакнување на собирањето информации и анализи на сите феномени на организираниот криминал за подобрување на знаењето и разбирањето;
- подобрување на националната криминална статистика со ниво на ЕУ;
- употреба на заеднички термини и дефиниции;
- воспоставување заеднички систем за известување во линија на системот користен од Еуропол;
- механизми за поддршка на разузнавањето со проактивен пристап.

¹⁹³ „Службен весник на Р. Македонија“, бр. 19 од 30.03.2004 година.

¹⁹⁴ „Службен весник на Р. Македонија“, бр. 15 од 07.03.2005 година.

¹⁹⁵ „Службен весник на Р. Македонија“, бр. 28/02 од 18.04.2002 година.

¹⁹⁶ „Службен весник на Р. Македонија“, бр. 126 од 01.12.2006 година.

¹⁹⁷ „Службен весник на Р. Македонија“, бр. 84 од 30.12.2003 година.

¹⁹⁸ „Службен весник на Р. Македонија“, бр. 121 од 21.11.2006 година.

¹⁹⁹ „Службен весник на Р. Македонија“, бр. 04/2002 од 16.01.2002 година.

²⁰⁰ „Службен весник на Р. Македонија“, бр. 15 од 07.03.2005 година.

²⁰¹ „Службен весник на Р. Македонија“, бр. 107 од 09.12.2005 година.

²⁰² „Службен весник на Р. Македонија“, бр. 60/06 од 15.05.2006 година.

²⁰³ „Службен весник на Р. Македонија“, бр. 150 од 12.12.2007 година.

Одговорот треба да се фокусира на создавање мрежи меѓу законот, разузнавањето и дипломатскиот персонал за што е неопходна хармонизација на законите и казните. Во насока на имплементирање на препораките од Европската комисија, Република Македонија ратификуваше повеќе важни мултилатерални договори.²⁰⁴

Во Република Македонија има национална база која содржи информации за луѓето кои се осудени за учество во организирани криминални групи и странските полициски офицери имаат пристап до тие информации. Пристапот е поддржан со меѓународен договор од Интерпол и со поддршка на СЕКИ центарот. Неопходно е формирање на национална централизирана база која ќе ги содржи информациите поврзани со лицата кои се бараат и кои се вклучени во организирани криминални групи.

Заклучок

Од безбедносна гледна точка на национално (државно), но и наднационално (регионално и глобално) ниво, можат да се идентификуваат нови појавни облици на организирани криминални групи кои досега не постоеја. Тоа се препишува на глобалните процеси на интернационализација и дезинтеграција. Дејствувањето на структурите на меѓународниот организиран криминал во Македонија станува поинтензивно и дејствува мошне негативно врз загрозувањето на националната безбедност на Р.Македонија. Последица на таквата состојба е стагнација или успорување на процесот на развој на македонското општество, намалување на квалитетот на животот и загрозување на човековите права и слободи, односно дестабилизација и корупциско влијание на темелите на општеството, економијата и политичките институции.

Како што созрева пазарот на криминал, организирани криминални групи во Р.Македонија се обидуваат да ги консолидираат постојните активности, да ги прошират со други и да ги направат легитимни своите заработки и позиции во општеството. Корупцијата, на ниско и високо ниво, се покажува како главно средство за влијаење врз и навлегување во политичките и бизнис структурите. Моменталните напори против корупцијата предизвикаа зголемен број истраги и обвиненија во Македонија, но само неколку пресуди. Несоветната и бавната трансформација на судството, обвинителството и полицијата во голема мера влијае врз интензивирањето и зголемувањето на формите на дејствување на организираниот криминал во Р.Македонија.

По одржаната конференција за организиран криминал во Лондон во ноември 2002 година, Европската Унија започна посериозно да гледа на влијанието на организираниот криминал врз економскиот и политичкиот развој како и врз безбедноста на Балканот. Техничка помош, обука и инфраструктурни проекти сами по себе нема да го постигнат

²⁰⁴

Казнената конвенција на Советот на Европа за корупцијата, Граѓанската конвенција, Стразбуршката конвенција (Конвенцијата за перење, истрага, фаќање и конфискација на криминалната заработувачка), Конвенцијата на ООН за спречување на меѓуграничен организиран криминал и нејзините протоколи, Европската конвенција за заштита на личните податоци и др. Најзначајните меѓу нив се Конвенцијата на ООН за борба против корупцијата од 2003 година т.н. Конвенција од Мерида, ратификувана во март 2007 година.

саканиот ефект затоа што недоволно платениот и корумпиран сектор за безбедност ќе продолжи да соработува и да го одржува организираниот криминал на високо ниво.

Борбата со организираниот криминал во Р.Македонија бара проактивно мислење, кое вклучува соработка помеѓу јавниот и приватниот сектор. Исто така, неопходно е да се развие мултидисциплинарен пристап за овој феномен, блиска соработка помеѓу политичките одлучувачки фактори, извршните и законодавните институции. Потребата за реална процена на овој феномен и желбата за борба против него е дел од процесите за воспоставување на вистинска и успешна стратегија. Исто така, неопходна е специјализација на персоналот и соодветен тренинг на оние кои се вклучени во борбата против организираниот криминал, поделба на ресурсите и пронаоѓање подобри начини за регионална и меѓународна соработка.

Хармонизација, заеднички и добро прилагодени стратегии, заеднички акции, заеднички активности за спроведување на законите и размена на полициски разузнавачки информации на регионално ниво и вклучување во Еуропол, ќе биде клучно за успехот во борбата против организираниот криминал. Поради тоа, полициското дејствување базирано на разузнавачки податоци во регионот мора да се постави на цврста основа преку изградба на системи на сеопфатно собирање и известување на разузнавачки податоци.

Како што е познато, нема земја која може самостојно да се справи со организираниот криминал. Меѓународната и регионалната соработка исто така игра важна улога во составување на цврста стратегија за борба против организираниот криминал.

Организираниот криминал претставува закана за човековите права, демократијата и владеење на правото. Ова е прашање кое се наоѓа на агендата на Советот на Европа и ЕУ веќе подолго време. Земјите од Југоисточна Европа не се исклучок. Изгледите за пристапување кон Европската Унија на земјите од регионот се тесно поврзани со нивните напори во борбата против организираниот криминал и континуирано зајакнување на владеење на правото. Затоа, подготвувањето и спроведувањето на ефективна политика за борба против организираниот криминал која ќе се заснова на знаења и информации има исклучително значење.

ЛИТЕРАТУРА:

Бакрески, О., *Регионалната соработка и координацијата како предуслов за побрзо членство во НАТО* во „Македонија во НАТО“, Министерство за одбрана на Република Македонија, Скопје, 2003.

Bunker, R & John P. Sullivan, *Cartel Evolution: Potentials and Consequences*, Transnational organized Crime, vo.4, no. 2, 1998.

CARPO Regional Project, *Update of the 2006 Situation Report on Organized and Economic Crime in South-eastern Europe*, European Commission, Council of Europe, Strasbourg, June 2007.

Donnelly, C., *Rethinking Security*, NATO Review, Winter 2000–2001.

Георгиева, Л., *Извештај за навремено предупредување, Лична и јавна безбедност*, Програма за развој на Обединетите нации, Македонија, јуни 2007 година, достапно на <http://www.undp.org.mk>.

Годишна Национална Програма за подготовки за членство на Република Македонија во НАТО 2004-2005.

Котовчевски, М., *Облици на криминално дејствување на транснационалниот организиран криминал*, Зборник - Глобализација, мирот и безбедноста, Милески Тони (уредувач), Министерство за одбрана и Филозофски факултет, Скопје, 2008.

Котовчевски, М., *Организиран криминал-најсериозна закана за националната безбедност на Република Македонија и за нејзините евроатлански интеграции*, Република Македонија помеѓу Самитот во Рига и членството во НАТО, Министерство за одбрана, Скопје, 2007.

Leppä, S., *Anticipating instead of Preventing: Using the Potential of Crime Risk Assessment in Order to Minimize the Risks of Organised and Other Types of Crime*, HEUNI Paper No.11, The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations, Helsinki 1999.

Moustakis, F., *Soft Security Threats in the New Europe: The Case of the Balkan Region*, European Security, Taylor & Francis, 2004.

Stoudmann, G., *European Integration and its impact on the Security Sector of the Applicant States*, ISF Conference, Zurich, 14016 October 2002.

Службен весник на Р. Македонија, бр. 19 од 30.03.2004 година.

Службен весник на Р. Македонија, бр. 15 од 07.03.2005 година.

Службен весник на Р. Македонија, бр. 28/02 од 18.04.2002 година.

Службен весник на Р. Македонија, бр. 126 од 01.12.2006 година.

Службен весник на Р. Македонија, бр. 84 од 30.12.2003 година.

Службен весник на Р. Македонија, бр. 121 од 21.11.2006 година.

Службен весник на Р. Македонија, бр. 04/2002 од 16.01.2002 година.

Службен весник на Р. Македонија, бр. 15 од 07.03.2005 година.

Службен весник на Р. Македонија, бр. 107 од 09.12.2005 година.

Службен весник на Р. Македонија, бр. 60/06 од 15.05.2006 година.

Службен весник на Р. Македонија, бр. 150 од 12.12.2007 година.

Vankovska, B., *The Impact of conflict and Corruption on Macedonia's Civil-Military Relations*, in Born Hans (Ed), "Civil-military relations in Europe: Learning from crisis and institutional change", Routledge, Taylor & Francis Group, UK, 2006.

Woolsey, J., *Global Organized Crime*, Mora Stephens, Woodrow Wilson School policy Conference 401, A Intelligence Reform in the Post-Cold War Era, 6 January 1996, www.fas.org.

ВО ОВОЈ БРОЈ:

Mikael Baaz
James Pettifer
Hakan Wiberg
Билјана Ванковска
Ванчо Кенков
Оливер Бакрески
Зорица Салтировска
Бранка Минчева-Коцевска
Горан Зенделовски
Сергеј Цветковски
Александар Павлевски
Тања Милошевска

